

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY

NO. 04827

DOS TOYRE IDENTUM
UN DI MEDINE

Uriel Tsimer

*Permanent preservation of this book was made possible
by Harris A. Platt
in memory of
his grandparents, Abraham & Yetta Wolinsky*

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.

If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

בנימין דוד וואללנער
DAVID WOLLNER

דאָס תורה אידענטום און די מדינה

בנימין דוד וואללנער
DAVID WOLLNER

בנימין דוד וואללנער
DAVID WOLLNER

A hortum
hortum
~~hortum~~

בס"ד

אוריאל צימער ז"ל

דאָס תורה אידענטיטעט און די מדינה

אויפקלערונגען און באלייכטונגען וועגען דער באציאונג
פון תורה אידענטיטעט צום ציוניזם און צו דער מדינה,
און אביסעל היסטאריע פון דער נאענטער פארגאנגענהייט

איבערזעצט און ארויסגעגעבען דורך :

דער איד

פירט פון אנטווערפן אידישקייט ארגאניזאציע אין אמסטרעם
VED YID - House of the Jewish People - 129 Broadway, New York, N.Y. 10038

שנת תשכ"ג

ברוקלין, נ. י.

Published by:

"Der Yid" Publ. Ass'n

134 Broadway, Brooklyn 11, N. Y.

**PRINTED IN U.S.A. BY
DEUTSCH PRINTING & PUBLISHING CO.
150 MARCY AVENUE, BROOKLYN 11, N. Y.**

פארווארט

איך בין באאויפטראגט געווארען אַנצושרייבען אַן איינלייטונג צו אַט דער בראַשור, אַן איבערזעצונג פון דעם חבור וואָס מײן מאַן זײל האָט מיט פיר יאָר צוריק געשריבען סײ אין לשון קודש, אונטער דעם טיטל ״יהדות התורה והמדינה״, און סײ אין ענגליש אונטער׳ן נאָמען ״Torah-Judaism and the State of Israel״.

עס איז אַ שווערע אויפגאַבע פאַר מיר צו שרייבען אַ הקדמה. מײן מאַן האָט זיך אַרומגעטראָגען מיט׳ן געדאַנק אַט די בראַשור אַליין צו איבערזעצען און עס איז זיכער אַז ער אַליין וואָרט די פאַסיגסטע הקדמה געקענט שרייבען.

ליידער איז עס צו דעם נישט געקומען. און איך בין דאַנקבאַר פאַר די וועלכע האָבען זיך אונטערגענומען עס צו איבערזעצען און אַרויסגעבען.

אַרומצוריידען די פערזענליכקייט וואָס מײן מאַן זײל האָט מיט זיך פאַרגעשטעלט איז מיר אוממעגליך. כ׳ויל נאָר דערמאָנען אַז זײן גאַנץ לעבען האָט ער מקדיש געווען אויף צו פאַרשפּרייטען אידיש־קײט, אויף צו פאַרשפּרייטען דעם אמת. די שווערסטע פיזישע לײדען האָבען אים נישט געקענט דערפון אָפהאַלטען. ער האָט געקעמפט און געליטען פאַר׳ן אמת, געוואָלט אַז מענטשען זאָלען פאַרשטיין. דאָס האָט אים אויך מיט פיר יאָר צוריק באַוואויגען אַנצושרייבען אַט דעם חבור.

ט׳ כסלו איז מײן מאָנאָט זײל ערשטער יאָרצײט. זאָל זײן אַנדענק מיט׳ן לײענען, פאַרשפּרייטען און באַנעמען די אַלע השקפות וואָס ווערען אין אַט דער בראַשור אַרויסגעבראַכט, געערט בלײבען פאַר אײביג.

ר י ז ל צ י מ ע ר

קורצע ביאגראפיע פון מחבר

ר' אוריאל צימער ז"ל, דער מחבר פון דער דאזיגער בראשור, איז געבוירען אין וויען אין חודש כסלו שנת תרפ"ב. אין יאָהר תרצ"ד, אין בר־מצוה עלטער, איז ער מיט זיינע עלטערן געקומען קיין ארץ ישראל. זיינע עלטערן האָבען זיך באַזעצט אין חיפה, אָבער דעם קליינעם אוריאל האָט געצויגען קיין ירושלים, צו מאה שערים. ער האָט געלערנט אין דער חברונ'ער ישיבה אַ שטיקעל צייט און ער איז דאָרט געוואָרען איינער פון די מצוינים, ערשטוינענדיג אַלע מיט זיין התמדה און עילוי'אישע כשרונות. שפעטער איז ער אַריבער אין דער ישיבה פון הרב דושינסקי זצ"ל, און דאָרט איז ער געשטיגען בתורה ויראה. ער איז באַלד געוואָרען איינער פון די מיטבויער און באַשיצער פון די הייליגע מויערען.

אין תרצ"ט האָט ר' אוריאל צימער ע"ה אָנגעפאַנגען שרייבען אין דער אַרטאָדאָקסישער פרעסע, און ער האָט בייגעשטייערט פילע הונדערטער וויכטיגע אַרטיקלען איבער די ענינים העומדים ברומו של עולם פון אַרטאָדאָקסישען אידענטום.

ער איז געווען דער רעדאַקטאָר פון דער ירושלימ'ער טאָג־צייטונג „הקול“ — די צייטונג פון רעכטען פליגעל פון דער אגודת ישראל (דעמאָלט די איינציגע אגודה־צייטונג אין ארץ ישראל) און ביזן לעצטען טאָג פון זיין לעבען האָט ער אָפיציעל פיגורירט אַלס איר רעדאַקטאָר.

מיט עלף יאָהר צוריק איז ער געקומען קיין אַמעריקע און ער האָט זיך באַזעצט אין וויליאַמסבורג אין ברוקלין, ווען אונזער צייטונג „דער איד“ איז אַריבער צו זיין נייער אַדמיניסטראַציע מיט אַכט יאָהר צוריק, איז ער געוואָרען באַשטימט אַלס רעדאַקטאָר. שפעטער האָט ער צוליב זיין קראַנקהייט זיך צוריקגעצויגען און פאַרבליבען אונזער שטענדיגער מיטאַרבייטער. ער פלעגט שרייבען אונטער דעם נאָמען: א. באַסיק, זיינע אַרטיקלען האָבען זיך שטענדיג אויסגע־

צייכענט מיט זיין קלאָרען און אַנאַליטישען צוגאַנג, און זיי האָבען תמיד שטאַרק אויסגענומען ביי די ליינער. ער האָט מיטגעווייטאַגט מיט יעדען וואָרט וואָס ער האָט געקלאָגט אויף דעם שפל המצב פון אידישקייט.

זיינען אַרטיקלען זיינען אַלעמאַל געווען זאַכליך און קלאָר, אויס- געהאַלטען און פאַראַנטוואָרטליך. דערצו האָט ער געהאַט אַן אייגענ- אַרטיגען סטיל אין שרייבען, וואָס האָט שטענדיג אַנגעוויזען אויף זיין אויפריכטיגקייט און ערנסטקייט. ער האָט נישט גענוצט קיין פליגעלדיגע מליצות און גאַרנישט מיינענדיגע פּראָזעאַלאָגיעס. זיין שרייבען איז געווען פול מיט תוכן און פאַרשטאַנד. זיינע אַרטיקלען האָבען פאַר- מאַגט וואָג, דרייסטקייט און אַפענהאַרציגקייט. ד' אוריאל צימער איז געווען אַ שם דבר און מיט זיין מיינונג האָט מען זיך גערעכענט. ער האָט אויך אַפט געשריבען אַרטיקלען אין דער לאַנדאַנער וואַכענצייטונג „די אידישע פּאָסט“ און אין פאַריזער „אמונתנו“. זיינע אַרטיקלען זיינען אַפטמאַל געוואָרען איבערגעדרוקט אין אַנדערע צייטונגען. צוליב זיינע שאַרפע און אַפענהאַרציגע אַרויסטריטען איז ער אַפטמאַל געווען דאָס צילבערט פאַר געמיינע אַנפאַלען.

ר' אוריאל צימער איז געווען אַ גרויסער שפּראַכען קענער. ער האָט איבערגעזעצט אַ טייל פון די ווערק פון רבי שמשון רפאל הירש זצ"ל פון דייטש אויף לשון הקודש; די עסייען פון ד"ר נתן בירנבוים; די שירים פון הקדוש יעקב ישראל דע-האַן פון האַלענדיש אויף לשון קודש; די עסייען פון ר' יעקב ראָזענהיים פון דייטש אויף ענגליש; און דעם „תניא“ פון לשון הקודש אויף אידיש.

ער האָט באַזיצט הויכע בילדונג און איז אויך געווען אַ קאַרעס- פּאַנדענט ביי דער יו-ען. מיט זיין הדרת פּנימ'דיגען אויסזען און טראַדיציאָנעלען לבוש האָט ער אַרויסגערוּפּען רעספּעקט און יראַת הכבוד ביי די נישט-אידישע קאַרעספּאַנדענטען.

ר' אוריאל צימער ז"ה האָט אַ סך אַרומגערייזט איבער'ן איי- ראַפּעאישען קאָנטינענט, איינשליסענדיג טערקיי און ער האָט אויך באַרייזט לאַטיין אַמעריקע. נאָך דער צווייטער וועלט מלחמה האָט ער

באזוכט די דיי־פיי־קעמפס פון הער שארית הפליטה און ער האָט דאָרט פיל בייגעטראָגען צו דער רעטונגס־אַרבעט.

ר' אוריאל איז געווען אַ נאָבעלע פערזענליכקייט אין געהויבענעם זין פון וואָרט. אַ מענטש אַ מושלם און בעל מדריגה, וועלכער האָט נישט דעמאָנסטרירט זיינע מעלות און פעהיגקייטען כלפי חוץ. ער האָט פאַרמאָגט אַ שלל ידיעות און איז געווען באַהאווענט אין יעדען דבר קטן וגדול. ער איז געווען אַ האַרציגער מענטש און אַנגענעמער שמועסער. אין יעדען ענין וואָס מען האָט מיט אים גערעדט איז ער אומעטום געווען „אינדערהיים“. ער האָט געקענט אויסגעצייכענט די פארהעלטענישען פון יעדען קרייז, ער האָט געוואוסט די טראַדיציעס און מנהגים פון יעדען ציבור, און ער האָט גרונטליך באַנומען און תופס געווען יעדען דרך. עס איז געווען אַ פאַרגענוגען מיט איהם צו פאַרברענגען אין אַ שמועס.

ער האָט געהאַט די פעהיגקייטען צו פאַרשטיין אַ צווייטען — יחידים און רבים, — און ער האָט פאַרמאָגט טיפען פאַרשטאַנד צו באַאָבאַכטען און טיף איבערליך אַריינצודרינגען אין דעם צוויי־טענס איבערליכע ראַנגלענישען און קאַנפליקטען. און ווייל ער האָט געקענט אַריינדרינגען טיף אין יענעמ'ס האַרץ, און ווייל ער איז געווען דער איש האמת און פיינט געהאַט צביעות און פאַלשקייט בתכלית השנאה, דעריבער האָט ער זיך נישט צוריקגעהאַלטען פון קריטיקירען און מוסר'ן מיט ריקזיכטלאָזער שאַרפקייט.

„משנה עתים ומחליף את הזמנים ומסדר את הכוכבים במשמרותיהם ברקיע כרצונו.“ — די השגחה עליונה ברענגט אַ חידוף אין די זמנים פון דער וועלט. צייטען ענדערן זיך, אָבער אין יעדען זמן זיינען פאַראַן משמרות כוכבים, לייכטענדע שטערן, וועלכע זיינען צוגעפאַסט צום ספעציעלען זמן אויסצופירען דעם רצון ה'.

ר' אוריאל צימער ע"ה האָט געפילט אַז אין דעם זמן וואָס מיר לעבען, אין דער היינטיגער תקופה, האָט ער איין משמר געהאַט, און מיט זיינע מעגליכקייטען איין פליכט אויסצופירען. זיין משמר איז אויסגעפאַלען אין אַ טראַגישען זמן פון שקר און טעות, די

תקופה ווען מינות טריאומפירט מיט דער גרעסטער מאַס חוצפה און זעלבסטזיכערקייט, רייסט אַדורך אַלע גבולים און שפּרייט אויס זיין השפעה כמעט איבער דער גאַנצער כנסת ישראל.

דוקא אין דעם זמן האָט ער דערזען זיין משמר, און ער האָט זיינע כשרונות מקדיש געווען אַביסעל שיטערער צו מאַכען דעם געדיכטען חושך, אַז עטליכע שטראַלען פון אמת זאָלען זיך מיט געוואַלט דורכרייסען דורך דעם אַלגעמיינעם שוואַרצען וואַלקען. על כֵּף פנים נישט צו דערלאָזען אַז די כוחות הטומאה זאָלען קריגען די פול-שטענדיגע ממשלה איבער דער מחשבה פון שארית ישראל.

ר' אוריאל איז געשטאַנען אויף זיין משמר מיט גבורה. קעגען אַלע שוועריגקייטען. זיינע אייגענע פּערזענליכע צרות און יסורים האָבן איהם נישט געשטערט, און אויך די באַמיאונגען פון אַנדערע נאָך מער צו פאַרביטערן זיין לעבען, האָבען איהם נישט געקענט אַוועקנעמען פון זיין משמר.

ער האָט געצייטען רדיפות בגוף ונפש פון די פאַרפירטע, און פון די פאַרקויפטע וועלכע האָבען נישט סובל געווען זיינע דברים ברורים קעגען זיי. אָבער ער איז געבליבען אויף זיין משמר ביז צו דער לעצטער מינוט.

זומער פאַר זיין פטירה איז ער געפאַרען קיין ארץ ישראל צו באַזוכען זיינע עלטערען אין חיפה. ער איז שוין דעמאָלט געווען ערנסט קראַנק און פיזיש צוזאַמענגעבראַכען. אָבער ער האָט געוואַלט מקיים זיין די מצוה פון כיבוד אב ואם. אויף זיין צוריקרייזע צו זיין היים אין ברוקלין האָט ער זיך אָפגעשטעלט אין לאַנדאָן. דאָרט איז ער קראַנקער ר' אוריאל נאָך מער פאַרשלאַפט געוואָרען און ער האָט געמוזט אַריינגיין אין אַ לאַנדאָנער שפיטאַל. די דאָקטוירים האָבען אָבער נישט געקענט באַקעמפען זיין קראַנקהייט און דאָנערשטאג נאָכט פרשת ויצא. ט' כסלו האָט ער אויסגעהויכט זיין נשמה. אין די לעצטע מינוטען פון זיין לעבען פליסטערט ער פאַרשידענע תפלות און פסוקי היחוד, ער זאָגט עזרת, נשמת כל חי, ער זינגט אַ דביקות ניגון און ער פאַרגעסט אויך נישט צו בעטען מען זאָל איהם טובֿל

זיין אין מקוה. ער דערמאנט אז ער האָט נאָך נישט געלייגט תפילין דרבינו תם און ער זאָגט נאָך קריאת שמע וואָרט ביי וואָרט בקבלת עול מלכות שמים שלימה. די דאָקטוירים האָבען נישט געקענט פאַר- שטיין די שטאַרקייט פון זיין מוה, אז אַ מענטש זאָל אין אַזאַ צושטאַנד זיין אַזוי קלאַר.

צומאָרגענס יערב שבת קודש פרשת ויצא איז ער געבראַכט גע- וואָרען צו קבורה אין לאַנדאָן. דאָס חרדישע אידענטום איז פאַר- אַרימט געוואָרען. די פטירה פון דעם יונגען ר' אוריאל צימער איז אַן אבידה שאינה חוזרת. זיין פאַרלוסט לאַזט זיך גאָר שטאַרק פילען. אונזער טייערער און האַרציגער ר' אוריאל צימער יע"ה וועט תמיד דערמאנט ווערען פון חרדישען אידענטום מיט פיעטעט און יראת הכבוד. אַלס דער אויפריכטיגער מוכיח און פייערדיגער קנאי, וועלכער איז געווען מיט זיין האַרץ און נשמה איבערגעגעבען די אינטערעסען פון אומבויגזאַמען און קאַנסעקווענטען דרך ישראל סבא. צו דער ערשטער יאַרצייט דערשיינט אַט די דאָזיגע בראַשור. יהא זכרו ברוך!

דער צוועק פון דער דאָזיגער בראַשור

דער צוועק פון דער דאָזיגער בראַשור איז אויסצופילען אַ בלוין, וואָס אויב אפילו ער פילט זיך נישט אַזוי שטאַרק, אָבער זיין אויס-ווירקונג לאָזט זיך גאַר שטאַרק פילען.

דאָס פראַבלעם וואָס וועט אין די ווייטערדיגע קאַפיטלען באַ-האַנדעלט ווערען — די שטעלונג פון תורה-אידענטום צו מדינת ישראל — באַלאַנגט אין דער קאַטעגאָריע פון יענע ענינים וועגען וועלכע מען רעדט א סך, אָבער מען ווייסט ווייניג וועגען זיי. נישט איינמאַל דינט די דאָזיגע טעמע אַלס סוביעקט פאַר פאַלעמיק, אין וואָרט און אין שריפט, און פירט אפילו צו שאַרפע וויכוחים, אָבער — לויט מיין בעסטער אינפאָרמאַציע — איז נאָך ביז'ן היינטיגען טאָג נישט גע-מאַכט געוואָרען קיין פאַרזוך צו דעפינירען אַט די שטעלונג אין אַ קלאַר-רער און קאָנדענסירטער פאַרם. פיל אַרטיקלען און אָפּהאַנדלונגען זיינען שוין געשריבען געוואָרען אויף די שפאַלטען פון פאַרשידענע צייטונגען, דאָ און דאָרט זיינען געוואָרען אַרויסגעזאָגט געדאַנקען אין דרשות און אין רעדעס, אָבער צוזאַמען און אין ריכטיגער אַרדענונג איז ביז היינט נישט פאַראַן קיין איין שריפטליכע פובליקאַציע וועגען דעם פראַבלעם. ווי געזאָגט, דאָס פעלען פון אַזאַ קלאַרער שטעלונג האָט גאַר אַ ווייטגייענדיקע ווירקונג, נאָך פיל מער ווי מען מיינט. דער דאָזיגער ענין איז איינס פון די וויכטיגסטע פראַבלעמען אויף דער אידישער גאַס, סיי אין ארץ ישראל און סיי אין חוץ לארץ, דאָס פעלען פון אַזאַ קלאַרער שטעלונג אין אַט דער פראַגע פירט צו אַ פאַרמישונג פון באַגריפען.

הן אין די רייען פון די שומרי התורה און אויך אין די רייען פון נישט רעליגיעזע, וועלכע ווייסען נישט קלאָר וואָס דאָ קומט פאַר, און דעריבער זעען זיי פאַרשידענע אַספעקטען און געשעענישן אין אַ פּאַלש ליכט. זיי שרייבען צו צו „אַ הייפּעל קנאים“ באַגריפען און אידעאָלאָגיעס וואָס זיינען אין דער אמת'ן די השקפה פון גאַנצען אידישען פּאַלק. און אויך אין די רייען פון חרדישען אידענטום פירט טיילמאַל דאָס נישט קענען גענוי די פּאַקטען דערצו אַז מען זאָל מאַכען פון עיקר אַ טפל און פון טפּל אַן עיקר, מען אונטערשיידעט נישט צווישען סיבות און צווישען רעזולטאַטען פון די סיבות.

אין דער דאָזיגער בראַשור וועט געמאַכט ווערען אַ פּאַרזוך אויסצוקריסטאָליזירען געוויסע ענינים אין דעם געביט.

די שטעפּונג פון תורה־אידענטום צו מדינת ישראל קען דעפינירן ווערן אויף דריי אופנים, וואָס פּאַקטיש זיינען זיי איינס: (1) דורך אַ בירור על פי הלכה; (2) דורך אַ פּאַליטישער אויפקלערונג; און (3) דורך אַן אידעאָלאָגישער אויפקלערונג. ווי געזאָגט זיינען די אַלע דריי וועגן געקניפט און געבונדען איינער מיט'ן צווייטען, און טיילמאַל איז גאַר שווער צו ציען אַ גרענעץ ליניע צווישען זיי. ובפרט אַז מיר האָבען אַ כּלל „ליכא מילתא דלא רמיזא באורייתא“ — אויף יעדער פּראָגע קען מען געפינען אַן ענטפּער אין דער תורה, די תורה אַנטהאַט אַלעס און דאַמינירט איבער אַלעם. כאָטש דורך דעם ערשטען אופן — דורך אַ בירור על פי הלכה — קען מען קלאָר דעפינירען און געפינען אַן ענטפּער אויף דער פּראָגע וואָס מיר באַהאַנדלען דאָ, פונדעסטוועגען וועל איך זיך פּאַרנעמען אין דער דאָזיגער בראַשור בלויז מיט דעם דריטען אופן: די אידעאָלאָגישע אויפקלערונג.

דאָס מברר זיין דעם גאַנצען ענין ועל פי הלכה, דאָס הייסט ציטירען אַלע מקורות ההלכה, איבערגעבען די ריכטיגע פירושים און ביאורים צו די מאמרי חכמינו ז"ל און ראשונים, וועלכע די פּראָפּאַגאַנדיסטען האָבען טענדענציען פּאַרדרייט און איבערגעגעבען אין נישט ריכטיגען ליכט, און נאָך און נאָך, דאָס אַלץ איז זייער אַ וויכטיגע און דרינגענדע אויפגאַבע, און עס פּאַדערט זיך אַ פּאַסיגע תורה פּערזענליכקייט.

וואָס זאל דאָס טאָן. אָבער נישט דאָס איז דער צוועק פון דעם דאָזיגען חיבור.

ווי דער דער צווייטער אופן: אָן אויפקלערונג פון פּאָליטישן שטאַנד־פּונקט, וואָס די אַנטוויקלונגען זיינען געווען אויפ'ן פּאָליטישען געביט, אַנווייזען פּאַרשידענע האַנדלונגען פון מדינה רעזשים כלפי חרדישע אידען וכדומה — אויך דאָס וואָלט געדאַרפט געטאָן ווערען, און עס איז אפילו שוין געטאָן געוואָרען פון צייט צו צייט אין פּאַרשידענע צייט־שריפטען. אָבער אויך נישט דאָס איז דער צוועק פון אונזער חיבור. ובפרט ווייסען מיר וואָס די חז"ל זאָגען: „כשם שאין פרצופיהן דומין כך אין דעותיהם שוות“, און זעלבסטפאַרשטענדליך אָן אויך רעליגיעזע אידען זיינען אזוי אין באַצוג צו פּאָליטישע אויפפאַסונגען, און ביים רעאָגירען אויף פּאַרשידענע געשעענישען. אַלעמאַל קענען זיין פּאַרשידענע מיינונגען, און דער שרייבער פון די שורות וויל זיך נישט אַריינלאָזען אין די ענינים אויף דעם אָרט.

דערפאַר אָבער וועט זיין דער צוועק פון דער דאָזיגער בראַשור צו דעפינירען און קלאַר מאַכען דעם ענין פון אידעאָלאָגישען שטאַנד־פּונקט. אַ דעפיניציע און אויפקלערונג — אָבער נישט קיין פּאַלעמיק. דער צוועק פון דער דאָזיגער בראַשור איז נישט צו פירען קיין וויכוחים מיט וועמען עס איז, נאָר צו באַשטימען און פאַרמולירען אַן עקזיס־טירענדע לעבענט־אויפפאַסונג. אמת, און עס האָט נישט קיין זין דאָס צו פאַרבאָרגען, אָן אויך דער שרייבער טוט זיך אידענטיפיצירען מיט דעם דאָזיגער אויפפאַסונג וואָס ווערט דאָ אין דער בראַשור אַרויס־געבראַכט, און ממילא וועט עס זיין אַביסעל איבערטריבען צו זאָגען אָן די ווערטער זיינען געשריבען געוואָרען מיט אַבסאָלוטער און ריינער אַביעקטיוויטעט, ווי איינער זאל שרייבען אַ פאַרשונג וועגען אַ זאָך וואָס איז ווייט פון זיין האַרצען, לַמשל ווי איינער שרייבט איבער דער כינעזישער פּילאָסאָפּיע. אָבער טראָץ דעם איז געמאַכט געוואָרען גענוג אַנשטרענגונג אַרויסצוברענגען ווי ווייט מעגליך אַן אַביעקטיווע אַפּהאַנדלונג, וואָרים די דאָזיגע בראַשור איז נישט באַשטימט פאַר בלויז חרדישע אידען און אודאי אויך נישט פאַר בלויז די וואָס אידענ־

טיפיזערען זיך מיט די השקפות וואָס ווערען דאָ אַרויסגעבראַכט. — פאַרקערט, ווי עס איז שוין אויבען באַמערקט געוואָרען, איז דער צוועק פון דער בראַשור צו שילדערן אויך — און אפשר הויפטזעכליך — פאַר די נישט־רעליגיעזע, די וועלט־אנשוואונג פון יהדות החרדית (אָדער אונטער וואָס פאַר אַ נאָמען מען זאָל נישט באַצייכענען די אידען וואָס זיינען טריי דער תורה און אמונה), כדי זיי זאָלען על כּף פנים פאַרשטיין, אויב אפילו זיי וועלען נישט מסכים זיין צו דער דאָזיגער השקפה.

נאָך צוויי וויכטיגע באַמערקונגען דאַרפען דאָ געמאַכט ווערען, ובפרט אין דער אַטמאָספערע וואָס מיר לעבען היינט: דער מחבר פאַר־טרעט נישט און איז נישט קיין מיטגליד אין קיין שום פאַרטיי אָדער באַוועגונג, און אויך די ווערטער וואָס ווערען דאָ אַרויסגעזאָגט זיינען נישט געריכטעט צו קיין שום ספּעציעלען פאַרטייאישען קרייז. דער מחבר זאָגט אַרויס זיינע מיינונגען אויף זיין אייגענער אחריות. דאָס שרייבט שוין אויך איין דעם געווינס פון נישט מוזען באַרעכטיגען די שטעלונג פון דער אָדער יענער פאַרטיי.

און צולעצט נאָך אַ צווייטע באַמערקונג: די דאָזיגע בראַשור וויל נישט פאַרטייקענען אָדער זיך מאַכען נישט־וויסענדיג פון דעם פאַקט, אַז עס זיינען פאַראַן אידען שומרי מצוות וואָס זייערע השקפות זיינען אַנדערש און אפילו קעגענגעזעצט צו די וואָס ווערט דאָ אַרויסגעזאָגט. אָבער ווי געזאָגט איז די בראַשור נישט באַשטימט צו פאַלעמיק, כאַטש אויך דאָס וועט באַרירט ווערען, אָבער פונדעסטוועגען איז דער הויפט־ציל דערפון: צו פאַרמולירען און באַגרנדען די השקפה וואָס ווערט דאָ פאַרגעשלאָגען, און אַפצושטעלען זיך אויף אַנדערע השקפות נאָר אויף אַזויפיל וויפיל עס וועט דינען דעם תכלית.

פון דער אַנדערער זייט זאָל ערלויבט זיין דעם מחבר צו מאַכען איין פּערזענליכע באַמערקונג: אין אַלע יאָרען פון מיין לעבען האָב איך געהאַט די זכיה און די געלעגענהייט צו באַגעגענען אָדער שטיין אין נאָענטען קאָנטאַקט מיט מער־ווייניגער כמעט אַלע גדולי ישראל פון אונזער תקופה, פון אַלע קרייזען און פון פאַרשידענע לענדער.

אויך די וואָס איך האָב נישט געהאַט די געלעגנהייט צו קומען מיט זיי אין פּערזענליכען קאָנטאַקט, בין איך אָבער געשטאַנען אין נאָענ-טער פּאַרבינדונג מיט זייערע תּלמידים מובהקים, אָדער איך האָב געזען זייערע חיבורים. די ווערטער וואָס ווערען אַרויסגעזאָגט אין דער בראַטור בילדען אַ שותפות'דיגען „צד השוה“ צווישען די פּאַרשידענע צוגאַנגען, אין וועלכען עס גלייכען זיך אויס אַלע גדולי ישראל, אָדער לכול הפחות זייער איבערוויגענדער רוב. און ווי געזאָגט, כאַטש איך פּאַרטעט נישט אין דעם חיבור אָפיציעל קיין שום יחיד אָדער רבים, איז אָבער קלאַר אַז אין גרונט גענומען ווערט דאָ אויסגעדריקט די אַלגעמיין אַנגענומענע מיינונג ביי די גדולי ישראל.

ב.

וואָס איז „מדינת ישראל“ ?

אין אונזער היינטיגער וועלט אָרדענונג זיינען פּאַראַן צווייערליי סיסטעמען פון רעגירונגען. עס זיינען פּאַראַן מדינות — מערסטענטליי די מערבֿ־דעמאָקראַטיעס — וואו די רעגירונג איז אַ געוויילטע דורכ'ן פּאָלק. אויך אין די דאָזיגע לענדער רעגירט אַ פּאַרטיי — די פּאַרטיי וואָס זיגט ביי די וואַהלען.

אין דעם מאַמענט וואָס די שורות ווערען געשריבען, הערשען אין ענגלאַנד די קאָנסערוואַטיווע; אין פּראַנקרייך דע־גאַל און זיין גרופּע; און אין די פּאַראַייניקטע שטאַטען פון אַמעריקע די רעפּובליקאַנער. עס קען געמאַלט זיין אַז אין דער אָדער אין אַן אַנדערער מדינה פירט זיך די הערשענדע פּאַרטיי נישט ווי עס באַדאַרף צו זיין, עס קען אויך זיין אַז אין איינער אָדער אין אַ צווייטער מדינה האָט די פּאַרטיי דערגרייכט איר זיג דורך נישט כּשר'ע מיטלען. עס קען אויך געמאַלט זיין אַז דער רעזשים איז אַ שלעכטער, — אָבער אין די אַלע לענדער איז די פּאַרטיי בלוז די הערשערין אין דער מדינה, אָבער אויף קיין

פאל נישט די מדינה אליין. — דאָס איז איין פאָרם פון רעגירונגס סיסטעם.

דאָקעטען זיינען פאָראַן לענדער וואו די פאָרטיי אליין איז די מדינה, למשל אין ראַטן-פאָרבאָנד. דאָרט קען מען נישט זאָגען אַז דער קאָמוניזם הערשט אין דער מדינה, נאָר דער קאָמוניזם איז די מדינה אליין. דער באַלשעוויזם וואָס איז פריער געווען אַ פאָרטיי (פון אַנפאַנג אומלעגאַל) אין די פריערדיגע רעזשימען, איז פאָרוואַנדעלט געוואָרען אין אַ מדינה אין דעם מאַמענט ווען זיי האָבען דערגרייכט די מאַכט. מיט'ן גרינדען דעם „ראַטען-פאָרבאָנד“ איז נישט אַרייַנגעטראַטען אַן ענדערונג אין דעם רעזשים אָדער אין דער הערשענדער פאָרטיי אין רוסלאַנד, נאָר עס איז אַנטשטאַנען אַ נייע מדינה. אויך דער נייער נאָמען פון רוסלאַנד באַשטעטיגט דאָס: „ראַטען פאָרבאָנד פון די סאָציאַליסטישע רעפובליקען“.

דער „סאָציאַליזם“ („קאָמוניזם“ בלשון נקיה) איז אַ טייל פון דער מדינה אליין, עס איז דער גאַנצער יסוד פון דער מדינה. אַן דעם קאָמוניזם הערט אויף צו עקזיסטירען דער ראַטען פאָרבאָנד אַלס אַזאַ. עס קען זיין אַז מיט דער צייט זאָל ראַטען פאָרבאָנד באַשליסען (ווי זי דערקלערט שוין פון לאַנג) איינצופירען אַ מער ליבעראַלען רעזשים, צו פאָרגרינגערן דאָס ציווילע לעבען פון אירע בירגער, באַוועגונגס פרייהייט וכדומה, אָבער אויפ'ן יסוד, אויפ'ן קאָמוניזם וועט זי נישט קענען מוותר זיין, וואָרים אַן דעם קאָמוניזם איז נישט פאָראַן קיין „ראַטען פאָרבאָנד“. — דאָס איז דער צווייטער רעגירונגס סיסטעם.

צו אַט דעם סיסטעם באַלאַנגט אויך מדינת ישראל. מדינת ישראל איז נישט אַ מדינה וואו דער ציוניזם הערשט, נאָר מדינת ישראל איז דער ציוניזם אליין, און עס מאַכט נישט אויס וואָס דער פאָקט ווערט נישט בפירוש אַקצענטירט אין נאָמען פון דער מדינה. עס קען אויפקומען אין מדינת ישראל אַן אמת העמאָקראַטישער רעזשים; עס קען אין אַ געוויסער מאָס זיך ענדערן איר עקאָנאָמישע פאָליטיק; טעאָרעטיש קענען אפילו זיגען די בירגערליכע פאָרטייען (כאָטש בדרך הטבע זיינען נישט פאָראַן דערפאָר קיין פראַקטישע אויסזיכטען) און איינפירען

אַ קאָפיטאַליסטישען רעזשים — אָבער איין זאַך קען די מדינה נישט ענדערן: מדינת ישראל קען קיינמאָל נישט אויפהערן צו זיין אַ ציו־ניסטישע מדינה. פונקט ווי דער ראַטען פאַרבאַנד איז געבוירען פון קאָמוניזם, אַזוי איז מדינת ישראל געבוירען פון ציוניזם. מדינת ישראל איז די פאַרווירקלונג פון ציוניזם. דער ציוניזם וואָס איז געווען ביז דעם יאָר תש"ח אַ באַוועגונג אָדער פאַרטיי, האָט אין דער מדינה באַקומען אַ נייעם לבוש, אַ מאַכט און הערשאַפט פון אַ שטאַט. אָבער דער ציוניזם איז ווייטער געבליבען דער עצם מהות פון דער מדינה, וואָס אָן אים איז זי נישט מדינת ישראל.

כדי אויסצומיידען מיספאַרשטענדענישען דאַרף דאָ באַמערקט ווע־רען, אַז ווען עס רעדט זיך וועגען ציוניזם ווערט נישט דווקא געמיינט דערמיט די ציוניסטישע באַוועגונג, נאָר די גאַנצע ציוניסטישע אידעאָ־לאָגיע. דעריבער ווען מיר ווילען פאַרמולירען און קלאַר מאַכען אונזער שטעלונג צו דער מדינה, דאַרפען מיר צום אַלעם ערשטען קלאַר מאַכען אונזער באַצייאונג צום ציוניזם, וואָס איז, ווי געזאָגט, דער יסוד און מהות פון דער מדינה.

ג.

וואָס מיינט ציוניזם?

דער באַגריף „ציוניזם“ איז אויך פון די זאַכען וואָס עס ווערט וועגען אים פיל גערעדט — סיי פון די אָנהענגער און סיי פון די קעגנער — אָן דעם מען זאל אים גענוי קענען אָדער פאַרשטיין.

אמת, די ווערטער און פֿערעס פון די ציוניסטישע טעאָרעטיקער ווערען היינט געלערנט אין דאָס מערסטע שולעס אין ארץ ישראל (איינגעשאַסען דער גרעסטער טייל פון די רעליגיעזע) נאָך מער פון חומש — להבדיל, און אפילו נאָך מער פון חשבון און היסטאָריע. אויך אין חוץ לארץ ווערט דער „זיאָניזם“ שטאַרק געלערנט. אָבער

גאָר ווייניג — אפילו צווישען דער הויכער אינטעליגענץ — וויסען פאקטיש וועגען וואָס עס רעדט זיך. אויך דער נאָמען פון דער באַוועגונג (אגב, „ציונות“ איז געוואָרען אַ שם גנאי ביי דער יוגענט אין דער מדינה) איז פאַרפירעריש: „ציון“ איז בלויז אַ טייל פון די שטרעבונגען פון ציוניזם, און אפילו נישט קיין „לעבענס־וויכטיגער“ טייל. נישט נאָר אין דער היינטיגער אַמעריקע, נאָר אפילו אין די גלות לענדער פון פאַר'ן חורבן זייגען געווען גוטע און פייערדיגע ציוניסטען, וועלכע האָבען בכלל נישט געטראַכט וועגען עולה זיין קיין „ציון“. און עס זייגען אפילו געווען צייטען ווען די אַפיציעלע ציוניסטישע ליניע האָט נישט באַטראַכט דווקא „ציון“ אַלס אידישען שטאַט. געווען איז דאָס ביים זעקסטען ציוניסטישען קאָנגרעס, ווען דער ציוניסטישער קאָנ־גרעס האָט אָנגענומען דעם פּלאַן פון דעם פּאָטער פון ציוניזם ד"ר הערצל, אויפצושטעלען אַ אידישע מדינה אין אוגאַנדאַ, אַפריקע.

עס איז אינטערעסאַנט צו באַמערקען, אַז די „מזרחי“, די רעליגיעז־ציוניסטישע פּאַרטיי, האָט דעמאָלט געשטיצט הערצ'ס פּלאַן. אויב דער דאָזיגער אוגאַנדאַ־פּלאַן איז שפעטער בטל געוואָרען, איז דאָס געשען הויפטזעכליך צוליב פּראָפּאָגאַנדיסטישע אויסרעכענונגען, וויסענ־דיג אַז דער „פּאָלעסטינער פּראָגראַם“ איז מער מסוגל צו פּאַנגען די הערצער פון די מאַסען.

עס וואָלט נישט כדאי געווען צו דערמאנען די דאָזיגע פאַרעלטערטע געשיכטע, אויב נישט צו באַווייזען אַז עס איז געווען אַ צייט ווען דער ציוניזם האָט אינגאַנצען אַפּגעוואָרפען דעם ענין „ציון“ — דאָס מיינט דאָס עולה זיין קיין ארץ ישראל, און אפילו די שטרעבונג אויפצושטעלען דאָרט אַן אייגענעם שטאַט — פונדעסטוועגען איז דער ציוניזם פאַרט געבליבען אַ „ציוניסטישע“ באַוועגונג. און עס איז פאַרשטענדליך אויך, וואָרים אין דער ציוניסטישער טעאָריע איז „ציון“ בלויז אַ מיטל און נישט קיין ציל.

דער הויפט ציל וואָס דער ציוניזם האָט פאַר זיך געשטעלט איז דער, וואָס איז שוין אומצאָליגע מאל געוואָרען פאַרמולירט דורך די

טעארעטיקער און אידעאלאגען פון ציוניזם פון זיין אנטשטייאונג ביזן היינטיגען טאג. אנהויבענדיג פון די שריפטען פון „אחד העם“ ביז די רעדעס פון בן גוריון קענען מיר הערען די פארמולירונג פון דעם דאזיגען ציל, וואָס הגם ער ווערט אַרויסגעזאָגט פון צייט צו צייט אין פאַרשידענע וואַריאַציעס און נוסחאות, בלייבט אָבער דער תוכן תמיד דער זעלבער: צו פאַרענדערן דעם מהות פון גאַנצען כלל ישראל!

ד.

וואָס מיינט כלל ישראל?

לויט דער אידישער אויפפאַסונג איז שווער צו פאַרמולירען וואָס עס מיינט „כלל ישראל“. וואָרים דער עצם באַגריף פון דעפיניציע פאָדערט אַלס פאַרבאָדינג אַז די זאך וואָס ווערט דעפינירט זאָל באַלאַנגען צו אַ געוויסען סאַרט. יעדע דעפיניציע באַשטייט אין אַנרופען דעם נאָמען פון דער זאך און אין באַצייכענען זיין ספּעציפישען כאַראַקטער. די באַגריפען „אומה“, „דת“ ווי זיי ווערען היינט צו טאָג פאַרשטאַנען (נישט אַריינגייענדיג אין זייער שורש פון שפּראַכליכען שטאַנדפונקט אָדער לויט די פירושים אין תנ"ך אָדער אין דברי חו"ל) — זיינען נישט מער ווי אויסגעבאָרגט און איבערגעזעצט פון די גוי'אישע שפּראַכען און פון זייער געדאַנקען גאַנג, און זיי פאַסען זיך דעריבער בלויז פאַר די אומות העולם.

כלל ישראל מיינט נישט אַ „פּאָלק“ אין דעם אַנגענומענעם זין פון וואָרט. עס איז אויך נישט בלויז „אַן אַנדער פּאָלק“ פון די איבעריגע פעלקער. דאָס וואָרט „פּאָלק“ ווי עס איז אַנגענומען אין אַלגעמיין אין דער גוי'אישער וועלט איז בכלל נישט חל אויפ'ן כלל ישראל. לויט דער אידישער השקפה בילדעט דאָס אידישע פּאָלק אַ באַזונדערע איינהייט, ווי דער פסוק זאָגט אין ישעיה (מ"ג, כ"א) „עם זו יצאתי לי“, „עם זו קנית“ (שמות ט"ו, ט"ז). אַ פּאָלק פון הקב"ה.

אין מ'הרש ווערט געזאָגט אַז דאָס באַשאַפּען דעם כלל ישראל איז געווען אין דער מחשבה פון הקב"ה פאַר אַלעם.

רבי יהודה הלוי זאָגט אין ספר הכוזרי, אַז דער כלל ישראל איז אַ באַזונדערער טייל פון דער בריאה. דער אונטערשיד צווישען אידען און אַנדערע פעלקער איז ענליך צום אונטערשיד פון דומם צו צומח, אַדער פון אַ חי צו אַ מדבר. אין ליקוטי אמרים (פ"ב) ווערט געזאָגט אַז אידען פאַרמאָגען אַ מין "צווייטען נפש". הגם אידען זיינען גלייך אין זייער אויסזען צו אַנדערע מענטשן, פאַרמאָגען זיי אַבער אַ "נפש שנית" וואָס מאַכט זיי פאַר אַ באַזונדערן מין. און אין זוהר הקדוש (ח"ג עג ע"א) שטייט, דריי זיינען באַהאַפּטען איינער אין צווייטן: הקב"ה, די תורה און די אידען — די אַלע זיינען איינס.

די תורה הקדושה איז די וואָס שאַפט דאָס פּאָלק. נאָר דורך מתן תורה זיינען מיר געוואָרען אַ פּאָלק, ווי דער פּסוק זאָגט "היום הזה נהיית לעם". און די גמרא זאָגט אין חולין (קיא ע"ב) די אידען זיינען נישט אַנגערופען געוואָרען "בני ישראל" ביז זיי זיינען געקומען צום באָרג סיני מקבל זיין די תורה. רבינו סעדיה גאון זאָגט: "אין אומתינו אומה אלא בתורתה" — אונזער פּאָלק איז נישט קיין פּאָלק נאָר דורך דער תורה הקדושה. אַן דער תורה, נישט נאָר פעלט עפעס פאַרן כלל ישראל, נאָר עס הערט לגמרי אויף צו עקזיסטירען. די תורה איז די נשמה און וועזען פון אידישען פּאָלק.

לויט דער תורה השקפה איז אַ אידיש פּאָלק אַהן תורה נישט בלויז פעלערהאַפּט, נאָר עס עקזיסטירט בכלל נישט. לויט דער אידישער השקפה איז דאָס נישט בלויז אַ היסטאָרישע אַנטוויקלונג, נאָר אַזוי איז געווען דער תכלית פון בריאת העולם. יעדעס קינד וואָס לערנט חומש געדענקט אוודאי דאָס ערשטע שטיקל רש"י אין חומש, אין אָנפאַנג פון פרשת בראשית (וואָס דער מקור איז פּאַקטיש פון די חז"ל) אַז צוליב דער תורה וואָס ווערט אַנגערופען "ראשית" (ד') קננו ראשית דרכו, משלי ח, כ"ב), און צוליב די אידען וואָס ווערען אַנגערופען "ראשית" (קודש ישראל לד' ראשית תבואתו, ירמ' ב, ג), האָט הקב"ה באַשאַפּען די וועלט.

ה.

ארץ ישראל און לשון הקודש

פונקט ווי דאָס אידישע פּאָלק איז — לויט דער אידישער אויפֿ-
פּאַסונג — אַ באַזונדערע געטליכע יצירה און אַן אייגענאַרטיגער טייל
פון מעשי בראשית, וואָס אונטערשיידט זיך פון אַנדערע פעלקער. אַזוי
זיינען אויך אַלע אַנדערע זאַכען וואָס האָבען ביי די אומות העולם
אַ צוזאַמענהאַנג און פאַרביןדונג מיט דעם באַגריף „פּאָלק“, אַנדערש
ביים אידישען פּאָלק ווי עס איז אַנגענומען אין דער אַלגעמיינער וועלט.
„לאַנד“ און „שפּראַך“ ביים אידישען פּאָלק זיינען נישט בלויז „נאַ-
ציאָנאַלע ווערטען“, פונקט ווי די תורה איז נישט בלויז „רעליגיע“,
ווי עס איז אַלגעמיינ אַנגענומען אין דער וועלט.

אויך ארץ ישראל, דאָס לאַנד וואָס „עיני ה' אלקיך בה“ איז אַ
טייל פון דער כוונה פון השי"ת כביכול ביים באַשאַפּען די וועלט,
ווי עס ווערט אַרויסגעבראַכט אין דעם ערשטען שטיקל רש"י פון
בראשית, און פון וועלכען עס וועט נאָך גערעדט ווערען אין די וויי-
טערדיגען קאַפיטלען אין דער בראַשור.

און אַזוי אויך לשון הקודש איז די שפּראַך מיט וועלכער הקב"ה
האַט באַשאַפּען די וועלט. די עשרה מאמרות מיט וועלכע הקב"ה האָט
באַשאַפּען די וועלט, זיינען געזאָגט געוואָרען אין לשון הקודש, ווי
עס ווערט אַרויסגעברענגט בעיקר אין די כתבי האר"י ז"ל. לויט די
חסידישע ספרים איז לשון הקודש נישט בלויז אַ חלק פון דער בריאה,
נאָר עס איז אויך דער קיום פון אַלע נבראים אין דער וועלט. אין
תניא (שער היחוד והאמונה סופ"א) ווערט געזאָגט, אַז אַלע באַשע-
פּענישען פון דער וועלט ציען זייער השתלשלות פון די עשרה מאמרות
וואָס שטייען אין דער תורה דורך זייערע געמען וואָס זיי ווערען גע-
רופּען אין לשון הקודש, און דאָס גיט אַריין אַ חיות אין דער באַ-
טרעפענדער באַשעפּעניש.

די גאנצע וועלט איז אַ בריאה מלובש אין גשמיות. ווי עס שטייט אין מדרש תנחומא, הקב"ה האָט געוואָלט האָבן אַ דירה אויף דער וועלט. און דעריבער זיינען אפילו די רוחניות'דיגע ענינים מלובש אין אַ גשמיות'דיגען לבוש. אפילו די מצוות פון דער תורה הקדושה וואָס זייער מקור און שורש זיינען פון הקב"ה אַליין, זיינען אויך מלובש אין אַ לבוש גשמי, און מען איז נישט יוצא קיין מצוה בין מען איז מקיים די מצוה בפועל, ווי למשל דאָס אַנטאָן ציצית פון וואָל, אָדער לייגען תפילין וואָס איז געמאַכט פון הויט פון אַ בהמה. אָדער דאָס שאַקלען מיט אַתרוג און לולב וואָס דאָס זיינען גשמיות'דיגע ענינים. און אַן דער מעשה גשמית האָט דער מענטש נישט מקיים געווען די מצוה, אפילו ווען ער זאָל פאַרשטיין די טיפּסטע סודות וואָס ליגען פאַרבאָרגען אין די דאָזיגע מצוות.

אַבער נאָר די מצוה פון הקב"ה מאַכט דעם אַתרוג פאַר אַן אַתרוג. ווען אַ מענטש זאָל למשל נעמען אַ כשר'ן און שיינעם אַתרוג ערב סוכות אָדער אַ טאָג נאָך סוכות, וועט ער דערמיט נישט מקיים זיין קיין שום מצוה. עס איז בלויז ווי ער וואָלט געהאַלטען אין זיין האַנט אַ פרי וואָס איז נישט מער חשוב ווי אַן עפל אָדער לעמאָן. נאָר ווען דער מענטש נעמט דעם אַתרוג אין דער צייט און לויט דעם אופן ווי די תורה האָט געבאָטן, נאָר דעמאָלט איז ער מקיים אַ מצוה, נאָר דעמאָלט איז ער זיך מתדבק אין הקב"ה דורך דער דאָזיגער מצוה. דאָס זעלבע איז אויך נוגע צו לימוד התורה. ווען איינער, למשל, פֿערנט דעם פרק „השותפין שרצו לעשות מחיצה בחצר“ אין דער גמרא בבא בתרא, אָדער אין די מפרשי הש"ס, איז ער דערמיט מקיים די מצוה פון תלמוד תורה, און ער איז דעמאָלט אין כלל פון די אַלע געהויבענע בחינות וואָס די חכמים האָבען געזאָגט אויף איינעם וואָס איז עוסק בתורה. ווען אַבער איינער איז עוסק אין דער זעלבער שאלה פון שותפים וואָס האָבען געוואָלט מאַכען אַ מחיצה אין זייער הויף פון די געזעץ-ביכער פון אַמעריקע למשל, אָדער לויט דעם יוסטיני-אַנישען קאָדעקס אין דעם רוימישען געזעץ וועזען, — אפילו ווען דער אויספיר פון דעם געזעץ לויט דער אַמעריקאַנער אָדער רוימי-

שער יוריסדיקציע זאל זיין דער זעלבער ווי לויט דער גמרא, להבדיל, — קען דאָס נישט באַטראַכט ווערען אַלס לימוד התורה און עס איז נישט פאַראַן דערין קיין שום קדושה. עס איז גענוי אַזוי ווי ווען ער וואַלט שטודירט די אַמעריקאַנער שטייער רעגולאַציעס וכדומה.

אמת, אויך אין דער תורה רעדט זיך וועגען דעם זעלבען הויף, וועגען דעם זעלבען צוים, וועגען די זעלבע שטיינער אָדער האַלץ פון וואָס די מחיצה דאַרף געמאַכט ווערען, אָבער דאָרט איז עס דער רצון פון השי"ת און די קדושה עליונה, ווייל דאָס איז אַ חלק פון דער תורה. מיט אַנדערע ווערטער: כאַטש אויך די תורה און די מצוות זיינען עוסק אין ענינים גשמיים, וואָרים „לא ניתנה תורה למלאכי השרת“ (ברכות כה ע"ב), און די תורה קומט אונז צו לערנען וויאָזוי זיך צו פיהרען אין טאָג טעגליכען לעבען, — אָבער די תורה אַליין שטייט העכער פון יעדער גשמיות.

דער זעלבער אונטערשיד וואָס איז פאַראַן צווישען לערנען אין פרק „השותפין“ למשל, און צווישן שטודירן דאָס אַמעריקאַנער געזעץ אין דער זעלבער פראַגע, דער זעלבער חילוק איז אויך פאַראַן צווישען אַנדערע ענינים.

ארץ ישראל איז טאַקע אַ לאַנד בגשמיות ווי אַלע אַנדערע לענדער, וואו עס זיינען פאַראַן וועלדער און טייכען, הייזער און גערטנער ווי אין אַנדערע לענדער, אָבער נישט צוליב דעם איז ארץ ישראל דאָס הייליגע לאַנד. נאָר דעמאָלט ווען עס איז אַריין קיין ארץ ישראל דער ארון ברית ה' דעמאָלט איז ארץ ישראל געוואָרען דאָס הייליגע לאַנד.

אויך לשון הקודש איז אַ שפראַך ווי אַנדערע שפראַכען, מיט אַ גראַמאַטיק, זאַצען, טראַפען וכדומה, — אָבער דאָס אַלץ זיינען בלויז אַ גשמיות'דיגער לבוש. די פאַקטישע אינערליכע נשמה פון דער שפראַך איז גאָר גרויס און געהויבען. מיט דער דאָזיגער שפראַך האָט הקב"ה באַשאַפען די וועלט און דורך איר האַבען אַלע באַשעפענישען אַ קיום. און דערפאַר איז די שפראַך הייליג — לשון הקודש.

1.

"נהיה כגוים"

די פריער דערמאנטע אומבאַשטרייטבאַרע אמת'ן וועגען דער דעפיניציע פון די באַגריפען ישראל, תורה, ארץ ישראל און לשון הקודש, זענען אַלעמאַל געווען קלאַר און זעלבסטפאַרשטענדליך פאַר יעדען איד אין משך פון אַלע צייטען פון אונזער קיום.

אמת, אין אונזער פֿאַנגער געשיכטע זיינען אויך אַמאָל געווען יחידים און גרופעס — און טיילמאַל אפילו גרויסע גרופעס, — וועלכע האָבען פון זיך אַרונטערגעוואָרפֿען דעם עול תורה ומצוות, צי דאָס איז געווען צוליב תאוה, אָדער אפילו במזיד און באַוואוסט־זיניג, אָבער די אַלע — אָדער על כל פנים זייער רוב — האָבען דאָך נישט פֿראַלייקענט די דערמאנטע גרונט פרינציפען. אויך זיי האָבען געוואוסט אַז אויף דער פֿראַגע „מה מלאכתך ומאין תבא מה ארצך ואי מזה עם אתה“ (וואָס איז דיין באַשעפטיגונג, פון וואָנען קומסטו, פון וועלכען לאַנד און פֿאַלק ביסטו?) איז נישטאָ קיין אַנדערער ענטפער נאָר „עברי אנכי ואת ד' אלקי השמים אני ירא“ [יונה א. ט] (איך בין אַ איד, און פון באַשעפער פון דער וועלט פֿאַרכט איך זיך).

די וואָס האָבען פון זיך אַראָפֿגעוואָרפֿען דעם עול תורה און מצוות האָבען געהאַט בלויז צוויי טענות: זיי האָבען גע'טענה'ט אַז לויט זיי דאָרף דאָס אידישע פֿאַלק אויפהערן צו זיין אידען, ח"ו; אָדער זיי האָבען זיך באַנוצט מיט דער פֿאַלשער און נישט־ריכטיגער טענה, אַז אויך זייער אויפפאַסונג איז טריי צו דער תורה, זיי האָבען צוליב דעם מגלה פנים געווען אין דער תורה שלא כהלכה. כדי אַנצוגעבען ראיות פון די שפעטערע תקופות קענען מיר ברענגען אַלס משל די כת ש"ץ, וועלכע האָבען אויך גע'טענה'ט אַז זייער וועג איז דער „דרך התורה“, און זיי האָבען געבראַכט פֿאַרשידענע „ראיות“ פון די חז"ל און פון זוהר הקדוש וכדומה צו זייער פֿאַלשען

וועג. די דייטשע אַסימילאַטאָרען ווידער האָבען אַלעמאַל גע'טענה'ט אַז זיי זענען דייטשען פון „משה'ס גלויבען“, און זיי ווילען נישט מען זאָל זיי באַטראַכטען אַלס אידען נאָר אַלס אַלגעמיינע בירגער פון די באַטרעפּענדע פּענדער, וועלכע היטען ספּעציפישע רעליגיעזע צערעמאָניעס. אפילו די צדוקים, און אין אַ שפּעטערער תקופה די קראים, האָבען גע'טענה'ט אַז זיי האַלטען די תורה ווי עס דאַרף צו זיין. פון דעם אַלעם איז קלאָר, אַז אפילו די אַפּטריניגע פון אידישען פּאָלק האָבען קיינמאַל נישט געקענט און נישט געוואָגט אַפּצולייקענען דעם עיקר יסוד אַז „איז אומתנו אומה אלא בתורתה“ — דאָס אידישע פּאָלק איז אַ פּאָלק בלויז דורך דער תורה. און ממילא איז אויך געווען קלאָר אַז אויב מען רייסט זיך אָפּ פון דער תורה הקדושה, רייסט מען זיך אָפּ פון אידישען פּאָלק, און אַז עס איז נישט פּאַראַן קיין „אידישקייט“ נאָר תורה.

ביז עס איז אויפגעקומען דער ציוניזם.

„ציוניזם“ איז נישט בלויז אַ נאָמען פון אַ באַוועגונג. (אגב דאַרף באַמערקט ווערען, אַז דעם נאָמען „ציוניזם“ האָט די באַוועגונג אַנגענומען ערשט מיט אַ סך יאָרען נאָך איר גרינדונג). דער דאָ-זיגער נאָמען וואָס רופט אַרויס הייליגע אַסאַסיאַציעס און געפילען און דערמאנט אין דער הייליגער „ציון“ האָט פיל צוגעהאָלפּען אַז די באַוועגונג זאָל זיך אויסשפּרייטען צווישען תמימות'דיגע אידען, און האָט פיל גורם געווען צום בלבול המוחות ביוזן היינטיגען טאָג — און דערפון וועט נאָך גערעדט ווערען ווייטער.

איצט קענען מיר בלויז באַהויפטען דאָס וואָס עס פאַרשטייט יעדער קלאָר דענקענדער מענטש אַז דער נאָמען זאָגט גאַרנישט און מיינט גאַרנישט. (עס איז אפשר סימבאָליש וואָס דוקא דער מאַן וואָס האָט געשאַפּען דעם נאָמען „ציוניזם“ — ד"ר נתן בירנבוים — האָט זיך שפּעטער אַליין אָפּגעקערט פון ציוניזם און ער איז געוואָרען איינער פון אירע שאַרפּסטע קעגנער). ווען די לייט וואָס האָבען געשאַפּען דעם ציוניזם וואַלטען אויסגעקליבען צו רופּען זייער באַ-וועגונג „נטורי קרתא“ למשל, קען געמאָלט זיין אַז די „נטורי קרתא“

וואלטען זיך גערופען „ציונים“. און אויך דעמאלט וואלטען די דאזיגע נעמען נישט באדייט אנדערש ווי זיי באדייטען היינט. ווי שוין אויבען געזאגט איז דער תמצית פון ציוניזם נישט „ציון“ ארץ ישראל פארנעמט בלויז אַ טייל אין ציוניזם, און איז נישט דער יסוד פון ציוניזם. דער תמצית פון ציוניזם איז „אידישער נאציאנאליזם“.

דער אלגעמיינער נאציאנאליזם איז אויפגעקומען אויף דער וועלט איידער עס איז נאך געגרינדעט געווארען דער ציוניזם. פאר דעם איז נישט געווען אנגענומען דער נאציאנאליסטישער געדאנק צוויי שטען די פעלקער פון דער וועלט. דער נאציאנאליזם ביי די פעלקער האט אויפגעוואכט נאך דער שטרעבונג פון נאפאלעאן איינצונעמען די גאנצע וועלט און אונטערצואווארפען אלע פעלקער אונטער דעם יאך פון פראנצויזישען קייסערטום.

אויף דער אידישער גאס האט אן ענדיכער נאציאנאליסטישער דראנג געשלאגען ווארצלען מיט ארום 50 יאר שפעטער. ווארים אין די צייטען פון נאפאלעאן איז פאר אַזא מין באוועגונג נישט געווען קיין באַדען צווישען די אידישע מאַסען, ביי וועמען עס איז געווען טיף איינגעווארצעלט דער באוואוסטזיין אַז „אין אומתנו אומה אלא בתורתה“. ערשט נאכדעם ווען עס איז אויפגעקומען די „השכלה“ און אַמיסילאַציע, וועלכע זיינען געווען אַ רעזולטאַט פון נישט קענען ביישטיין דעם נסיון פון דער עמאַנציפאַציע, און דורכדעם איז אַפגעשוואַכט געווארען דאָס שמירת התורה ביי פיל אידען — אַווי אַרום האָט געקענט געבוירען ווערען דער ציוניזם.

וואָס האָט מחדש געווען די נאציאנאליסטישע באוועגונג צווישען אידען?

זי האָט געפאָדערט אַז די אידען דאַרפען ווערען אַ פאַלק „ככל הגוים“, — דאָס הייסט, אַז דאָס אידישע פאַלק וואָס איז פון תמיד אַן געווען באוואוסט ביי יעדען איד אַז אידען זיינען אַ ספעציפיש פאַלק, אַ באַזונדערע בריאה פון הקב"ה (ווי עס איז אין די פריערדיגע קאַפיטלען אַרויסגעבראַכט געוואָרען), דאַרף

פאַרוואַנדעלט ווערען אין אַ „פּאַלק“ לויט דעם אָנגענומענעם באַ-
גריף וואָס אַ פּאַלק מיינט ביי די אומות העולם.
וואָס מיינט „פּאַלק“ לויט די גוי'אישע באַגריפען?

אין דעם גרויסען ווערטערבוך פון „ענציקלאָפּעדיא בריטאַניקאַ“
ווערט דאָס וואָרט „נעישאַן“ פאַרטייטשט: אַ גרופּע מענטשען פון
אַ געמיינזאַמער שפּראַך און טעריטאָריע. אין דעם פּראַנצויזישען
„לאָרוס“ ווערטערבוך ווערט עס פאַרטייטשט: אַ גרופּע מענטשען וועל-
כע וואוינען אין דעם זעלבען געביט און האָבען אַ געמיינזאַמען
אַפּשטאַם, שפּראַך אָדער אַנדערע שותפות'דיגע ענינים פון לאַנג
פּריער.

אַנדערש איז אָבער מיט'ן אידישען פּאַלק, מיר האָבען טאַקע
אַ געמיינזאַמען אַפּשטאַם, אָנפאַנגענדיג פון צוואַנציג דורות נאָך
בריאַת העולם, אָבער די בריאה פון אידען איז געווען במחשבה פון
הקב"ה נאָך איידער ער האָט באַשאַפּען די וועלט, ווי עס איז שוין
פּריער געשריבען געוואָרען.

די גרעסטע מענטשען אין דער אידישער געשיכטע האָט אין
זייערע אָדערן געפּאָסען בלוט פון אַנדערע פעלקער. דוד מלך ישראל
וואָס ער איז „דוד מלכא משיחא“ זיין באַבע איז געווען אַ מואביה.
רבי עקיבא איז געווען אַן אייניקל פון סיסרא. שמעיה ואבטליון זיי-
נען געווען אייניקלעך פון סנהריב דער קעניג פון אשור, און אויך
פון המ'ס אייניקלעך זיינען געווען אַזעלכע וואָס האָבען געלעבט
תורה אין בני ברק (גיטין נו ע"ב, סנהדרין צו ע"ב).

און וואָס איז נוגע דאָס לאַנד, ארץ ישראל, איז שוין אויבען
געבראַכט געוואָרען אַז אידען זיינען געוואָרען אַ פּאַלק נאָך איידער
זיי זיינען אַריין אין לאַנד, און אויך אפילו דערנאָך זיינען אידען
געזעסען אין זייער לאַנד בלויז אַ קליינע צייט פון זייער עקזיסטענץ,
און נאָך אַ קלענערע צייט האָבען זיי געהאַט פּאַקטיש אַ זעלבסט-
שטענדיגע הערשאַפט.

אויך די שפּראַך איז נישט געווען קיין וויכטיגער פּאַקטאָר אין

קיום פון אידישען פאלק. די תורה אליין איז געגעבען געוואָרען אין זיבעציג שפראַכען. אַ טייל פון די כתבי הקודש און אויך די ש"ס בבלי און ירושלמי, די מדרשים, דער זוהר זיינען געשריבען אין דער אַראַמישער שפראַך. דאָס רוב ספרים פון רמב"ם ז"ל, — אַריינגערעכענט זיין פירוש אויף משניות — איז געשריבען געוואָרען אין אַראַביש. דאָס רוב ספרים פון רבי יהודה הלוי, רבינו בחיי און אַנדערע זיינען אויך געשריבען געוואָרען אין אַראַביש. פאַראַן אַ דעה אַז אויך אין מצרים האָבען אידען נישט גערעדט לשון הקודש נאָר אַ ספּעציעלע שפראַך ענליך צו מצריש. (געהערט האָב איך עס פון הג"ר דוד בהר"ן זצ"ל, כאַטש כ'האָב נישט געפונען דעם מקור דערצו). עס איז אויך פאַרשטענדליך אַז מיט דער דעפיניציע פון „אַ געמיינזאַמע היסטאָריע“ וואָס בילדעט אַ פּאַלק, קען מען נישט מיינען אַ היסטאָריע פון פאַר צוויי טויזענט יאָר צוריק, וואָרים עס זיינען היינט פאַראַן פיל פעלקער וואָס האָבען געהאַט אַ געמיינזאַמע היסטאָריע מיט טויזענטער יאָרען פריער, און אַצינד זיינען זיי באַ-זונדערע פעלקער און טיילמאַץ אפילו אויסגעשפראַכענע שונאים איינע צו דער צווייטער. עס מוז דעריבער קלאַר זיין, אַז דאָס וואָס די אומות העולם פאַרשטייען אונטער דער דעפיניציע „אַ געמיינזאַמע געשיכטע“ מיינט מען אין די לעצטע הונדערטער יאָרען, און עס מיינט צו זאָגען, אַז גרופּעס וואָס האָבען די זעלבע געשיכטע בילדען אַן איינהייטליך פּאַלק.

דער כלל איז אָבער לגמרי נישט חל אויף אידען. עס איז נישט געווען קיין גלייכע און אייניגע געשיכטע צווישען די אידען אין די פאַרשידענע לענדער, און עס זיינען נישט געווען קיין ספּעציעל פישע פאַרבינדונגען צווישען די אידען פון תימן למשל מיט די אידען פון איטאַליען אָדער רוסלאַנד. פונקט אַזוי האָבען די אידען אין די פאַרשידענע גלות לענדער נישט געהאַט די זעלבע געמיינ-שאַפטליכע אינטערעסען. למשל אין דער צייט פון דער ערשטער וועלט מלחמה האָבען די אידען פון די פאַראייניגטע גרויסמאַכטען — חוץ אפשר דאָס צאַרישע רוסלאַנד — געוואַלט זען אַ זיג פון

זייערע רעגירונגען, דאקעגען די אידען פון עסטרייך-אונגארן זיינען געווען פאראינטערעסירט אין א זיג פון דעם קיסר פראנץ יאזעף. מען מוז דעריבער קומען צום שטוס און די אלע דעפיניציעס פון א פאלק וואס זיינען אנגענומען ביי די אומות העולם קענען נישט חל זיין אויף דעם פאלק ישראל.

נישט די דערמאנטע כללים מאכען דאס פאלק ישראל פאר א פאלק, נאר די קדושה פון אידישען פאלק מאכט אונז פאר א פאלק. די אלע כללים וואס זיינען ריכטיג ביי די אומות העולם זיינען נאר אויף אזויפיל מאסגעבענד אויף וויפיל זיי פאסען זיך אריין אין די ראמען פון דער תורה הקדושה. אויסער דער ראם פון דער תורה פארלירען זיי זייער אינהאלט, פונקט ווי דער ביישפיל פון אן אתרוג נאך סוכות, וואס איז געבראכט געווארען אין א פריערדיג קאפיטל. די נאציאנאליסטישע באוועגונג איז געקומען ענדערן דעם דאזיגן זיגען כלל. דער נאציאנאליזם איז געקומען ענדערן דאס געשטאלט און מהות פון פאלק ישראל און פון איהם מאכען א "פאלק ווי אלע פעלקער", מיט א "נאציאנאלער שפראך", מיט א "היימלאנד" וכדומה.

עס זיינען געווען אזעלכע וואס האבען באצייכענט דעם ציוניזם ווי "נאציאנאלע אסימילאציע", דאס מיינט, פונקט ווי די אלגעמיינע אידישע אסימילאטארען פון מערב אייראפע האבען געפאדערט און די אידען זאלען זיך אסימילירען, יעדער יחיד זאל זיך אסימילירען און ווערן גלייך צו זיינע גויאישע שכנים, אזוי האט דער ציוניזם געוואלט און דאס גאנצע אידישע פאלק זאל זיך אסימילירען און ווערען א פאלק גלייך ווי אלע אנדערע סעקולערע פעלקער. — אבער אויך די דאזיגע באצייכענונג איז נישט ריכטיג. ווארים נאציאנאלע אסימילאציע קען מען נאר אנרופען למשל דעם סאזויעטישען רעזשים, וועלכער שטרעבט צו פארוואנדלען די פעלקער וואס זיינען אונטער זיין רעזשים אין א "פארבאנד פון פאלקס-דעמאקראטיעס" אפילו אזעלכע פעלקער וואס האבען אנדערע כאראקטערן ווי דאס רוסישע פאלק, ווי למשל די טשעכן, אדער מזרח דייטשלאנד, וואו רוסלאנד

שטרעבט דאָרט איינצופירען דעם רוסישען לעבענס שטייגער און די רוסישע קולטור.

דער ציוניזם האָט אָבער פיל מער געטאָן פאַר דעם אידישען פּאָלק. דאָ איז נישט פאַרגעקומען אַן ענדערונג פון איין קולטור אין אַ צווייטער, נאָר אַ וועזענטליכע ענדערונג, דער ציוניזם האָט אַרויס־גענומען דאָס אידישע פּאָלק פון דעם באַגריף „עם זו יצאתי לי“ צו אַן „עם ככל העמים“, וואָס דאָס מיינט (אויב מיר זאָלען זיך באַנוצען מיט די באַגריפען וואָס מיר האָבען פריער געבראַכט פון ספר הכוזרי) ווי איינער זאָל וועלען אַרויפצוווינגען אויף מענטשען צו גיין אויף פיר פיס און לעבען ווי חיות, און אין דער זעלבער צייט צו פּראַקלאַמירען אַז דאָס איז די ריכטיגע מענטשהייט.

מיט אַנדערע ווערטער: דער חידוש וואָס דער ציוניזם האָט אויפגעטאָן איז: דאָס ענדערן דעם באַגריף פון אידישקייט. פון דער צייט פון מעמד הר סיני ביז צו דער תקופה פון ציוניזם איז געווען די סימבאָליזירונג פון אידישקייט: תורה“. און פון זינט דער אַנט־שטייאונג פון ציוניזם איז דער סימבאָל פון אידישקייט: נאַציאָנאַליזם און נאַציאָנאַלע צוגעהערקייט.

עס איז קלאַר אַז אַזאַ מין אויפפאַסונג איז אין פולשטענדיגען קאָנטראַסט צו דער השקפה פון דער תורה, שוין אפילו נישט אַרייַן־גייענדיג אין דער פּראַגע אויף וויפיל דער ציוניזם איז „רעליגיעז“.

ז.

וואָס פאַר אַן אָרט פאַרנעמט „רעליגיע“ אין ציוניזם

די טראַנספּאָרמירונג פון באַגריף „ישראל“ וואָס דער ציוניזם האָט גורם געווען, האָט מיט זיך געבראַכט וועזענטליכע שינויים אויך אין אַנדערע הייליגע באַגריפען. ווי עס איז שוין פריער אַרויסגע־בראַכט געוואָרען איז „ארץ הקודש“ טראַנספּאָרמירט געוואָרען אין

א „נאציאנאלער היימלאַנד“; „לשון הקודש“ איז געוואָרען אַ „נאָ-ציאָנאַלע שפּראַך“; און די „תורה הקדושה“ איז געוואָרען אַ „רע-ליגיע“.

דער באַגריף „רעליגיע“ אָן און פאַר זיך איז אַ באַגריף וואָס עקזיסטירט נישט אין דער אידישער וועלט, און אויך אין לשון הקודש איז דער באַגריף „דת“ פרעמד. דער באַגריף „דת“ ווי ער ווערט היינט באַנוצט, איז בלויז אַ פאַרווּך איבערצוזעצן דאָס וואָרט „רעליגיאָן“, וואָס לאָזט זיך נישט ריכטיג איבערזעצן אין לשון הקודש, וואָרים אַזאַ באַגריף עקזיסטירט נישט. עס איז נישט פאַראַן אין לשון קודש אַ וואָרט אָדער באַגריף וואָס זאָל דינען צו באַציי-כענען סיי די אידישע תורה און סיי די רעליגיעס פון פרעמדע פעל-קער. אין לשון קודש מיינט דאָס וואָרט „דת“ אַ באַפֿעל, ווי דער פסוק זאָגט „והדת ניתנה בשושן הבירה“ (אסתר ג, טו), „דתי המלך“ (שם ג, ה, עזרא ט, א). (עס איז אינטערעסאַנט צו באַמערקען דרך אגב, אַז דאָס וואָרט „דת“ ווערט בלויז איינמאַל דערמאנט אין תנ”ך אין באַצוג צו תורה: „מימינו אש דת למו“ (דברים לג, ב), און אויך דאָרט זיינען מחולק די מפורשים אין דעם אייגענטליכען טייטש פון דעם וואָרט „דת“). אין תנ”ך און אין די חז”ל ווערט שטענדיג גערעדט וועגען תורת ה’, אורייתא, רחמנא וכדומה, און — להבדיל — צו באַצייכענען די גוי’אישע אָפּגעטער, אלילים, עבודה זרה וכו’. דער גאַנצער באַגריף פון „דת“ איז אַזוי אַרום גענומען פון די אומות העוֹלָם. ביי די גוי’אישע פעלקער, און הויפטזעכליך ביי די מאָדערנע פעלקער, דינט דאָס וואָרט „דת“ צו באַצייכענען בלויז אַ געוויסען שטח פון געזעלשאַפֿטליכען לעבען, וואָס האָט גאַרנישט קיין צוזאַמענהאַנג מיט דעם אַגעמיינעם געזעלשאַפֿטליכען לעבען. עס איז איבעריג צו זאָגען אַז אַזאַ אויפפאַסונג איז לגמרי אין קעגענזאַץ צו דער אידישער אויפפאַסונג. ביי אונז איז די תורה אַ „תורת חיים“ וואָס הערשט איבער דעם גאַנצען לעבען, סיי פון ציבור און סיי פון יחיד. הלכות טוען ונטען, הלכות דיינים, א. א. וו. זיינען אַן אינ-טעגראַלער טייל פון דער תורה נישט ווייניגער ווי הלכות תפלין.

למשל. די זאכען וואָס זיינען אָנגענומען ביי די אומות העולם אַלס „רעליגיע“ זיינען — להבדיל — ביי אידען בלויז אַ קליינער חלק פון דער תורה, און נישט דער וויכטיגסטער חלק. אַ שוהל, למשל, איז טאַקע אַ וויכטיגע זאַך אין לעבען פון אידישען פּאָלק, אָבער עס איז דאָך נישט דאָס וויכטיגסטע. מען איז יוצא אויך ווען מען איז מתפלל ביחידות. און פרויען זיינען בכלל פטור פון דאווענען לויט דעם פעסטגעשטעלטען סדר התפלות.

ביי די גויים זיינען פאַראַן גלחים און „גייסטליכע“ וועלכע בילדען דעם צענטראַלסטען און וויכטיגסטען טייל פון זייערע רעליגיעס. אָבער ביי אידען, להבדיל, איז נישט פאַראַן אַזאַ זאַך. יעדער איד איז כשר צו יעדער זאַך, יעדער איד מעג דאווענען פאַר'ן עמוד וכדומה. אַ רב בישראל איז בלויז דער וואָס האָט געדערנט די דינים פון דער תורה און דערפאַר איז אים ערלויבט צו פסק'ענען שאלות. אפילו אַזעלכע זאָכען ווי סידור קידושין, וואָס ביי די אומות העולם איז דאָס חתונה מאַכען אַ פאַרפאַלק אין דער אויסשליסליכער קאַמפּעטענץ פון די גלחים און גייסטליכע, אָבער להבדיל ביי אידען, איז דאָס נישט די אויסשליסליכע קאַמפּעטענץ פון אַ רב, נאָר דער דין פאַדערט אַז ווער עס איז מסדר קידושין מוז זיין בקי אין די דינים פון גיטין וקידושין, דאָס הייסט ער מוז וויסען די דינים פון דער תורה וואָס האָבען אַ שייכות צו דער פונקציע. מצד עיקר הדין פאַרלאַנגט זיך גאַרנישט קיין „מסדר קידושין“ אַלס אַזאַ, נאָר מען האָט דאָס מתקן געווען כדי צו באַוואַרענען אַז אַלץ זאָל געטאָן ווערן לויט ווי די הלכה פאַדערט.

דערפון זעען מיר, אַז אפילו פון די אויסערליכע פאַרגלייכען איז נישט פאַראַן קיין געמיינזאַמער באַגריף פאַר דער תורה הקדושה, און להבדיל די רעליגיעס פון די נישט־אידישע פעלקער.

דער באַגריף „דת“ אין זיין באַדייטונג אַלס „רעליגיע“ איז גענומען אויסשליסליך פון דעם נישט־אידישען געדאַנקען־גאַנג. לויט זייער אויפפאַסונג מיינט רעליגיע אַ פּריוואַטע אָנגעלעגענהייט, אָדער אַן אנגעלעגענהייט פון אַ גרופע, אָבער יעדנפאַלס מיינט עס אַ

באגריף וואָס איז אָפּגעזונדערט פון „נאַציאָנאַליזם“ און איז אומ-
אָפהענגיג פון אים. עס זיינען געווען פעלקער וואָס האָבען געביטען
זייערע רעליגיעס.

עס זיינען פאַראַן פאַרשידענע פעלקער, און פיינטליכע איינע צו
דער צווייטער, וועלכע באַלאַנגען צו איין און דער זעלבער רעליגיע.
פראַנקרייך און עסטרייך-אונגאַרן, למשל, האָבען מלחמה געהאַלטען
איינע מיט דער צווייטער אין דעם ערשטען וועלט-קריג, כאָטש ביידע
זיינען געווען קאַטאָלישע פעלקער. דייטשלאַנד און ענגלאַנד האָבען
מלחמה געהאַלטען אין צווייטען וועלט-קריג טראָץ דעם וואָס ביידע
פעלקער האָלטען דאָס פראָטעסטאַנטישע גלויבען, און אַזוי איז אויך
פאַרקערט.

פאַראַן פעלקער וואָס צווישען זיי געפינען זיך מענטשען פון
פאַרשידענע גלויבענס, אַ טייל פון די פירשפרעכער און וואַרטזאָגער
פון די אַראַבער זיינען, למשל, קריסטען. אין לבנון זיינען פאַראַן
קריסטען, מוסולמענער און דרווען צוגלייך. אין ענגלאַנד איז אפילו
געווען אַ מוסולמענער אין לאַרדען הויז (לאַרד פילבי). אויך אין
פוילען זיינען געווען מוסולמענער, וואָס אין זייער שפיץ איז אפילו
געשטאַנען אַ מין „מופטי“. אין יוגאָסלאַוויע זיינען פאַראַן מוסולמענער,
גריכישע קריסטען און קאַטאָלישע קריסטען. פונדעסטוועגען וועט קיי-
נער נישט צוויפלען אין דער „ענגלישקייט“ פון אַ לאַרד פילבי למשל,
אַדער אין דער „יוגאָסלאַווישקייט“ פון די מוסולמענער אין סאַראַ-
יעוואַ. אין דער געשיכטע איז אפילו באַקאַנט וועגען פעלקער וואָס
האָבען געביטען זייער גלויבען קאַלעקטיווערהייט, און פונדעסטוועגען
האָבען זיי נישט פאַרלוירען פון זייער נאַציאָנאַלער אידענטיטעט.

עס איז מעגליך אַז די רעליגיעזע טראַנספאַרמאַציעס האָבען דער-
פירט צו פאַרשידענע אויסוויקלונגען, אָבער קיין ענדערונג אין דער
נאַציאָנאַלער אידענטיטעט איז זיכער נישט פאַרגעקומען. די טערקן,
למשל, זיינען געבליבען טערקן אין משך פון הונדערטער יאָהרען,
סיי ווען זיי האָבען אָנגענומען דעם איסלאַם אַזס זייער „נאַציאָנאַל
גלויבען“, סיי דערנאָך ווען זיי האָבען אָפּגעשאַפט דעם אָפיציעלען

סטאטוס פון איסלאמיזם נאך דער איבערקערעניש אין 1928 דורך קעמאל פאשא.

דערמיט וואָס די ציוניסטישע פראָפאָגאַנדע האָט געשטרעבט צו פאַרוואַנדלען דאָס אידישע פּאָלק אין „אַ פּאָלק ווי אַלע פעלקער“, איז אויך פאַרוואַנדעלט געוואָרען — דורך דער ציוניסטישער פּראָפּאָגאַנדע — די תּורה אין „אַ רעליגיע ווי אַלע רעליגיעס“, וואָס דאָס מיינט אַז דאָס איז יעדענס פּריוואַט זאַך, און וואָס איר געביט איז באַגרעניצט בלויז צו צערעמאָניעס. לויט דער ציוניסטישער אויפֿ-פּאַסונג קען זיך אַ איד באַציען צו דת פּאַזיטיוו אָדער נעגאַטיוו, אָדער אינגאַנצען זיין גלייכגילטיג — און דאָס מינערט נישט און גיט גאַרנישט צו צו זיין „אידישקייט“.

דער אידעאָלאָג פון ציוניזם מיט דער ה"א הידיעה — אחד העם, — וואָס זיינע רייד ווערען געפֿערענט אין די מערסטע שולעס אין ארץ ישראל, איינשליסענדיג די רעליגיעזע, האָט דעפינירט די דאָ-זיגע שטעלונג אין אַ קלאָרער פּאַרם וואָס קען נישט ווערען צוויי-דייטיג אויסגעטייטשט: „איך קען אַרויסטראַגען אַן אורטייל ווי מײן האַרץ גלוסט איבער דעם גלויבען און אידייען וואָס איך האָב גע-ירש'נט פון מײנע עלטערן, אַהן דעם איך זאָל דאַרפען מורא האָבען טאַמער וועט צו דיב דעם ווערען אָפּגעריסען דער צוזאַמענבונד צווישען מיר און מײן פּאָלק“ (על פרשת דרכים, באַנד 1, זייט 132).

מיט רעכט און מיט אויסגעהאַלטענדיקייט זיינען דערנאָך געקומען אַנדערע ציוניסטישע אידעאָלאָגען און זיי האָבען צוגעגעבען דערצו, אַז דער פּראַווישטיין פון „אידישקייט“ איז די מאָס פון פּראַגרעס פון די נאַציאָנאַלע אינטערעסען. היות די אידען „וואָס גייען נאָך די רבנים“ זיינען קעגנער פון די דאָזיגע „נאַציאָנאַלע אינ-טערעסען“, ממילא זיינען זיי פּאַלשע אידען. אָבער — לויט דער פּאַרמולירונג פון י. ח. ברענער (הפועל הצעיר, יפו באַנד כ"ה) — „קען אַ מענטש זיין אַ גוטער איד און באַציען זיך מיט רעלי-גיעזער ערפורכט צו דער קריסטליכער לעגענדע וועגען זון... וואָס איז געשיקט געוואָרען פאַר דער מענטשהייט, און מיט זיין

בלוט ווישט ער אפ די זינד פון אלע דורות" ... — וואָרים דאָס איז נישט אין קאָנטראַסט צו די „נאַציאָנאַלע אינטערעסען“. מען דאַרף נישט פאַרגעסען, אַז דאָס אַלץ איז געזאַגט געוואָרען מיט העכער פּופּציג יאָר צוריק, דעמאָלט ווען קיין שום מענטש האָט נאָך נישט גע'חלומ'ט אפילו אַז אַזעלכע עקסטרעמע השקפות וועלען פאַרוואַנדעלט ווערען אין אַ ווירקליכקייט אויף אַזאַ שנעלען מאַס-שטאַב ...

עס איז אמת אַז „אחד העם“ האָט נישט מסכים געווען מיט די אויפפאַסונגען פון י. ח. ברענער און זיינע קאַלעגען, אָבער אויב מען נעמט אַן דעם ציוניזם, דאָס הייסט דעם אידישען נאַציאָנאַליזם, אַלס אַ באַזיס, דעמאָלט קען נישט זיין נאָר איין לאַגישע מסקנא פון דער שטעלונג.

בעצם איז גאַרנישט נשתנה געוואָרען פון יענע צייטען פון די ציוניסטישע אידעאָלאָגיע ביו די היינטיגע טעג, אויסער געוויסע סטי-ליסטישע אויסדרוקען. ברענער און זיינע חברים זיינען נישט נאָר פאַקטיש געווען די פאַרגענגער פון די היינטיגע „כנעניים“, נאָר זיי זיינען אפילו די געזעצליכע און פאַקטישע פּאַטערס פון דער „ישראל“-דיגער אידעאָלאָגיע, אָדער פון אַפיציעלען ציוניזם אין אונזער צייט, ווי עס וועט נאָך אויסקומען ווייטער מסביר צו זיין.

פאַרשטייט זיך אַז לויט דער אידישער השקפה, איז דאָס די געמיינסטע פאַרם פון כפירה. דאָס איז פאַקטיש עקירת התורה אין פּולסטען זין פון וואָרט. און פון דעם שטאַנדפּונקט איז נישט קיין חילוק אויב די באַציואונג צו „דת“ איז אַ פּאָזיטיווע אָדער נעגאַטיווע (פאַרשטייט זיך — איבערהויפט לויט דער דעה אַז „מצוות אין צריכות כוונה“ — אַז עס איז בעסער ווען מען איז מקיים די מצוות בפועל, אָבער עס איז נישט קיין נפקא מינה לגבי דער שטעלונג אין פּרינציפּ, און אין דעם מאַמענט רעדט זיך בלויז וועגען דעם) וואָרים עס איז בבחינת „מעיקרא דדינא פירכא“.

ווער עס זעט אין דער תורה „דת“ לויט די גוי'אישע באַ-גריפען, ווער עס זאָגט אַז „דת“ איז נאָר אַ בחינת „רשות“, אַז

דאָס איז בלויז אַ טייל פון אידישקייט און אַז עס איז פאַראַן „אידישקייט אַהן דת“ פונקט ווי עס איז פאַראַן „ענגלישקייט אַהן פראָטעסטאַנטיזם“ — אַט דאָס איז דער פונדאַמענטאַלער קאָנטראַסט צו אידישקייט, און ערשט דערנאָך קומען אין חשבון די מצוות אַדער עבירות.

מיר קענען דאָס אילוסטרירען מיט אַ משל פון אונזער טרויער-ריגער ווירקליכקייט אין דער איצטיגער תקופה, וואָס צו אונזער באַדויערען איז עס ליידער מער נישט בלויז אַ משל... עס זיינען פאַראַן אין אַמעריקע (און צום באַדויערען נישט נאָר אין אַמעריקע) אַזעלכע וואָס פראַווען מסיבות אין דער נאַכט פון „ניטל“ און זיי גרייטען צו צו דער געלעגענהייט פלייש כשר למהדרין, אוודאי איז בעסער אַז אַ איד — אין אַלע אומשטענדען — עסט כשר'ס, וואָשט זיך די הענט, מאַכט אַ „המוציא“, זיצט און עסט מיט אַ צוגעדעקטען קאַפּ און בענטשט וכו' — אָבער די עצם סעודה איז פסול, די עצם סעודה איז לכּר הפחות אַן אביזרייהו דעבודה זרה, און דאָס כשרות פון דער סעודה גיט נאָר צו לעכערליכקייט און ביטערען שפּאַס.

עס וועט נאָך אויסקומען צו ריידען וועגען דעם מער בפרטיות אין דעם ווייטערדיגען קאַפיטל וועגען „רעליגיעזען ציוניזם“.

ח.

גלות און גאולה

ווען דער ציוניזם וואַלט זיך פאַרנומען בלויז מיט דער טעאָרע-טישער אומוואַנדלונג פון דעם „עם זו יצרתי לי“ אויף אַ „פּאָלק ווי אַלע פעלקער גלייך“, איז אַ גרויסער צווייפעל צי עס וואַלט זיך איהם איינגעגעבען צו געווינען די הערצער פון די מאַסען, אין אַזאָ גרויסער מאָס ווי עס האָט זיך זיי איינגעגעבען.

אינעם פראצעס פון „אינטערפרעטירען באַגריפען“ אָדער טראַנס־פאַרמאַציע פון געשטאַלט“ האָט נישט געקענט דער ציוניזם זיך מאַכען נישט וויסענדיג אויך פון די אַנדערע גרונט באַגריפען, וועלכע בילדען אַן אינטעגראַלען טייל פון אידישען פּאָלק, און דאָס זיינען די עניינים פון גלות און גאולה.

לויט דער השקפה פון דער תורה זיינען אויך גלות און גאולה נישט קיין „היסטאָרישע אַנטוויקלונגען“, נאָר זיי האַבען זייער אור־שפרונג אין די מעשה בראשית, אין דער ראָם פונעם גאַנצען וועלט־באַשאַף, „בהדי כבשי דרחמנא“. נאָך פאַר דער באַשאַפונג פון הימעל און ערד איז שוין באַשאַפען געוואָרען גלות און גאולה. דער מדרש זאָגט: „והארץ היתה תהו — זו מלכות בבל וכו', ובהו — זו מלכות מדי וכו', וחשך — זו מלכות יון וכו', על פני תהום — זו מלכות הרשעה שאין להם חקר כמו התהום וכו', ורוח אלקים מרחפת — זה רוחו של מלך המשיח“ (בראשית רבה ב, ה).

די בשורה פון גלות און גאולה איז געוואָרען אַנגעזאָגט צו אברהם אבינו נאָך איידער אידען האַבען עקזיסטירט ווי אַ פּאָלק, און שפעטער איז עס אויך דערמאנט געוואָרען אין דער תורה, איידער די אידען זיינען אַריין קיין ארץ ישראל. די תורה זאָגט: „והיה אם לא תשמעו וגו' והשימותי אני את הארץ וגו' ואתכם אורה בגוים וגו' וזכרתי את בריתי אברהם וגו' אם יהי' נדחך בקצה השמים משם יקבצך וגו'“ — („אויב איר וועט נישט אויספאַלגען מיינע געבאָטן... וועל איך וויסט מאַכען דאָס לאַנד... און אייך וועל איך צעשפּרייטען צווישען די פעלקער... איך וועל געדענקען מיין בונד מיט אברהם... אפילו איר וועט זיין פאַרשטויסען אין עק פון הימעל פון דאָרט וועט אייך השי"ת צונויפזאַמלען...“). אָט די אַלע רייד זיינען געזאָגט געוואָרען צו די אידען פון אַנפאַנג, דאָס איז אַ טייל פון דער תורה, און די תורה איז דער פּלאַן פון דער וועלט באַשאַפונג, ווי די חכמים זאָגען „הי' הקב"ה מביט בתורה ובורא את העולם“ (השי"ת האָט געקוקט אין דער תורה און אַזוי אַרום האָט ער באַ־שאַפען די וועלט“) (בראשית רבה א, ב).

לויט דער אידישער השקפה איז די גזירה פון גלות געקומען אויף אונז קעגען אונזער ווילען און למעשה מדרך הטבע. חוץ לדרך הטבע דערהאלטען מיר זיך אין גלות. און אויך די גאולה קען קומען בלויז דורך משיח צדקינו. דאָס גלויבען אין ביאת המשיח איז איינס פון די ייִג עיקרי האמונה, נישט ווייניגער ווי דאָס גלויבען אין אמיתות התורה און אין מציאות הבורא.

ווער עס זאָגט אַז תחיית המתים איז נישט מן התורה — דאָס הייסט נישט בלויז דער וואָס לייקענט בכלל אין תחיית המתים, נאָר אפילו דער וואָס איז מודה דערין נאָר ער זאָגט אַז דאָס איז נישט מן התורה, אַז דאָס איז נישט אַ טייל פון דעם פלאַן פון וועלט־באַשאַף — אויף איהם האָבען די חכמים ז"ל געזאָגט, אַז ער האָט נישט קיין חלק לעולם הבא (סנהדרין צ' ע"א), וואָס דאָס באַדייט איינס פון די ביטערסטע עונשים.

דער ציוניזם אָבער, וואָס איז געקומען אָפצושאַפּען און אויס־צורייסען דעם אייגענטליכען מהות פון אידישען פּאָלק, וואָס וויל פאַרוואַנדלען דעם "עם זו יצאתי לי" אויף אַ "נאַרמאַל" פּאָלק ווי אַלע פעלקער, מיט די זעלבע באַגריפען פון אַנדערע פעלקער — פאַרשטייט זיך אַז דער ציוניזם זעט אויך דעם ענין פון גלות און גאולה גאָר אין אַן אַנדער ליכט.

אמת, דער ציוניזם ווייסט נישט אַנצוגעבען אַ פּאַסיגען ענטפּער אויף דער פּראַגע וויאָזוי האָט זיך געקענט דערהאַלטען אַזאַ "נאַר־מאַל פּאָלק" אין זיין צוויי־טויזענט יאָריגער צעשפּרייטקייט, אין דער צייט וואָס אַנדערע פעלקער פיל מער "נאַרמאַלע", זיינען פאַרלוירען געגאַנגען און געוואָרען אָפּגעווישט. אָבער וואָס איז נוגע דער קעגענ־וואָרט און פאַר יעדען פּראַקטישען צוועק, זעט דער ציוניזם אינעם גלות בלויז אַ "נאַציאָנאַלען" פּראַצעס, וואָס איז אַ רעזולטאַט פון פּאַליטישע אומשטענדען אין דער צייט פון דער רוימישער אימפעריע. און דעריבער זעט דער ציוניזם דעם צוריקקער פון אידישען פּאָלק צו זיין "נאַרמאַליטעט" אַלס אַ פּאָלק וואָס זיצט אין זיין לאַנד, בלויז

אלס א פראצעס וואס דארף געפירט ווערען אויף דעם זעלבען פאך-ליטישען און מיליטערישען „נארמאלען“ באזיס.

פארשטייט זיך אז אויך אזא השקפה איז אבסאָלוט אין קעגענזאץ צו דער אידישער השקפה, וואָרים מיר ווייסען און גלויבען אז נאָר „מפני הטאינו גלינו מארצינו“ (צוליב אונזערע זינד זיינען מיר פאר-טריבען געוואָרען פון אונזער לאַנד). און אז „אין ישראל נגאלין אלא בתשובה“ (אידען וועלען נישט אויסגעלייזט ווערען נאָר דורך תשובה) (ירושלמי תענית פ"א ה"א).

עס איז אויך פארשטענדליך אז אלעס וואָס איז פריער געזאָגט געוואָרען אין צוזאמענהאַנג מיט „דת“ איז אויך אַקטועל דאָ. אויך אין דעם פאל ווערט די אויפפאַסונג פון ציוניזם נישט ווייניגער אין קאָנטראַסט און קעגענגעזעצט צו דער השקפה פון דער תורה, ווען אפילו די ביוראָען פון ציוניסטישען קאָנגרעס זאָלען, למשל, זיין געשלאַסען אים שבת, אָדער אויב למשל די מיליטערישע קיכען פון צה"ל זאָלען סערווירען כשר עסען וכדומה. עס מיינט נישט צו מינימיזירען יעדע דערגרייכונג אויף דעם געביט פון שמירת המצוות, נאָר ווי שוין אויבען געזאָגט, נישט דאָס איז דער פאַקטישער פראַבלעם.

ב.

עברית און לשון הקודש

אין דעם פראַצעס פון טראַנספּאָרמאַציע און „נארמאַליזאַציע“ פון דעם אידישען פאַלק, האָט אויך דער ציוניזם געמוזט אַנקומען צו טראַנספּאָרמירען די שפראַך. „לשון הקודש“, וואָס שפילט אַ גאָר וויכטיגע ראָלע אין דער תורה, — ווי עס איז פריער אַרויסגעבראַכט געוואָרען — פאַרנעמט אויך זיין אַרט אין דעם נייעם געבוי פון נאָ-ציאָנאַליזם.

פונקט ווי אידיש פאלק איז געוואָרען טראַנספּאָרמירט אין אַ פּאָלק לויט די גוי'אישע באַגריפען; פונקט ווי דאָס הייליגע לאַנד ארץ ישראל איז געוואָרען טראַנספּאָרמירט אין אַ „נאַציאָנאַלער היים“ און שפּעטער „מדינת ישראל“; פונקט אַזוי ווי די תורה איז געוואָרען טראַנספּאָרמירט אויף „רעליגיע“ — אַזוי איז אויך פון לשון הקודש געוואָרען אַ נאַציאָנאַלע שפּראַך.

פּאָקטיש אָבער איז שפּראַך נישט אַ וויכטיגער פּאָקטאָר פון אַ „פּאָלק“ לויט די נישט־אידישע באַגריפען. אַלע זיד־אַמעריקאַנער פּענדער, למשׁ, (אויסער באַזיל) ריידען שפּאַניש. ענגלאַנד און די פּאַראַייניגטע שטאַטען פון אַמעריקע — וואָס נישט תמיד זיינען די פּאַרהעלטניסען צווישען זיי אויסגעצייכענטע, און וועלכע בילדען אַלענ־פּאַלס צוויי באַזונדערע פעלקער — ביידע ריידען ענגליש. די אַראַבי־שע שפּראַך ווערט גערעדט אין דעם גרויסען וועלט טייל צווישען מאַראַקאָ און איראַק, און צווישען סיריע און תימן, דורך צוועלף פעלקער, וועלכע האָבען צווישען זיך שטענדיגע קאַנפּליקטען.

פון דער צווייטער זייט ווידער, עקזיסטירען אין אינדיע פינף „נאַציאָנאַלע שפּראַכען“, וועלכע זיינען אַבסאָלוט אַנדערש איינע פון דער צווייטער אויף אַזוי ווייט, אַז דער אינדישער פּאַרלאַמענט איז געווען געצוואונגען צו פירען די פּאַרלאַמענט מיטינגען אין דער ענג־לישער שפּראַך, וואָס איז די איינציגע וואָס אַלע דעפּוטאַטען פּאַרשטייען. אויך דאָס שוויצער פּאָלק האָט דריי נאַציאָנאַלע שפּראַכען. א. א. וו. פונדעסטוועגען איז דאָס פּלעגען די „נאַציאָנאַלע שפּראַך“ אַ וויכטיגער פּראָפּאַגאַנדע פּאָקטאָר אין נאַציאָנאַליזם אין אַפּגעמיין. אין פּאַרלויף פון די לעצטע 50 יאָר לערך האָבען פיל פעלקער געפרוואוּט אויפּלעבען זייערע אוראַלטע שפּראַכען, וועלכע זיינען ביז דאָן גערעדט געוואָרען אין פּאַרשטויסענע און באַרגיגע געגענטען, אַלס אַ טייל פון זייער פּראָפּאַגאַנדע פּאַר נאַציאָנאַליזם. מיר זיינען עדות צו אַזעלכע פּראָצעסען אין אַלע וועלט טייען, פון ביידע זייטען אייזערנעם פּאַר־האַנג. קאַזאַכסטאַן, אוּזבעקיסטאַן, אינדאָנעזיע, וועיטנאַם, די פּאַר־שידענע פּענדער אין אַפּריקע וועלכע שטרעבען, אַדער וועלכע האָבען

שוין דערגרייכט, פאליטישע אומאפהענגיקייט — אַלע זיי באַמיען זיך צוצופאַסען זייערע אור-אַלטע שפראַכען צום מאַדערנעם „ציוויליזירטען“ געברויך.

דער דאָזיגער פראַצעס האָט זיך אַנגעפאַנגען אומגעפער אין דער זעלבער צייט ווען דער ציוניזם איז געשאַפען געוואָרען. ווייניג מענ-טשען ווייסען אַז אפילו די רומענישע שפראַך האָט נאָך ביז מיט אַרום 50 יאָר צוריק נישט געהאַט קיין איינהייטליכען אויסלייג, און האָט ערשט מיט אַ קורצע צייט פריער איינגעפירט דעם לאַטיינישן אַלפאַבעט. מיט דעם זעלבען ציל איז אויך אַנטשטאַנען די באַוועגונג „אויפֿ-צולעבען די העברעאישע שפראַך“. מיט דעם אונטערשיד וואָס די „העברעאישע“ שפראַך האָט מען נישט געדאַרפט „אַנטדעקען“ — ווי למשל די איירישע און ליטווישע שפראַך וכדומה — צווישען די איינוואוינער פון די בערג און פון פאַרשטויסענע געגענטען. וואָרים לשון הקודש האָבען אידען קיינמאָל נישט אויפגעהערט צו נוצען צום לערנען און שרייבען. הגם אין די מערב לענדער איז געווען אידיש די שפראַך וואָס איז גענוצט געוואָרען אין אַלגעמיינעם געברויך (און אין די ספרדישע לענדער — לאַדינאַ, אַראַביש, בוכאַריש און כדומה), פונדעסטוועגען איז געווען פאַררעכענט אַלס „עם הארצות“ צו נוצען אידיש אין שרייבען, אפילו פּריוואַטע אָדער געשעפטס בריוו, און יעדער איד וואָס האָט נישט געוואָלט באַטראַכט ווערען אַלס עם הארץ האָט זיך געפליסט מיט אַלע מעגליכקייטען צו שרייבען זיינע בריוו — אַליין אָדער דורך אַנדערע — אין לשון הקודש, אפילו אין אַ נישט קאַרעקטען סטיל.

„די אויפלעבונג פון דער שפראַך“, אָדער ריכטיגער געזאַגט, דאָס פאַרוואַנדלען לשון הקודש אין אַ „נאַציאָנאַלער שפראַך“, איז געוואָרען כמעט ווי אַ ספּאַרט ביי די ערשטע ציוניסטען. אין די ערשטע צייטען פון ציוניזם איז דאָס געווען דער גרינגסטער טייל פון זייערע צילען, וואָרים אין יענע צייטען האָט יעדער איד געהאַט אַ באַגריף און אַ מער-ווייניגער קענטעניש פון לשון הקודש דורך דעם סידור און חומש. ערשט ווען גרויסע טיילען פון אידישען פּאָלק זיינען גע-

וואָרען דערווייטערט פון תורה און אידישקייט — וואָס דאָס אַליין איז אויך געווען אַ רעזולטאַט פון דעם זעלבען ציוניזם — ערשט דאָן איז ווייזט אויס, געוואָרען דאָס קענען העברעאיש, דער שווערסטער טייל פון ציוניזם אין זייערע אַספּיראַציעס צו ציוניזירען די אידישע מאַט־סען אין די תפוצות, ווי למשל, אַמעריקע...

כאָטש וועגען דעם ענין פון דער טראַנספּאָרמאַציע פון לשון הקודש אין „אַ נאַציאָנאַלער שפּראַך“ איז ווייניגער גערעדט געוואָרען ווי וועגען די אַנדערע ענינים, פּאַקטיש אָבער מיינט אויך דאָס נישט ווייניגער מיסברויך, פון שטאַנדפּונקט פון דער תורה, ווי די אַנדערע טראַנספּאָרמאַציעס, אידיש פּאַלק, תורה, און ארץ ישראל. פאַרוואָס האָט מען טאַקע ווייניגער גערעדט און באַקעמפט די טראַנספּאָרמאַציע פון לשון הקודש?

די סיבה דערפון ליגט אפשר אין דעם פּאַקט, וואָס שפּראַך איז נישט אַ זאַך וואָס לאָזט זיך אַנטאַפען מיט די הענט, און דערצו פּאַ־דערט זיך נאָך אַ געוויסע מאָס שפּראַכען קענטעניש, כדי צו דערגיין און באַמערקען די אויסוויקונג פון דער טראַנספּאָרמאַציע. עס איז נישט אונזער כוונה דאָ אַריינצוגיין אין אַט די פרטים, אָבער פון דער אַנדערער זייט האַלטען מיר אויך אַז עס וועט נישט זיין איבערפליסיג צו ווידמען עטליכע קורצע זאַצען פאַר דעם דאָזיגען ענין. יעדע שפּראַך פאַרמאָגט עפעס וואָס קען אַנגערופען ווערען אַ גוף און נשמה. דאָס איז נישט קיין פּאַעטישע אָדער מיסטישע הנחה, נאָר אַ פּרינציפּ וואָס איז אנערקענט ביי דער וויסענשאַפט פון לינגוויסטיק אין אַלגעמיין. דער גוף פון יעדער שפּראַך באַשטייט פון דעם אוצר ווערטער און פון דער גראַמאַטיק א. א. וו. די נשמה פון אַ שפּראַך — ענליך צו דער נשמה פון אַ מענטש — באַשטייט פון דעם גייסט וואָס לעבט אויף די שפּראַך, דאָס וואָס שאַפט פאַר דער שפּראַך אַ ספעציפישען כאַראַקטער וואָס לאָזט זיך מערקען דאָ און דאָרט בלויז דורך איידעלע רמזים. עס איז אַ זאַך וואָס לאָזט זיך נישט פילען אָדער אַנטאַפען מיט די הענט. אין די מערסטע פּאַלען גייען דער גוף און די נשמה פון אַ

שפראך האנט אין האנט. אבער עס פאסירט אויך אז א שפראך וואס איר גוף באלאנגט צו איין פאָלק, ווערט אויך די שפראך פון אן אנדער פאָלק — צום גרעסטן טייל צוליב היסטאָרישע אָדער פאָליטישע סיבות. דער רעזולטאט פון אַזעלכע פאלען אין, אַז די שפראך פאַרלירט איר אורשפּרינגליכע „נשמה“ און עס ווערט אויסגעביטען אויף דער „נשמה“ פונעם פאָלק וואָס רעדט די שפראַך, כאַטש דער גוף, דאָס הייסט דער אויסערליכער געבוי און דער גרעסטער טייל פון ווערטער אוצר, בלייבט ווי געווען.

צום דעם סאַרט באלאנגט אויך, דמשל, די אַמהאַרישע שפראַך, וואָס ווערט גערעדט אין אַביסיניען, און וועלכע איז אייגענטליך אַ סעמיטישע שפראַך, געבויט לויט די כללים פון סעמיטישע שפראַכען, אָבער דאָס פאָלק וואָס רעדט די שפראַך זיינען נעגערס, נישט קיין סעמיטען, און דעריבער איז די אַמהאַרישע שפראַך געוואָרען אַ שפראַך פון נישט קיין סעמיטישען כאַראַקטער. אַזוי קען מען אויך צורעכענען צו דעם סאַרט די רומענישע שפראַך, וועלכע באלאנגט אייגענטליך אויך צו דער גרופע פון לאַטיינישע שפראַכען (ווי למשל פראַנצויזיש און איטאַליעניש), פונדעסטוועגען אונטערשיידעט זי זיך פון זיי פולשטענדיג צוליב דעם פאַקט וואָס דאָס רומענישע פאָלק איז נישט פון לאַטיינישען כאַראַקטער.

אין דעם באַשטייט דער אונטערשיד צווישען לשון הקודש און דעם ציוניסטישען עברית. דאָס מאַדערנע העברעאיש איז דורכגעדרונגן גען פולשטענדיג מיט דעם „נהיה ככל הגוים“ גייסט, כאַטש אויסערליך איז עס פאַרבליבען לשון הקודש. אַז מען וויל קען מען אויך דאָ באַנוצען דעם משל פון אַן אתרוג נאָך סוכות וואָס מיר האָבען פריער געבראַכט. פונקט ווי אַן אתרוג ווען מען נוצט אים אַנדערש און נישט אין דער צייט וואָס די תורה הקדושה האָט געבאַטען ווערט דערפון אַן איינפאַכע פרי אַן שום קדושה. אַזוי איז אויך דאָ דער פאַל.

כאַטש מען דאַרף נישט גיין ווייט צו געפינען ראיות דערצו, דאָך וועט זיין אינטערעסאַנט אַנצוגעבען דעם פאַלגענדען פאַקט, נישט אַלס באַווייזן אָדער ראיה, נאָר אַלס כאַראַקטער שטריך, וואָרים דער פאַקט

איז אויך אנערקענט געוואָרען אפילו דורך די נישט־אידישע פראַג־פעסיאָנעלע שפראַכען פאַרשער. דער באַוואוסטער דייטשער סעמיטאָלאָג בערגשטראַסער שרייבט אין זיין בוך „איינפירונג אין די סעמיטישע שפראַכען“ (מינכען 1928) וועגען העברעאיש ווי איינע פון די סעמי־טישע שפראַכען צוגלייך מיט אַסיריש, אַראַביש, סיריש, אַבעסיניש וכדומה. זיין אָפּהאַנדלונג איבער העברעאיש צעטיילט ער אין דריי טיי־לען: אַלט לשון הקודש (די שפראַך פון תנ"ך), מיטל לשון הקודש (די שפראַך פון משניות), און דאָס מאָדערנע העברעאיש. וועגען דעם מאָדערנעם העברעאיש פירט ער אויס, אַז דער פאַרזוך אויפצולעבען די העברעאישע שפראַך האָט דערפירט „צו אַ העברעאיש, וואָס איז אין דער ווירקליכקייט אַן אייראָפעאישע שפראַך מיט דורכזיכטיגער העברעאישער פאַרקליידונג... און נאָר מיט אַ גאַנץ אויסערליכען העברעאישען כאַראַקטער“ (זייט 47).

עס איז נישט לייכט זיך אַריינצולאָזען אין די פרטים פון שפראַך וויסענשאַפט כדי אויפצואווייזען אין וואָס עס באַשטייט אָט די „טראַנס־פאַרמאַציע“. דערפאַר אָבער וועלען מיר בעסער ציטירען עטליכע ממשות'דיגע מוסטערן פון דעם מאָדערנעם העברעאיש, וועלכע קוקען אויס פון אויבען אויף צו זיין גאַנץ אומשולדיג, און דאָך באַווייזען זיי די שטרעבונג צו „נאַציאָנאַליזירען“ די שפראַך.

„חשמל“ איז דאָס וואָרט מיט וועלכען עס ווערט אין העברעאיש באַצייכענט עלעקטריק. דאָס דאָזיגע וואָרט האָט דעם מקור אין ספר יחזקאל (א, ד) אין דעם קאַפיטל אין וועלכען עס רעדט זיך וועגען דער „מעשה מרכבה“, וואָס דאָס איז איינס פון די פאַרהייטיגטסטע קאַפיטלען אין תנ"ך. נאָר יחידי סגולה — און אויך זיי נאָר אין געוויסע באַשטימטע באַדינגונגען — מעגען עוסק זיין אין די סודות וואָס עס רעדט זיך אין דעם קאַפיטל. אין זיין נבואה האָט יחזקאל הנביא געזען אַ גרויס פייער און פון דאָרט אַזוי ווי אַ „חשמל“.

וואָס דער פשוט־ער טייטש פון דעם וואָרט „חשמל“ איז אַן ענין פאַר די מפרשים. דער תרגום השבעים פאַרטייטשט דאָס וואָרט „חשמל“ אויף „עלעקטראָן“, וואָס איז אַ באַצייכענונג אין גריכיש פאַר

אַנגערופען „פנימיות התורה“. דאָס וואָרט „אגדה“ האָט אַרויסגערופען אין האַרץ פון יעדען איד ליכטיגקייט און תמימות, מאַראַלישע התחזקות, אַ שטאַרקע ליבשאַפט און אַ פעסטען קשר צו די חכמים פון פאַר-צייטענס.

אין מאַדערנעם העברעאיש אָבער קומט דאָס וואָרט „אגדה“ צו באַצייכענען לעגענדעס און פּאַלקס-מעשות. אין דעם אונטערבאַוואוסטזיין פון קינד וואָס ווערט דערצויגען אויף דעם מאַדערנעם העברעאיש ווערען פאַרוואַנדעלט די אגדות פון די חז"ל אויף דערציילונגען פון דעם סאָרט למשל ווי „די דריי קליינע בערן“, „די כינעזישע לעגענדע“ וכדומה. און ווידעראַמאַל: דאָס איז צו וואָס דער ציוניזם ציִאָט.

זאָל דערלויבט זיין פאַר דעם מחבר צו פאַרענדיגען דאָס דאָזיגע קאַפיטל מיט אַ פּאַקט וואָס פאַרמאַגט אין זיך אַ טראַפען הומאָר, אָבער וועלכער איז כאַראַקטעריסטיש, וואָס איך האָב געהערט דערציילען פון איינעם פון מיינע ידידים אין ירושלים. דער דאָזיגער ידיד מיינער — זיינע אייניקלעך וואוינען אין אַ מושבה נעבען תל־אביב. זייער שפראַך איז, פאַרשטייט זיך, העברעאיש, אָבער זיי קענען אויך ריידען גאַנץ פליסיג אידיש, איבערהויפט מיט זייער זיידע און באַכע. איין טאַג פּרעגט מײַן פּרײַנט זײַן אײַניקל אַ קײַן מײדעלע: „וואָס זאָגט מען ווען מען פּרעגט „מה שלומך?“

דאָס קליינע מיידעלע האָט באַלד געענטפּערט: „ווען מען פּרעגט אין העברעאיש „מה שלומך“ דאַרף מען ענטפּערען „טוב מאוד“. און ווען מען פּרעגט אין אידיש „וואָס מאַכסטו?“ ענטפּערט מען „ברוך השם“... — מפי עוללים ויונקים... .

אויסערדעם אַנטהאַלט אין זיך די טראַנספּאַרמאַציע פון לשון הקודש אויף מאַדערנעם העברעאיש די סכנה. אַז מען זאָל נוצען די שפראַך אַלס אַן „ערוואַץ“ פאַר דער תורה, פאַר די וועלכע זוכען און בענקען נאָך אַ „גייסטיגען אינהאַלט“, כדי אויסצופילען דעם וואַקואום וואָס האָט זיך געשאַפען אין זייערע הערצער נאָכ'ן פאַרלאָזען די תורה. און פּאַקטיש ווערט דאָס טאַקע אַזוי געטאַן.

נישט קיין חידוש דעריבער וואָס העברעאיש איז געוואָרען גאַנץ

שנעל אַ מין „ספּאַרט“ און צעשטרייאונג פון דער „אויפגעקלערטער“ ציוניסטישער יוגענט אין די מזרח-איראָפּעאישע שטעטלעך. כדי צו פאַרשטאַרקען די צוציאונגס קראַפט פון איין זייט, און פון דער צווייטער זייט אונטערצושטרייכען דעם אונטערשיד פון העברעאיש צו לשון הקודש פון בית המדרש, איז עמיצער געפאַלען אויף אַ וואונדערבאַרער המצאה: איינצופירען די הברה ספרדית (וואס, ווי מיר וועלען באלד זען, איז נישט ספרדיש בכלל). דאָס האָט געלאָקט און געצויגען צו לערנען העברעאיש, געבענדיג איהם אַן עקזאָטישען קלאַנג, וואָס האָט באַגייסטערט די פאַנטאַזיעס פון דער יוגענט אין די קליינע שטעטלעך. אַלס באַגרינדונג פאַרוואָס עס ווערט איינגעפירט די הברה ספרדית איז אָנגעגעבען געוואָרען דער תירוץ, אַז דאָס איז כלומרשט די אור-אַלטע פאַרצייטישע הברה און איז מער ריכטיג.

פון וויסענשאַפטליכען שטאַנדפונקט איז די גאַנצע באַגרינדונג — מילד גערעדט — אַביסעל אַמאָטאַריש. ערשטענס, די באַהויפטונג אַז די ספרדישע הברה (אפילו די ריין ספרדישע) איז ערטער פון דער אשכנזישער הברה איז אַ זאָך וואָס דאַרף נאָך באַוויזען ווערען. אַבער אפילו ווען דאָס זאָל יאָ באַוויזען ווערען, קען מען נאָך אַלץ פּרעגען אפילו פון נאַציאָנאַליסטישען שטאַנדפונקט — און אפילו נישט רע-כענענדיג זיך מיט דעם טראַדיציאָנעל אידישען פּרינציפּ „אל תטוש תורת אִמֶּךָ“ — צי קען דינען די באַגרינדונג אַז די ספרדישע הברה איז די אַלטע הברה, אויף צו באַנוצען זיך מיט איר אויך היינט צו טאָג. אויב מען וויל זיך פירען „ככל הגוים“ — איז דאָך די אויסשפּראַך פון דאָס רוב איראָפּעאישע לענדער פיל אַנדערש היינט ווי עס איז געווען מיט אַרום אַכט-הונדערט יאָר צוריק.

אויסערדעם איז אפילו פון היסטאָרישען שטאַנדפונקט אַזיין נאָך נישט אַבסאָלוט באַוויזען געוואָרען אַז די ספרדישע הברה איז טאַקע די אור-אַלטע הברה. די אָנגענומענע מיינונג אין דער וועלט פון דער שפּראַך וויסענשאַפט — און עס רעדט זיך דאָ נישט דוקא וועגען חרדישע אידען, נאָר וועגען פּראַפּעסיאָנעלע לינגוויסטען — איז מער נוטה אָנצונעמען אַז ביידע הברות זיינען פאַרצייטישע, נאָר מיט איין

אויסשפראַך האָט מען זיך באַנוצט אין יהודה, און מיט דער צווייטער אין גליל און אין צפון. אונטערשיידען אין דער אויסשפראַך אין פאַר-שידענע טיילען פון לאַנד, אין דער שי"ן למש"ה, ווערען שוין דער-מאנט אין תנ"ך, אין ספר שופטים («שבולת — סבולת»). אַלענפאַרס איז אַ פאַקט אַז די אויסשפראַך פון די תימנ'ער אידען איז שטאַרק ענליך צו דער אשכנזישער, און דוקא צו דער אויסשפראַך פון די ליטווישע אידען (וואו אַ חולם ווערט אַרויסגערעדט באַלד ווי אַ צירי) — און קיינער האָט נאָך פונדעסטוועגען נישט באַהויפטעט אַז די אידען פון תימן זיינען ווען עס איז אַמאָל געשטאַנען אונטער אשכנזישער השפעה און אוודאי נישט ליטווישער. לויט ווי די תימנ'ער אידען זיינען מקובל פון זייערע פריערדיגע דורות, זיצען זיי שוין אין תימן נאָך פון די צייטען פון בית ראשון.

(עס איז אינטערעסאַנט צו באַמערקען ביי דער געלעגנהייט, אַז אויך אין אַנדערע שפראַכען זיינען פאַראַן אַזעלכע אונטערשיידען. ווי למש"ה אין דער סירישער שפראַך. אין געוויסע טיילען אין לבנון און אין אַלטען ארם (רוסיש אַזיע) זיינען פאַראַן צוויי אויסשפראַכען וואָס זייער אונטערשייד באַשטייט אין דער אויסשפראַך פון די קלאַנגען פונקט ווי ביי אונז צווישען חולם און צירי).

אויסערדעם, און מיר ריידען ווידער בלויז פון שפראַכליכען שטאַנדפונקט, נישט אַריינלאַזענדיג זיך אין אַנדערע פאַקטאָרען — האָט דער ציוניזם מיט'ן באַשטימען די ספרדישע הברה דערגרייכט אַ מצב פון «קרח מכאן וקרח מכאן». די מעלה פון דער אשכנזישער הברה איבער דער ספרדישער באַשטייט אין דעם וואָס עס ווערט געמאַכט אַ גרעסערער אונטערשייד צווישען די וואָקאַלען (קמץ און פתח), און אין דעם אונטערשייד פון צווישען ת און ת (מיט אַ דגוש). די מעלה ווידער פון דער ספרדישער הברה איבער דער אשכנזישער איז אין דער אויסשפראַך פון די קלאַנגען וואָס קומען פון האַלדז (א און ע, כ און ח וכדומה). אין דער אויסשפראַך זיינען אָבער נזהר בלויז די ספרדישע אידען וואָס שטאַמען פון די אַראַבישע געגענטען, וואו עס זיינען פאַראַן אַזעלכע אונטערשיידען. פאַרשטייט זיך אַז עס

איז נישט פאראן קיין שום אַרגאַנישער קשר צווישען „ספרדישער הברה“ (ווי דער קמץ איז גלייך צו א פתח) צו דער פינקטליכער אויסשפראך פון די אותיות וואָס קומען פון האַלדו. (די תימנער למשל, וואָס זייער אויסשפראך איז, ווי געזאַגט, ענליך צום „אשכנזישען“ וואָס איז נוגע קאַנסאַנאַנטען און דעם אות תי״ו זאָגען זיי אַרויס די האַלדו־אותיות — ט און ק בכלל — נאָך מיט אַ גרעסערען אונ־טערשייד פון די ספרדים, און אַזוי אויך אונטערשיידען זיי צווישען אַ רפא און דגוש פון די אותיות ג און ד — אין קעגענזאץ צו די ספרדים).

די מאַדערן העברעאישע אויסשפראך — אפילו פון שפראַכליכען שטאַנדפונקט אַליין — נעמט אין זיך צונויף די חסרונות פון אַלע הברות: דאָס נישט מאַכען קיין אונטערשייד צווישען קמץ און פתח — ווי די ספרדים, און דאָס נישט ריכטיגע אַרויסרעדען די האַלדו־אותיות — ווי די אשכנזים.

נאַטירליך אַרט דאָס קיינעם נישט. וואָרים „דאָס אויפֿדעבען פון דער שפראַך“ איז אויך נאָר אַ מיטל צום איינציגען ציל: צו טראַנס־פאַרמירען לשון הקודש אין „אַ נאַציאָנאַלער שפראַך“ אַלס אַ טייל פון דער טראַנספאַרמאַציע פון אידישען פאַלק אין אַ „גוי ככל הגוים“.

י.

פאַרוואָס איז דער ציוניזם אַזוי מצליח

עס איז נישט קיין וואונדער וואָס דער ציוניזם האָט אַזוי שטאַרק מצליח געווען אַריינצודרינגען צווישען די מאַסען. אפילו מיט 50 יאָר צוריק איז נישט יעדער געווען „אינטעליגענט“ און נישט יעדער האָט פאַרמאָגט אַ חוש צו דערפילען דעם עיקר ציל פון ציוניזם. „ארץ ישראל“ איז אַ צויבער וואָרט ביי יעדען איד. די יוגענט וואָס זייערע פינגערס האַבען שוין אָנגעפאַנגען צו ווערען פאַרסמאַציעט פון אַסימילאַציע און פון נאַכמאַכען די גוי־אישע שכנים, האַבען זיך אָנ־

געכאַפט אין דער דאָזיגער נייער „אידישקייט“, וועלכע האָט מיט זיך געבראַכט אַ וואונדערבאַרע לאַזונג: מען קען זיין אַ גוטער „איד“ אָן דעם עול פון תורה און מצוות, מען קען געניסען פון ביידע וועלטען מיט איין מאָל, מען קען זיין אַ איד און זאָרגען פאַר רענעסאַנס פון אידישען פּאָלק, און גלייכצייטיג הנאה האָבען פון די אַלע תענוגים און פאַרוויילונגען מיט וועלכע די גוי'אישע גאַס לאַקט. אויך אָט די „ערפינדונג“ האָט איינגענומען פיל הערצער אין די קליינע שטעטלעך. א סך אידען, אפילו יראים ושלמים, פון המון עם, וועלכע האָבען זיך נישט אויסגעקענט אין דעם פלאַנטער פון די ענינים, האָבען געזען אין ציוניסטישען אידעאַל אַן אָנהויב פאַר דער דערפילונג פון דער משיח'ישער האַפענונג.

דערצו האָט נאָך דער ציוניזם פון אָנהויב אַן געוואוסט צו פירען אַ פאַרצווייגטע און גרונטליכע פּראָפּאַגאַנדע מיט דער דייטשער פינקט-ליכקייט, אויסגעאַרבעט דורך אירע גרינדער וועלכע זיינען געווען אין גרעסטען טייל געבוירענע אין דייטשלאַנד, אָדער אַזעלכע וואָס האָבען געענדיגט דייטשע אוניווערזיטעטען.

דער ציוניזם האָט אויך געוואוסט ווי צו ציען מיט די שטריק און אַנשפּאַרען אין די „הויכע פענסטער“ כדי צו פּדעגען און אויפ-בלאָזען שנאת ישראל, דערמיט אַז אידען זאָלען זיך פילען ווי פרעמדע אויף דער ערד אויף וועלכער זיי זיצען (וועגען פרטים און דאָקומענטען אין דער דאָזיגער אינטערעסאַנטער און ווייניג באַקאַנטער פרשה, זע דאָס בוך „מי נתן לַמשסה יעקב“ פון חיים בלאַך, ניו-יאָרק תשי"ז). אָבער די אַלע ענינים האָבען נישט קיין שייכות צו דער בראַשור.

יא.

דאָס הרדישע אידענטום

אונזערע הייליגע חכמים זאָגען: איזהו חכם הרואה את הנולד. דער איבערוויגענדער רוב פון די גדולי ישראל האָבען באַלד פאַר-

שטאַנען די גרויסע סכנה פאַר'ן אידישען פּאָלק — גייסטיג און פיזיש — וואָס דער ציוניזם אַנטהאַלט אין זיך. זייער שטעלונג צום ציוניזם האָט געקענט זיין נאָר אַ נעגאַטיווע, און דעריבער איז זייער נעגאַ- טיווע באַציאונג געווען דאָמינירענד אין אַלע אידישע קרייזען, וואו נאָר עס האָט געגרייכט די השפּעה פון די גדולי התורה והיראה.

עס פאַרשטייט זיך, אַז דער ציוניזם האָט זיך נישט געקענט באַ- גרענעצען בלויז צום אידעאָלאָגישען געביט. גוף און נשמה זיינען געקניפט און געבונדען איינס מיט'ן צווייטען. די ציוניסטישע פּראָפּאַ- גאַנדע האָט דערפירט נישט נאָר צו דער דערווייטערונג טעאָרעטיש פון דער תורה, נאָר האָט אויך, און הויפטזעכליך, געפירט צום אַראָפּוואַרפען דעם עול פון קיום המצוות.

פונדעסטוועגען איז אַבסאָלוט פּאַלש די באַהויפטונג אַז די קעג- נערשאַפט צום ציוניזם האָט זיך גענומען דערפון וואָס אירע אַנפירער זיינען געווען „פרייע“ — אַ מיינונג וועלכע פירט צו דער לאַגישער מסקנה, צו באַשולדיגען די חרדישע אידען פאַרוואָס זיי האָבען נישט געשטרעבט צו ווערען די אַנפירער פון ציוניזם, און ממילא וואַלטען זיי געפירט דעם ציוניזם אויפ'ן דרך התורה, און ממילא וואַלט אויך געווען מדינת ישראל געבויט געוואַרען ברוח התורה וכו'. אַזאַ מיינונג שטאַמט פון נישט ריכטיג באַגרייפען די זאַכען.

די גדולי התורה האָבען נישט גע'אסר'ט דעם ציוניזם ווייל אירע באַנען טרעגער זיינען געווען דאָס רוב פרייע. דאָס בילד איז פאַרקערט: נישט דאָס איז געווען די סיבה פאַרוואָס די גדולי התורה האָבען גע'פּסל'ט דעם ציוניזם, נאָר פאַרקערט, דאָס איז געווען אַ רעזולטאַט דערפון וואָס די שיטה פון ציוניזם איז פּסול. אין אַנדערע ווערטער: עס איז נישט געווען קיין „צופאַל“ וואָס די פּאַנען טרעגער פון ציוניזם זיינען געווען פרייע, נאָר דאָס איז פאַרבונדען מיט דעם עצם מהות פון ציוניזם. אויפ'ן באַדען פון דער תורה, צווישען אידען וואָס זיינען טריי צו דער תורה הקדושה, סיי אין השקפה און סיי אין מעשים, האָט דער ציוניזם קיינמאַל נישט געקענט געבוירען ווערען, וואַרים, ווי מיר האָבען שוין פריער באַוויזען, דער ציוניזם איז אין אַבסאָלוטען

און פולשטענדיגען קאנטראסט צו דער השקפה פון דער תורה הקדושה. דער ארגומענט „ווען די גדולי התורה וואָלטען געווען צוגעשטאָנען צום ציוניזם...“ איז אזוי אַרום אָפגעפרעגט לחלוטין, וואָרים: אויב מען וואָלט זיך צוגעהערט צו די גדולי התורה וואָלט קיין ציוניזם בכלל נישט געקענט אַנטשטיין.

אויב עס איז יאָ פאַראַן אַ פראַגע און אַ קשיא, דאָרף זי נישט געשטעלט ווערען אין דער פאַרם: פאַרוואָס זיינען די חרדישע אידען נישט צוגעשטאָנען צום ציוניזם, — נאָר פאַרקערט: ווי קומט עס וואָס חרדישע אידען זיינען צוגעשטאָנען צום ציוניזם? — אָבער וועגען אַט דער פראַגע וועט נאָך ווייטער גערעדט ווערען אין אַ באַזונדער קאָפּיטל.

יב.

די באַלפור דעקלאַראַציע

אין דער צווישען צייט האָבען די ציוניסטישע מנהיגים אָנגעפאַנגען צו „ציען די בענדלעך“ אויף דער אינטערנאַציאָנאַלער אַרענע. די ערשטע וועלט מלחמה האָט געדינט אַלס גוטע געלעגענהייט דערפאַר. די ציוניסטישע פירער האָבען אָנגעבאַטען כמעט פאַר אַלע גרויסמאַכטען די שטיצע פון „אינטערנאַציאָנאַלען אידענטום“ אויב זיי וועלען מסכים זיין צו שטיצען דאָס אויפשטעלען אַ „אידישע נאַציאָנאַלע היים“ אין אַרץ ישראל. ווען עס איז געוואָרען קלאַר אַז ענגלאַנד וועט איינ-נעמען אַרץ ישראל פון די טערקען, האָבען די ציוניסטישע פירער פאַרשטאַרקט דאָס „ציען די שטריק“ אין דער ריכטונג פון ענגלאַנד. ביז עס איז זיי ענדליך געלונגען אַרויסצוקריגען די באַרימטע דע-קלאַראַציע פון לאָרד באַלפור דעם 2-טען נאָוועמבער 1917, אַז „די רעגירונג פון זיין מאַיעסטעט וועט זען מיט פריינטליכע אויגען דאָס אויפשטעלען אַ נאַציאָנאַלע היים פאַר דעם אידישען פּאָלק אין פאַרעס-טינא (אַרץ ישראל)“.

יודעי דבר, און דוקא פון צווישען די ציוניסטען, האָבען גוט געוואוסט אַז די דעקלאַראַציע אין אַזאַ פאַרנעפעלטען נוסח, איז נישט קיין פולשטענדיגע דערגרייכונג אויף וואָס די ציוניסטען האָבן געוואָרט. און וואָס איז שפעטער געוואָרען דער מקור און שורש פון אַלע צרות אין משך פון די 25 יאָר פון בריטישען מאַנדאַט, פונדעסטוועגען האָט עס נישט פאַרמינערט די התלהבות אויף דער אידישער גאַס, און עס זיינען אפילו געווען אַזעלכע וואָס האָבען פאַרגליכען די באַלפור דעקלאַראַציע צו דער דעקלאַראַציע פון כורש אויפצובויען דעם בית שני — נישט מער און נישט ווייניגער ...

דאָ שטויסען מיר זיך אָן צום ערשטען מאָר אין אַ געשעעניש פון אַ וועלטס פאַרנעם אין אַ געוויסען זין, און היות אידען מאמינים בני מאמינים גלויבען אַז „אין אדם נוקף אצבע קטנה מלמטה אלא אם כן מכריון עליו מלמעלה“ (אַ מענטש קלאַפט זיך נישט אָן דעם קליינעם פינגער, אויב מען הייסט נישט אַזוי פון אויבען). האָבען פיל געזען דערין אַ „אצבע אלקים“, אַ סאַרט צייכען פון הימעל, אַז פון אויבען האָט מען מסכים געווען צו די פלענער פון ציוניזם, ובפרט דערנאָך ווי סיר — היינט פֿאַרד — הערבערט סעמיועל איז נאַמינירט געוואָרען אַלס דער ערשטער הויך קאַמיסאַר, נאַכדעם ווי ענגלאַנד האָט געקראָגען דעם מאַנדאַט פון דער פעלקער-ליגע, און סיר הערבערט סעמיועל איז געגאַנגען צופוס פון זיין פּאַלאַץ, וואָס האָט זיך געפונען אויף אַ באַרג אין דרום ירושלים, ביז צו דער „חורבה“ שוהל פון ר' יהודה החסיד אין מזרח טייל פון אַלט ירושלים, און האָט דאָרט עולה געווען „מפּטיר“ און דערצו נאָך געוויינט ביי די ווערטער „על כסאו לא ישב זר“ — איז זיך לייכט פאַרצושטעצען אַז אין די הערצער פון פיר אידען זיינען געבוירען געוואָרען משיח'ישע האַפּענונגען. פיל פון די אַלטע ירושלימ'ער איינוואוינער וועלען נאָך אפשר געדענקען, אַז עס זיינען געווען אין ירושלים שוהלען, אין וועלכע מען האָט אַריינגענומען אין נוסח פון קדיש די פּאַלגענדע ווערטער: „בחיכון וביומיוכו וכו' זבחי אליעזר בן מנחם“, דער נאַמען פון סיר הערבערט ...

דאָ דאַרפֿען מיר זיך אָפּשטעלען וועגען אַ פּראָגע וואָס איז אין די לעצטע יאָרען געוואָרען אַ טעמע פֿאַר שטורמישע וויכוחים אויף דער אידישער גאַס, ובפרט נאָך דער מלחמה אין סיני־סועץ — די פּראָגע פֿון „נסים אָדער נישט נסים“.

נישט אַרײַנגייענדיג אין דער עצם חקירה, זאָל דערלויבט זײַן דאָ צו זאָגען אַז די וואָס פירען די וויכוחים זײַנען זיך נישט מתוכח איבער אַ טעמע וואָס לאָזט זיך דיסקוטירען און שפּאַרען דעריבער. וואָס עס געשעט „בהדי כבשי דרחמנא“ באַלאַנגט נישט צו אונז. די מעטאָפיזישע אָפּשאַצונג פֿון דער אָדער יענער געשעעניש איז אַ טיפּער און אידעלער ענין, וואָס עס איז נישט שײַך דעריבער קײַן וויכוחים.

די פּראָגע וואָס אינטרעסירט אונז איז, וואָס איז די מסקנא וואָס מיר דאַרפֿען ציען אויף דער וועלט פֿון אַט די פּאַרשידענע געשעענישען. און אויף דער דאָזיגער שאלה האָבען מיר לויט דער השקפה פֿון דער תורה בלויז איין פּראַוואַשטיין: צי זײַנען זיי אין איינ־קלאַנג מיט דער תורה און מצוות? עס איז נישט פּאַראַן קײַן שום מענטש אין דער וועלט, אפילו נישט קײַן נביא אָדער אומנאַטירליכע געשעעניש, וואָס זאָל באַרעכטיגען, על פי דעת תורה דאָס אויסרײַסען אפילו דעם קלענסטען טײַל פֿון דער תורה. אויב עס וועט קומען אַ נביא און ער וועט ווייזען אַן אמת'ן מופת (אַן אומנאַטירליכע זאַך, ווי דער רמב"ן שרייבט אין דברים יג, ב) און ער וועט פּאַדערן אויפ'ן סמך פֿון דעם נס וואָס ער האָט אָנגעזאָגט פּריער, אָפּצושאַפען אפילו איין מצוה דרבנן, טאָר מען זיך צו אים נישט צוהערען. „אפילו מעמיד לך חמה באמצע הרקיע לא תשמע לו“ — אפילו ווען ער זאָל אָפּשטעלען די זון אין מיטען הימעל, זאָלסטו זיך צו אים נישט צוהערען (סנהדרין צ' ע"א). אפילו ווען ער זאָל איבערצײַגען מיט אותות ומופתים — צוריקקומענדיג צו אונזער ענין — אַז די באַלפור דעקלאַראַציע איז ממש אַ נס, אַז עס איז געקומען אַ מלאך פֿון הימעל און האָט זיך געשטעלט אין מויל פֿון באַלפור און גערעדט פֿון אים דאָס וואָס ער האָט גערעדט, און אויב מען זאָל וועלען אויף דעם דאָזיגען סמך פּאַר-

לאנגען מיר זאלען אנערקענען די ריכטיגקייט פון דער ציוניסטישער אידעאלאגיע, טארען מיר דאס נישט טאן על פי התורה, און אין די אלע באווייזען וואָרט נישט געווען קיין שום איבערצייגונג אָנ־צונעמען די ציוניסטישע השקפה. עס וואָלט בלויז געווען אַן אויסדרוק פון נאָך אַ נסיון, אויסצופרובירען אויב אידען זיינען אויסגעהאַלטען און טריי צו זייער תורה און אמונה.

דער זעלבער פרינציפ איז נוגע נישט נאָר וואָס אנבאַלאַנגט די באַלפור דעקלאַראַציע, נאָר נאָך פיל מער די גרויסע געשעענישען אין די ערשטע טעג וואָס די מדינה איז אַנטשטאַנען און ווען עס זיינען אָנגעאַנגען די מלחמות. מיר האָבען אָבער געפונען פאַר וויכטיג צו באַהאַנדלען דעם ענין פון באַלפור דעקלאַראַציע, ווייל די גרעסערע דיסטאַנץ אין צייט דערמעגליכט בעסער אַ רואיגערע אַנאַליזאַציע.

צי די באַלפור דעקלאַראַציע איז געווען אַ גרויסע טובה פאַר דעם כּלל ישראל, פון מאַטעריעלען שטאַנדפונקט — וועגען דעם איז פאַראַן גענוג וואָס צו דיסקוטירן. אפילו אין דעם ציוניסטישען לאַגער אַליין זיינען נישט אלע איינשטימיג אין דער דאָזיגער פראַגע. אָבער דאָס איז נישט אונזער אויפגאַבע דאָ. איין זאָך אָבער האָט די באַלפור דעקלאַראַציע פֿכל הדעות מחדש געווען אין באַצוג צום חרדישען איד־דענטום: די דאָזיגע געשעענישען האָבען מיט זיך געבראַכט נייע אויפגאַבע און פליכטען. אין דער שטעלונג און אין דער אויפפאַסונג פון חרדישען אידענטום איז נישט אַנטשטאַנען קיין שום ענדערונג, ווייל עס קען נישט זיין קיין שום ענדערונג אין דער תורה השקפה. אָבער בעת דער ציוניזם איז אַריבער אין אַ נייער סטאַדיע, געוואָרען מער אַקטיוו, איז געוואָרען קלאַר אַז די רעאַקציע פון חרדישען צד האָט אויך געדאַרפט אָננעמען נייע וועגען און פאַרמען.

וואָס זיינען די דאָזיגע וועגען? דאַרף מען אויפשטעלען אַן אַר־גאַנזירטען כּח, מיט אַלע קליפערלעך פון אַ פּאַליטישער אַרגאַניזאַציע, אַנטקעגען דעם ציוניסטישען כּח; אָדער איז בעסער צו קאַנצענטרירען זיך אין אָפּהיטען אידישקייט, פלעגען די תורה־דיגע השקפות אויף אַ לאַקאַלען און אינדיוידועלען שטייגער?

וועגען דער פראגע זיינען אַנטשטאַנען חילוקי דעות. אויף דעם סמך איז געגרינדעט געוואָרען פון איין זייט די אגודת ישראל, וואָס איר הויפט קאָנצענטראַציע איז געווען אין דייטשלאַנד און אין געוויסע טיילען פון פוילען; פון דער צווייטער זייט האָט זיך אַרויסגעהויבען די שטעלונג פון אַנדערע חרדישע אידען, הויפטזעכליך אין אונגאַרן, גאַליציען, און אין אַ געוויסער מאָס אין ליטע, וועלכע האָט זיך אַנטקעגענגעשטעלט דער דאָזיגער אַרגאַניזאַציע. די דאָזיגע אַנטוויקלונגען זייער פאַר זיך זייער אינטערעסאַנט, אָבער נישט דאָ איז דאָס אַרט וועגען דעם צו שרייבען.

עס זיינען אויך געווען חילוקי דעות אינערהאַלב די חרדישע קרייזען (אין דער אגודת ישראל און אויסער איר), וואָס עס דאַרף זיין די פאַקטישע שטעלונג פון חרדישע אידען אין באַצוג צו ישוב ארץ ישראל. צי דאַרף מען אַקצעפּטירען הכשרה און עליה קיין ארץ ישראל און שיקען אַהיין רעליגיעזע „חלוצים“ כדי זיי זאָלען דאַרט אויפּלעבען דעם תורה גייסט, אָדער דאַרף מען זיך אָפּהאַלטען דערפון, צוליב דעם חשש וואָס דאָס קען אויסגעטייטשט ווערען אַלס הסכמה צו דער אידעאָלאָגיע פון „חלוציזם“ בכלל, און צוליב דער מורא אַז רעליגיעזע עולים אַליין וועלען מושפע ווערען פון ציוניזם. עס איז פאַרשטענדליך אַז דאָ רעדט זיך נאָר וועגען די — פון ביידע צדדים — וועלכע האָבען אויפריכטיג און ערליך געגלויבט אין זייער שיטה, און נישט פון די וואָס האָבען דאָס אויסגענוצט אַלס פּאָליטישען אָדער קלייזעלדיגען (און אפילו נישט געלט) אינטערעס.

אויך אין די דאָזיגע חילוקי דעות — אויף וויפיל די חילוקי דעות זיינען געווען צווישען די וואָס האָבען אויפריכטיג געגלויבט אין זייערע איבערצייגונגען — זיינען אָבער נישט געווען קיין חילוקי דעות וואָס עס דאַרף זיין די שטעלונג פון חרדישען אידענטום אין באַצוג צום ציוניזם. פאַרקערט, אויך די וואָס האָבען יאָ געהאַלטען פון עליה קיין ארץ ישראל וכדומה, האָבען געפונען פאַר נאָך מער וויכטיג אונטערצושטרייכען זייער קעגנערשאַפט צום ציוניזם. אַלס ביישפּיל קענען מיר ברענגען ד"ר יצחק ברייער ז"ל, וועלכער איז

געווען דער אנהענגער פון אַ „פּראָ-אַרץ-ישראל“ ריכטונג. דוקא ער האָט אָנגערופען די ציוניסטישע שאַפונג אין ארץ ישראל מיט דער באַצייכענונג „אַ נאַציאָנאַלע היים פאַר דער עבודה זרה“.

אין יאָר תרצ"ז — ווען אין ארץ ישראל זיינען פאַרגעקומען די בלוטיגע פאַגראַמען — איז פאַרגעקומען אין מאַריענבאָד די „כנסיה גדולה“ פון אגודת ישראל. מיט אַ גאַנץ קורצער צייט פריער האָט די „פּיל קאָמיטע“ (די אויספאַרשונגס קאָמיטע פון דער בריטישער רעגירונג וואָס אין איר שפּיץ איז געשטאַנען לאָרד פּיל) פאַרעפענטליכט איר פּראָטאַקאָל וועלכער האָט אויך אַנטהאַלטען רעקאָמענדאַציעס פאַר דער „לעזונג פון דעם אידיש אַראַבישען פּראָבלעם אין פּאַלעסטינאַ“. די דאָזיגע רעקאָמענדאַציעס האָבען צום ערשטען מאל באַנוצט דאָס וואָרט „אידישע מדינה“. עס האָט זיך גערעדט וועגען אַ מדינה פון גאָר אַ קליינעם טייל פון דער מאַנדאַט טעריטאָריע — נאָך פּיל קלענער ווי לויט דעם באַשלוס פון דער יוֹרען דעם 29-טען נאָוועמבער 1947 — אָבער פאַרט אַ אידישע מדינה.

דער דאָזיגער פאַרשלאָג, ווען נישט דאָס וואָס ער האָט אַנטהאַלטען אַ פונקט אַז ירושלים זאָל פאַרבלייבען אויסער די גרענעצען פון דער „אידישער מדינה“, וואָלט אוודאי געווען אַרויסגערופען אַ שטראָם פון געוואָלדיגער באַגייסטערונג וועגען אַן „אַתחלתא דגאולה“. און פאַקטיש זיינען טאַקע געווען אַזעלכע וואָס זיינען שטאַרק באַגייסטערט געוואָרען פון דער רעקאָמענדאַציע פון דער פּיל קאָמיטע. נישט פּיל וויסען אפשר דעם פאַקט אַז איתמר בן אב"י האָט דעמאָלט אַרויס-געגעבען אין תל-אביב אַ צייטשריפט (פון וועלכען עס זיינען ערשינען כּרויז אַ קיינע צאָל עקזעמפּלאַרען) מיט דעם דאַטום „שנת א' לגאולת ישראל“...

דער ציוניסטישער קאַנגרעס וואָס איז אויך אָפּגעהאַלטען געוואָרען אין יענעם זומער תרצ"ז, איז געשטאַנען גענצליך אונטער'ן צייכען פון „יאָ אָדער ניין“, אַקצעפּטירען די רעקאָמענדאַציעס פון דער פּיל-קאָמיטע. אָדער אָפּוואַרפען זיי. און עס איז נאָטירליך אַז אויך די כנסיה גדולה פון דער אגודת ישראל איז געשטאַנען אונטער'ן זעלבן

צייכען, כאָטש פון אַ גאָר אַנדערן צוגאַנג. אויף דעם ציוניסטישען קאָנגרעס איז געשטאַנען די פראַגע: אָנצונעמען דעם פאַרשלאַג פון „חלוקה“ כאָטש דאָס באַדייטעט מוותר צו זיין אויף וויכטיגע און גרויסע געביטען פון ארץ ישראל וואָס וועלען נישט אַריינגענומען ווערען אין דער אידישער מדינה, אָדער זיך קעגענשטעלען דעם חלוקה פּלאַן ווייל ער שליסט נישט איין די גרויסע טיילען אין דער אידישער מדינה. ביי דער „כנסיה גדולה“ אָבער איז געשטאַנען די פראַגע וועגען דעם עצם צושטימען און מסכים זיין צו אַ אידישער מדינה.

עס איז אינטערעסאַנט צו באַמערקען אַז דער באַשלוס איז געווען אַן אַבסאָלוטער „ניין!“ נישט צושטימען צו אַ אידישער מדינה. און אין דעם „ניין“ זאָגען איז נישט געווען קיין אונטערשייד צווישען די וואָס האָבען געהאַלטען אַז מען דאַרף יאָ שיקען „חלוצים“ קיין ארץ ישראל, און אפילו די פאַרשטייער פון די געציילטע קיבוצים וואָס די אגודת ישראל האָט דעמאָלט פאַרמאַגט, און צווישען די וואָס זיינען געווען אויך קעגען דעם. הגאון ר' חיים עזר גראַדזענסקי ז"ל — וועלכער איז אויך נישט געווען פאַררעכענט צום „עקסטרעמען“ פליגל — האָט אין זיין בריוו צו דער כנסיה גדולה (צוליב זיין געזונט צורשטאַנד האָט ער נישט געקענט פּערזענליך זיך באַטייליגען) געשריבען „אויב אפילו עס וועט אַנטשטיין אַזאַ מדינה, וועט עס העכסטענס זיין אַ מדינה וואָס אירע מושלים זיינען אידען, אָבער נישט קיין אידישע מדינה“.

די החלטה פון דער „מועצת גדולי התורה“ וואָס איז דעמאָלט איינשטימיג אָנגענומען געוואָרען, זאָגט: „אַ אידישע מדינה וואָס איז נישט באַזירט אויף די יסודי התורה איז אַ פאַרלייקענונג פון אידישען מקור, עס איז אין קעגענזאַץ צום אמת'ען געשטאַלט און מהות פון אונזער פּאָלק און גראַבט אונטער דעם קיום פון אידישען פּאָלק“.

אין די החלטות פון דער פּאָליטישער קאָמיסיע פון דער „כנסיה גדולה“ אין תרצ"ז זאָגט זיך: „די כנסיה גדולה קען נישט געבען איר צושטימונג צו אַ אידישער מדינה לויט ווי זי איז געוואָרען פאַרגעשלאָגען דורך דער פּיל קאָמיסיע.“ — מען דאַרף דאָ אין אַכט

נעמען אָז די החלטה זאָגט נישט אָז די כנסיה גדולה איז נישט מסכים צום גאַנצען פאַרשלאַג פון דער פיל קאָמיסיע, צו שאַפען אַ אידישע מדינה, נאָר אָז זי איז נישט מסכים צו אַ אידישער מדינה לויט ווי עס איז פאַרגעשלאָגען געוואָרען דורך דער פיל קאָמיסיע...

יג.

דער חורבן און די יאָהרען דערנאָך

די מורא'דיגע קאָטאָסטראַפּע און דער חורבן פון אייראָפּעאישען אידענטום זיינען אַזעלכע שרעקליכע געשעענישען, וואָס אפילו היינט, איבער פופצען יאָר דערנאָך, זיינען מיר נישט בכח צו באַגרייפען זייער שרעקליכען פאַרנעם. וואָס עס זאָל נישט געזאָגט אָדער געשריבען ווערען וועגען דעם, וועט עס זיין נישט מער ווי אַן אַפּגעריבענע מטבע, וואָרים די זאָכען זיינען געוואָרען אַן ענין פון אויסגעדראַשע-נער מליצה וואָס יעדער איז זיך דערמיט מטפל. מיר האָבען נישט בדעה דאָ איבערצו'חורן די ווערטער פון ווייטאָג און אויפריכטיגען צער אין אַנבליק פון דעם גרויסען חורבן, וואָס פולט אַן בלי ספק יעדעס אידישע האַרץ, מיר ווילען זיך בלויז קאַנצענטרירען צו די ענינים וואָס זיינען נוגע דירעקט צו אונזער טעמע.

אינעם חורבן פון דער צווייטער וועלט מלחמה זיינען אומגעבראַכט געוואָרען נישט בלויז זעקס מידיאַן פון די 16 מיליאָן אידען איבער דער וועלט, נאָר עס איז פאַרטיליגט געוואָרען דער צענטראַלער לעבנס-נערוו פון כלל ישראל. אויב נאָכ'ן חורבן איז געבליבען לעבען דער כלל ישראל, איז דאָס איינס פון די וואונדערליכע סודות וואָס דער מענטשליכער שכל קען עס נישט באַגרייפען. דאָס אַליין באַשטעטיגט ווידער די איבערנאַטירליכקייט פון אידישען פאָלק, וואָס נישט בלויז איז עס נישט גלייך צו די אַנדערע פעלקער, נאָר דאָס אידישע פאָלק איז אַן אַנדערער מהות, אַן אייגענאַרטיגע געטליכע שאַפונג „עם זו יצאתי לי“, ווי עס איז אויבען אַרויסגעבראַכט געוואָרען.

נאכ'ן חורבן זיינען איבערגעבליבען די אלע רעשטלעך אין די לאַגערן, צעבראָכען פיזיש און גייסטיג און אַנטזוישט. זיי האָבען גע- האָפט אַז נאָכ'ן סוף פון דער מלחמה וועדען זיי געפינען דעם כלל ישראל, דעם איבערבלייב פון יענעם כלל ישראל אין וועלכען זיי זיינען געבוירען און ערצויגען געוואָרען, און וואָס צוליב דעם וואָס זיי זיינען אַ חלק פונעם כלל ישראל האָט מען זיי געפייניגט און פאַר- טייליגט — אָבער געטראָפען האָבען זיי אַ גרופע „עסקנים“ מיט צווייפּעלהאַפטע אַספּיראַציעס.

די פירער פון די ציונים האָבען נישט אָפּגעלאָזט מיט זייער „ציען די פעדים“ במשך דער צייט פון חורבן און אויך דערנאָך. אין דער צייט וואָס דער כלל ישראל איז געווען געפלעפט פון די מוראדיגע קלעפּ, אין דער צייט וואָס דער ווייטאָג האָט פאַרטעמפט אלע חושים — האָבען זיי אויספלאַנירט אַז אַט די צייט איז פאַסיג דורכצופירען „די גרויסע אָפּעראַציע“, צו טראַנספּאָרמירען דעם כלל ישראל אין אַ „נאַרמאַל פּאָלק“ און מאַכען אַ סוף צום גלות מיט אייגענעם כּח, דורך אויפּשטעלען אַ מדינה.

„דאָס ציען די פעדים“ אין דער צייט פון חורבן און דערנאָך נעמט אַרום פאַרשידענע קאַפיטלען, וואָס עס וואָלט שטאַרק כּדאי געווען צו פאַרעפּענטליכען און צו ריידען דעריבער. אַ טייל פון די דאָזיגע פרטים זיינען אַרויפגעשוואומען אויף דער אויבערפלאַך ביים קאַסטנער פּראָצעס — אָבער נישט וועגען דעם ריידען מיר דאָ איצט. פונדעסטוועגען איז כּדאי איבערצוגעבען איין „קליינעם“ פּאַקט וואָס איך האָב געהערט פון אַ באַגלויבטען עדות — הרב מיכאל בער ווייסמאַנדעל ז"ל (דער וועמען אפילו דער פּראָקאָראָר פון מדינת ישראל חיים כּהן, האָט איהם באַצייכענט אין זיין רעדע אַלס „אותו צדיק“, — זעה דאָס בוך „תיק פּלילי 124“, תל אביב).

הרב מיכאל בער ז"ל האָט מיר דערציילט: די ערשטע ידיעות וועגען דער עקזיסטענץ און פאַרעהלעטענישען פון די אויסראַטונגס- לאַגערן אוישוויץ און בירקענאָו האָבען מיר ערהאַלטען דורך צוויי סלאָוואַקישע אידען, וועמען עס איז געלונגען דורך פאַרשידענע אומ-

וועגען זיך אַרויסצוראַטעווען פון דאָרט און צוריקקערן זיך קיין סלאָ-
וואַקיי. זיי האָבען איבערגעגעבען אויספירליכע פראָטאָקאלען און עדות
ערקלערונגען, באַגלייט מיט מאַפעס און ציפערן, אין דער אַוועזענהייט
פון איינעם פון די נייטראַלע קאָנסולען. דורך מסירת נפש איז געלונגען
פאַר הרב ווייסמאַנדעל אַריבערצושיקען בגניבה דעם דאָזיגען דאָקו-
מענט צו די פאַרשטייער פון „אידענטום“ (דער דזשאַינט און די סוכנות)
אין דער שווייץ. און זיי האָבען טאַקע ערהאַלטען אַן ענטפער נאָך אַ
שטיקעל צייט. דער ענטפער האָט זיך געלייענט: „איך האָב איבער-
געגעבען דיין בריוו צו חיים'ען (ווייצמאַן). ער וועט זיך שטאַרק פרייען.
דאָס וועט אונז העלפען צו קריגען אַ מדינה“...

אין זיינע זכרונות (וועלכע ווערען איצט געדרוקט) ברענגט הרב
ווייסמאַנדעל דעם אַריינגעלען טעקסט פון אַ בריוו פון די צענטראַלע
ציוניסטישע אינסטאַנצען אין דער שווייץ, אַלס אַנטוואַרט אויף אַ
הילפס־רוף וואָס איז געשיקט געוואָרען צו זיי דורך דער פרוי גיזעלא
פליישמאַן — אַ ציוניסטישע טוערין, וועלכע איז געווען שטאַרק
אַקטיוו אין דער רעטונגס אַרבעט אין די חורבן יאָרען — צוזאַמען מיט
הרב ווייסמאַנדעל זצ"ל, וועלכער איז געווען אירס אַ קרוב. דער הילפס-
רוף פון פרוי פליישמאַן האָט ערהאַלטען גענויע אַנווייזונגען וויאָזוי
צו שיקען הילף א. א. וו. (ווי געזאַגט, קענען מיר דאָ נישט אַריינגיין
אין די פרטים). נאָך אַ לענגערן וואַרטען איז אָנגעקומען דער ענטפער:
„אַלע פעלקער האָבען פאַרגאַסען זייער בלוט אין דער מלחמה. מיר
וילען אַ אידישע מדינה, און נאָר דורך בלוט וועלען מיר קריגען דאָס
לאַנד“... — (״רַך בדם תהיה לנו הארץ״)... (די יעניגע וועלכע
באַצייכענען די אַדע פאַקטען אַדס אַן „עלילת דם“, זאַלען זיך בעסער
באַזאָרגען דאָס ספר פון הרב ווייסמאַנדעל זצ"ל, און זאַלען דורכלייענען
די אַלע דאָקומענטען וואָס זיינען דאָרט בייגעלייגט).

ווי געזאַגט, האָבען מיר נישט בכוונה אַריינצוגיין דאָ אין דער
גאַנצער פרשה. דער איינצעלנער פאַל אויבען איז געבראַכט געוואָרען
בלוויז כדי איבערצוגעבען אַ בילד פון דעם ציוניסטישען געדאַנקען
גאַנג. — און יענער פאַרשטייער פון דער ציוניסטישער אַגענטור איז

גערעכט געווען! די שרעקליכע קאטאסטראָפּע אין אייראָפּע און דער פּאַרצווייפּעלטער מצב פון די רעשטלעך אין די פּליטים לאַגערן נאָך דער מלחמה האָבען געדינט אַלס גוטע קאָרט אין די הענט פון די ציוניסטישע פירער אין זייער „ציען די פעדים“ אין די קולואָרען פון דער יו־ען, אין וויסען הויז אין וואַשינגטאָן און אין די הויפטשטעט פון די אַנדערע לענדער — ביז די יו־ען האָט באַשלאָסען דעם 29-טען נאָוועמבער 947 צו צעטיילען ארץ ישראל און אויפשטעלען אַ זעלבסט־שטענדיגע אידישע מדינה אין אַ טייל פון ארץ ישראל.

י.ד.

די מדינה זערה אַ ווירקליכקייט

קיין וואונדער נישט וואָס אין דער פּאַרצווייפּעלטער לאַגע אין וועלכער עס האָבען זיך געפונען די אידען אין די פּליטים לאַגערן, ובפרט נאָך דער שטאַרקער ציוניסטישער פּראָפּאַגאַנדע אין אַט די לאַגערן, וואָס איז אַפּטמאָל געווען באַגלייט מיט דראָאונגען — האָט די ידיעה וועגען באַשלוס אויפצושטעלען אַ אידישע מדינה אַרויסגערופען אַ כּוואַליע פון פּרייד און פּיל קרייזען. עס פאַרשטייט זיך אויך אַז די טומעלדיגסטע פּרייד האָט געהערשט צווישען די וועמען דאָס אויפשטעלען אַ מדינה האָט צו גאַרנישט מחייב געווען — אויסער עטליכע דאָלאָרען (וואָס מען קען אַפּרעכענען פון איינקונפט שטייער) — די אַמעריקאַנער ציוניסטען...

עס איז אמת, אַז צוליב דעם אויפשטעלען די מדינה איז פאַר־לייכטערט געוואָרען די מעגליכקייט פאַר פּיל אידען צו פאַרלאָזען די לאַגערן, און טייל האָבען גענאָסען אַ צייטווייליגע פאַרלייכטערונג. אָבער די השקפה פון דער תורה אין באַצוג צו דער מדינה האָט נישט געקענט זיין אַנדערש ווי צום ציוניזם. וואָרים די מדינה איז נישט עפּעס אַנדערש ווי אַ דירעקטער רעזולטאַט פון ציוניזם. דער ציוניזם האָט געשטרעבט צו אַ מדינה אַלס „לעזונג פון דער אידען פּראָגע“ און אַלס טייל פון

„נאַרמאַליזירונגס“ פראָצעס פון אידישען פּאָלק — און דער ציוניזם האָט ענדליך דערגרייכט זיין שטרעבונג.

ווי מיר האָבען געשריבען אין אָנהויב איז דער ציוניזם נישט פון יענע מדינות וואָס זיינען געשאַפֿען געוואָרען פון לאַנג אַלס קעניגרייך כען און שפעטער איז דאָרט אויפגעקומען אַזאַ צי אַן אַנזערער רעזשים. מדינת ישראל איז פון יענע מדינות וואָס דער רעזשים מאַכט די מדינה און די מדינה שאַפט דעם רעזשים. מדינת ישראל איז נישט אַ מדינה וואו די ציונים אָדער דער ציוניזם הערשט דאָרט, נאָר מדינת ישראל און ציוניזם זיינען איינס און דאָס זעלבע. ביז דעם טאָג פון ה' אייר תש"ח האָט די ציוניסטישע באַוועגונג און די „אידישע אַגענטור“ געהאַט דעם כח פון אַן אַרגאַניזאַציע אָדער פאַרטיי. פון ה' אייר תש"ח און ווייטער האָט די ציוניסטישע באַוועגונג און די סוכנות באַקומען אַ כח פון אַ מדינה. דאָס האָט, פאַרשטייט זיך, געפירט דערצו אַז דער ציוניזם האָט באַקומען אומגעהויער פיל מער מאַכט און מעגליכקייטען אַנצואוואַרפען זיין הערשאַפט. אָבער עס האָט גאָר נישט געענדערט זיין מהות.

משל למה הדבר דומה? צו אַ מענטש מיט רויטע האָר וועלכער איז איבער נאָכט געוואָרען רייך. דאָס רייכטום וואָס ער האָט פלוצים דערגרייכט איז מסוגל צו ענדערן זיין לעבענס שטייגער, עס איז אויך מעגליך אַז צוליב דעם וואָס ער האָט צובאַקומען פיל פאַרמעגען וועט ער זיין מער פאַרזיכטיג, ווי פריער בשעת ער איז געווען אַן אַרימאָן, אָבער ער בלייבט ווייטער דער זעלבער מענטש מיט רויטע האָר, ווייל זיין אידענטיטעט קען זיך נישט ענדערן.

פאַרשטייט זיך אַז די עקזיסטענץ פון דער מדינה האָט מיך זיך געשאַפֿען אַ נייעם מצב און נייע פראָבלעמען, און צוזאַמען דערמיט די נויטווענדיגקייט פון נייע רעאַקציע מיטלען. דער וועזענטליכער אונטערשיד צווישען דער ציוניסטישער באַוועגונג און דער מדינה באַשטייט אין דעם, וואָס די ציוניסטישע באַוועגונג איז אַן אַרגאַניזאַציע געבויט אויף פאַרטייען צו וועלכער דער מענטש האָט אַ ברירה יאָ זיך אַנצושליסען אין איר אָדער נישט. אויך דעמאָלט ווען דער

ציוניזם האט אין דער צייט פון מאנדאט באקומען די אפיציעלע אנער-
קענונג איבער דעם קהלה לעבען דורך דער בריטישער רעגירונג. און
יעדער אידישער איינוואוינער אין ארץ ישראל וועלכער ווערט אלט
18 יאהר ווערט ער אויטאמאטיש א מיטגליד פון דער קהלה, האט
אבער דאך די מאנדאט רעגירונג דערנאך געגעבען דאס רעכט פאר
יעדען איינעם ארויסצורעטען פון אט דער אויטאמאטישער חברה-
שאפט, דורך אפגעבען א געוויסע דעקלאראציע. אבער „ארויסצורע-
טען“ פון דער מדינה איז נישט מעגליך, און צו פארלאזען אירע גרע-
ניצען, אלענפאס עס איז נישט אונז ליכטער און פשוטער ענין,
ווי דער איינטריט אדער ארויסטריט פון א קהלה אדער ארגאניזאציע.
די פראגע: „וואס זאל טאן דאס חרדישע אידענטום, און הויפט-
זעכליך אין ארץ ישראל, אין אנגעזיכט פון דעם פאקט פון דער
מדינה?“ איז נישט קיין איינפאכע און לייכטע פראגע, ווארים די
מדינה איז איצט נישט בלויז א טעאריע נאר אויך א ווירקליכקייט.
די מדינה איז צונויפגעשטעלט פון אידען, און כלפי אידען גייט אן
די פליכט פון ערבות און פאראנטווארטליכקייט, קיין אונטערשיד ווער
און וואס זיי זיינען, אין צוזאמענהאנג דערמיט איז אינטערעסאנט צו
באמערקען דאס מוסטער דעם פאקט און דוקא די קרייזען פון „נטורי
קרתא“, וואס זיי באשולדיגט מען אממייסטענס אין איזאלאציע און
אפטיילען זיך פון די פרייע, דוקא זיי זיינען על פי רוב די ערשטע
מוחה צו זיין קעגען חילול שבת וכדומה, וואס דאס איז מען מחוייב
נאר מכה ערבות ווייל „כל ישראל ערבין זה לזה“, און גראד די
„מעסיגע“ קרייזען, וועלכע פאראדירען טאג און נאכט מיט דער לאזונג
פון ברודערליכקייט און ערבות צווישען אלע אידען, דוקא זיי זיינען
גלייכגילטיג צו די פארשווערונגען פון תורה און אידישקייט, מיט און
דערע ווערטער: די וואס ווערען באשולדיגט אין אפטיילען זיך און
אין איזאלירען זיך, וואס מען וואלט געקענט אננעמען און עס ארט
זיי נישט נאר זייער אייגענער קרייז, אט די זיינען עס די וועלכע אינ-
טערעסירען זיך צום מערסטען מיט די מעשים פון זייערע ברידער,
— און אויך ווידער פארקערט.

מיר האבען אַרויסגעהויבען דעם פאָקט כדי צו באַווייזן אַז אפילו די וואָס זאָגען עפענטליך אַז זיי טוען אַבסאָלוט נישט אנערקענען די מדינה — אפילו נישט „דע פאָקטאָ“ — דוקא די זיינען צום שטאַרקס־טען דורכגעדרונגען מיט דעם געפיל פון ערבות כלפי די איבעריגע איינוואוינער פון דער מדינה.

אויסערדעם געפינט זיך דאָך די מדינה אויפ'ן שטח פון ארץ ישראל און ארץ ישראל בלייבט ארץ ישראל, דער „פלטרין של מלך“ אָהן אונטערשיד ווער עס הערשט דאָרט. און דעריבער באַרירט און שטעכט דער חיָזול הקודש אין הייליגען לאַנד פיל מער ווי אין יעדען אַנדערן אָרט. און דעריבער איז אויך די פליכט פון מוחה זיין גרעסער אין ארץ ישראל.

וואָס און וויאָזוי דאָרף די מחאה זיין, וואָס זיינען די שריט וואָס די חרדישע אידען וועלכע וואוינען אין שטח פון דער מדינה דאַרפען אָננעמען, אין אָנגעזיכט פון דער פאָקטישער ווירקליכקייט — אין דעם זיינען פאַראַן חילוקי דעות. און עס איז נישט קיין וואונדער. „כשם שאין פרצופיהן דומין כך אין העותיהן שוות“. ווי געזאָגט, דער מצב איז שטאַרק קאָמפליצירט. עס רירט טיילמאַל אָהן אין איידעלע און דעִיקאַטע פרטים, און ממילא איז אויך נאַטירליך אַז עס זאָלען זיין פאַרשידענע צוגאַנגען און פאַרשלאַגען וועגען די פראַקטישע שריט. אָבער אין דער עצם נעגאַטיווער באַציאונג צו דער מדינה זיינען נישט פאַראַן און קענען נישט זיין קיין חילוקי דעות צווישען דעם אידענטום וואָס שטייט אויפ'ן באַזיס פון דער תורה — און נאָר פון דער תורה. און דאָ איז כדאי זיך אַפצושטעלען אויף נאָך אַ קאָפיטל:

טו.

די מדינה אַלס רעאַליטעט

ביז איצט האַבען מיר גערעדט וועגען די ענינים פון אידעאָלאָג־ישען שטאַנדפונקט, און עס איז אַרויסגעבראַכט געוואָרען די מיינונג

אַז די נעגאַטיווע שטעלונג צו דער מדינה נעמט זיך הויפטזעכליך פון אידעאָלאָגישע סיבות, וואָס דאָס איז די ערשטראַנגיקע סיבה. כאַטש מיר האָבען נישט בכונה זיך אַריינצולאָזען אין אַ פּאַלעמיק און צו באַרירען די פּאָליטישע ענינים, פונדעסטוועגען וועלען מיר נישט יוצא זיין אונזער חוב אויב מיר וועלען נישט דערמאנען, לכּל הפחות בקיצור, אויך דעם ווירקליכען און רעאַליסטישען צד. וואָרים סוף כל סוף ריידען מיר דאָך וועגען אַ פּאַקטישער ווירקליכקייט, און נישט בלויז וועגען אַ שיטה.

ד"ר יצחק ברייער, פון די אידעאָלאָגען פון אגודת ישראל, האָט אַמאָל פאַרמולירט דעם ציוניזם אַלס אַ „נאַציאָנאַלע היים פאַר עבודה זרה מיט אַ קליין צימערל פאַר הקב"ה". די דאָזיגע פאַרמולירונג איז פּאַסיג אויך פאַר מדינת ישראל. זינט די מדינה איז געגרינדעט געוואָרן וואָרען פאַרנעמט זי זיך מיט אַ סיסטעמאַטישער עקירת התורה, נישט אַפּשטעלענדיג זיך פאַר קיין שום מיטלען, אַריינגערעכענט שווינדעל, פּאַלשקייט, מיט'ן כח פון דער פּויסט, שאַנטאַזש און אפילו שפיכת דמים אויב עס פּאָדערט זיך.

מיר האָבען נישט בדעה אויסצורעכענען דאָ די רשימה פון אַטענאַט אַטענען וואָס זיינען געצילט קעגען דער תורה, ווי למשל: גיוס נשים, דער געזעץ פון אַרבעטס צייט (וואָס גיט די פּולמאַכט פאַר'ן אַרבעטס מיניסטער מתיר צו זיין חילול שבת), און די אַלע אַנדערע זאַכען וואָס ווערען געטאַן אָהן שום צוועק, און בלויז צו פּהכעיס, ווי למשל די פרשה פון „מועדון" אין ירושלים, דער מאַרד פון ר' פּנחס סעגאַלאָוו, דער געמישטער סווימינג פּול אין ירושלים עיר הקודש, — און דערצו דאָס מעביר זיין על הדת הונדערטער טויזענטער אידען — הויפט־זעכליך קינדער. די אַלע פּאַקטען דאַרף מען בלי ספק פאַרצייכענען — און מיט דער הילף פון דאַקומענטען, וואָס זיינען פאַראַן גענוג — אַבער נישט דאָ איז דאָס אַרט דאָס צו טאָן.

אפילו אויף דעם געביט פון עניני גיטין וקידושין, וואָס איז אַפּיזיעל אונטער דער יוריסדיקציע פון ראַבינאַט, און מיט וועלכען

די מדינה גרויסט זיך און טוט זיך דערמיט שטענדיג אויף, אויך דאָרט איז דאָס פאַרקערטע דער אמת. נישט נאָר האָבען היינט די רבנים אין ארץ ישראל (און דאָ רעדט זיך פון רבנות הראשית וואָס איז אַפיציעל אנערקענט דורך דער רעגירונג) ווייניגער רעכט ווי עס האָבען געהאַט די רבנים אין די מערסטע לענדער פון אייראָפּע ביז צו דער צווייטער וועלט מלחמה, נאָר זיי האָבען נאָך אפילו ווייניגער קאָמפּעטענץ ווי זיי האָבען געהאַט אונטער דעם מאַנדאַט. ערשט נישט לאַנג צוריק האָט פאַרעפענטליכט איינער פון די וויכטיגסטע יוריסטען און דיפּלאָמאַטען אין דער מדינה, ד"ר גויטיין, אַן אַרטיקעל אין וועלכען ער ווייזט אויף אַז די רעכט פאַר די רבנים איז צוגעטיילט געוואָרען אויפ'ן סמך פון סטאַטוס־קוואַ פון די צייטען פון דער מאַנדאַט רע־גירונג, און אַז די דאָזיגע רעכט ווערען באַשרענקט פון יאָר צו יאָר. זינט יענער אַרטיקעל איז ערשינען, זיינען אַט די רעכט פיל רעדוצירט און איינגעשרומפּען געוואָרען.

און אַז מיר ריידען שוין וועגען דער זאך, איז כדאי זיך אַפּצו־שטעלען אויף נאָך אַ פרט, וועלכער באַווייזט אַז די מדינה איז דער טרייער אויסגאַנג פון נאַציאָנאַליזם: די עקזיסטענץ פון אַ „מיניסטעריום פאַר רעליגיעס“. מיט'ן גרינדען דעם דאָזיגען מיניסטעריום איז גע־קומען קלאַר און בולט צום אויסדרוק דער פאַקט אַז דער ציוניזם — און גלייכצייטיג אויך די מדינה — באַטראַכט דעם אידישען דת אַלס „איין רעליגיע צווישען פילע אַנדערע“. אַט דער פאַקט האָט איי־גענטליך געדאַרפט עפענען די אויגען פון פיל קורצזיכטיגע. ער האָט דאָס אָבער נישט געטאָן. פאַרקערט, מיט שמערצליכער איראָניע קען מען עפעסטשטעלען, אַז פילע ווייזען גאָר אַן אויף דעם „משרד הדתות“ אַלס באַווייז אויף דעם „רעליגיעזען“ כאַראַקטער פון דער מדינה... מען דאַרף אונערשטרייכען דעם פאַקט, וואָס אין דער צייט וואָס לגבי די „אַנדערע רעליגיעס“ דינט דער „משרד הדתות“ בלויז אַלס אַדמיניסטראַטיווער אַמט, ענליך צו די רעגירונגס אַמטען אין אַנדערע לענדער, אָבער אין באַצוג צו דער אידישער רעליגיע ערלויבט זיך דער „משרד הדתות“ צו מעשים פון הפקרות און וואלגאַריטעט ממש.

למשל: פאָרפאַסען תפלות, באַשטימען רעליגיעזע צערעמאָניעס, פאַר-
שידענע רעפּאָרמען ווען צו זאָגען הלל און ווען סליחות...
די „הויפט-קוואַרטיר“ וואָס דער מיניסטעריום פאַר רעליגיעס
האַט אויפגעשטעלט אויפ'ן הר ציון, איז טאַקע געוואָרען אַ צוציאונגס
פּלאַן פאַר אַמעריקאַנער נאַאיווע טוריסטען אָדער פאַר עטליכע תמי-
מות'דיגע תימנ'ער אידען, אָבער שליסליך איז דערפון געוואָרען אַ
פאַרס און לעכערליכקייט אין אַלע קרייזן, אָן אונטערשיד פון אַנשוואונג.
דער איינציגער „רעליגיעזער צימער“ אין דעם גרויסען בנין פון
עבודה זרה שטרייכט נאָך מער אונטער דעם אמת'ן כאַראַקטער פון
דעם הויז...
ווי געזאָגט האַלטען מיר נישט איצט ביים אויסרעכענען די אַלע

ערשיינונגען און שילדערן דעם מצב פון דת אין ארץ ישראל. קיינער
צווייפעלט נישט דערין אַז אידישקייט היינט צו טאָג אין ארץ ישראל
איז בשפל המצב, און אַז דאָס אַלעס ווערט געטאָן פּלאַנמעסיג, די
פּראָגע שטייט פאַר אונז: וויאָזוי דאַרפען מיר זען און פאַרשטיין אַט
די ערשיינונג.

עס איז אַ טעות צו מיינען אַז דער פּראָבלעם נעמט זיך דערפון
וואָס אין לאַנד געפינט זיך אַ מערהייט פון „פרייע“, און אויב עס
וואָרט געווען אַ רוב פון רעליגיעזע וואַלט דער מצב אַנדערש געווען.
קודם כל דאַרף מען אָפּפּרעגען די דאָזיגע הנחה פון דער פּראַקטיק.
אין קעגענטייל ווי פיל מיינען, געפינט זיך אויך היינט אַן איבער-
וויגענדע מערהייט פון רעליגיעזע אין לאַנד. דער חשבון איז איינפאַך
לויט דער סטאַטיסטיק: ביים סוף פון מאַנדאַט איז געווען אין ארץ
ישראל אַרום אַ האַלבער מיליאָן אידען, צווישען זיי אַ גרויסער פּראָצענט
רעליגיעזע. היינט באַשטייט די מדינה פון נאָענט צו צוויי מיליאָן אידען.
זיינען הייסט עס צוגעקומען כמעט אַ מיליאָן מיט אַ האַלב עולים.
פון וואָנען זיינען געקומען די דאָזיגע עולים? די ערשטע עושים זיינען
טאַקע געקומען פון די „די-פי“ לאַגערן אין איראַפּע און פון אַנדערע
מזרח איראַפּעאישע לענדער, צווישען זיי איז אויך געווען אַ גרויסער
פּראָצענט שומרי תורה ומצוות. אָבער די גאַנצע „עליה“ פון איראַפּע

האָט נישט אויסגעמאַכט קיין האַלבען מיליאָן, אפילו ווען מיר זאָלען צורעכענען די נייע עליה פון רומעניען. די אַלע אַנדערע זיינען גע- קומען פון די מזרח לענדער, און זיי זיינן אַלע שומרי תורה ומצוות, מער אַדער ווינציגער. מיר זעען אַלזאָ אַז עס איז יאָ פאַראַן אַ מערהייט פון רעליגיעזע אין לאַנד. און אויב דאָס זעט זיך נישט אָן אין דער הערשאַפט, זיינען דערצו פאַראַן אַנדערע אורזאַכען, אורזאַכען פון רע- זשים, פּאָליטיק וכדומה, וואָס מיר גייען נישט אַריין דערין.

פאַרשטייט זיך אַז דער פּאַקט וואָס די הערשאַפט געפינט זיך אין זייערע הענט, דאָס גיט נאָך צו מער שאַרפּקייט און טיילמאַל ברוטאַ- לייטעט צו דעם פּראָבלעם, אָבער נישט דאָס טוט דעצידירען אין באַ- שטימען די באַציאונגען צו דער מדינה.

וואָס עס איז געזאַגט געוואָרען פריער אין באַצוג צום ציוניזם, איז נאָך פיל מער חל אין באַצוג צו דער מדינה. אויך ביי דער מדינה, נישט דערפאַר וואָס דער רעזשים געפינט זיך אין די הענט פון נישט- רעליגיעזע דערפאַר איז די מדינה קעגן דער תורה. פאַרקערט: ווייל די מדינה אַלס אַ מדינה איז קעגען דער תורה, ממילא איז פאַרשטענד- ליק אַז בלויז נישט-רעליגיעזע האָבען געקענט זיין אירע גרינדער און פירער; און די „רעליגיעזע“ זיינען בלויז נאַכשעפּערס (ווי עס וועט נאָך אויסקומען אַרויסצוברענגען אין קאַפּיטל וועגען „רעליגיעזען ציוניזם“).

די עצם עקזיסטענץ פון אַ מדינה מיט אַ פאַרלאַמענט וואָס זאָר קענען אַנטשיידען איבער ענינים פון תורה ומצוות דורך אַן אַפּשטימונג פון אַ מאַיאָריטעט איז אין קאָנטראַסט צו דער תורה, אפילו ווען דער רעזולטאַט פון דער אַפּשטימונג זאָל זיין „לטובת“ דער תורה! אין אַנדערע ווערטער: די טענה וואָס מען וואַרפט פאַר „פאַרוואָס האָבען די ערליכע אידען נישט געגרינדעט די מדינה“ איז אַבסאַלוט פאַלש און איז קיין טענה נישט, וואַרים — אויף וויפּיל דאָס זאָל נישט זיין פּאַפּולער היינט אַרויסצוזאָגען — דער פּאַקט איז (פונקט ווי מיר האָבען געזאָגט אויבען וועגען ציוניזם), ווען די ערליכע אידען וואָלטען געהאַט די דעצידירענדע דעה וואָלטן זיי קיינמאַל נישט געגרינדעט

די מדינה! עס איז אַ פאַקט — און אויך דאָס זוכט מען היינט צו פאַרדעקען און מען שעמט זיך דערמיט — אַז די גדולי ישראל פון אַלע לענדער האָבען זיך קאַטעגאָריש אַנטקעגענגעשטעלט קעגען דאָס גרינדען אַ מדינה. ווי מיר האָבען שוין אויבען דערמאנט איז אָנגענומען געוואָרען אַזאַ החלטה ביי דער קאָנפערענץ פון אגודת ישראל אין שנת תרצ"ז — כאָטש די אגודת ישראל האָט דעמאָלט נישט געבילדעט דעם „עקסטרעמסטען“ פּליגע־ קעגען ציוניזם — און אוודאי זיינען געווען קעגען אויפשטעלען אַ מדינה די גדולי ישראל וואָס זיינען געשטאַנען „רעכטס“ פון אגודת ישראל...

וואָרים די מדינה איז נישט מער ווי אַן אָרגאַנישער טייל פון ציוניזם און אַ נאַטירליכער פּראָדוקט פון אים. די מדינה האָט נישט געקענט וואַקסען אויף קיין אַנדערן באַדען ווי דער ציוניזם. די מדינה איז אַ רינגעלע וואָס פאַסט זיך אַריין אין דער קייט פון „נאַרמאַליזאַציע“ פּראָצעס. אַדער פון דער „טראַנספּאָרמאַציע“ פון כלל ישראל פון אַן „עם זו יצאתי לך“ צו אַ „גוי ככל הגוים“... דער ציוניזם איז דער „אידישער נאַציאָנאַליזם“ וואָס באַטראַכט דאָס אידישע פּאָלק ווי אַ נאַציאָנאַלע איינהייט לויט די גוי'אישע באַגריפען, און וועלכער זעט דעם גלות אַלס אַ פּראָדוקט פון „היסטאָרישע אַנטוויקלונגען“, און די מדינה אַלס „לעזונג פון דער אידען־פּראָגע“.

און פונקט ווי עס איז פאַלש, און נאָך מער ווי פאַלש — פון אידישען שטאַנדפּונקט — צו באַטראַכטען דעם כלל ישראל אַלס „גוי ככל הגוים“; ארץ ישראל אַלס „נאַציאָנאַלע היים“ פון דאָזיגען פּאָלק; לשון הקודש אַלס „נאַציאָנאַלע שפּראַך“ — אַזוי אויך, און נאָך מער איז פאַלש אָנצונעמען די מדינה אַלס „גאולה“ אַדער — לויט דער פּשרה פון אַ טייל — אַלס „אתחלתא דגאולה“...

מיט אַנדערע ווערטער: די מדינה איז נישט מער ווי אַ רינגעלע אין דער קייט פון „טראַנספּאָרמאַציע“ פון געטליכער קדושה צו גוי'אישער וואַכעדיגקייט און צו זייערע באַגריפען.

עס איז דעריבער נישט קיין וואונדער, וואָס נישט יעדער באַגרייפט די דאָזיגע אונטערשיידען, וועלכע זיינען אייגענטליך בלויז גייסטיגע,

און עס איז אויך קיין וואונדער נישט וואָס אפילו צווישען די קרייזען פון שומרי תורה ומצוות הערשט אַ שרעקליכער בלבול המוחות. צום קרעדיט פון די די גרינדער און פירער פון דער מדינה דאַרף געזאָגט ווערען אַז זיי האָבען קיינמאַל נישט אויסבאַהאַלטען זייער כוונה. בן גוריון פּרעדיגט שטענדיג אין זיינע רעדעס וועגען דער שטרעבונג אויפצושטעלען אַ „ניי פּאַלק“, און אַז דער „צבא ההגנה לישראל“ דאַרף דינען אַלס „שמעלץ־טאַפּ“ פאַר דעם דאָזיגען „נייעם פּאַלק“.

דער שרייבער פון אַט די שורות האָט נאָך מיט צען יאָר צוריק אַרויסגעזאָגט די מיינונג, אַז אין דעם זין דאַרף מען אויך זען די הויפט כוונה פון די ציוניסטישע מנהיגים אין זייער פאַרזוך אַרײַנצו־ברענגען אין לאַנד די קראים, שומרונים, שבתאים, און פאַרשידענע סעקטעס וואָס ווערען נישט פאַררעכענט אַלס אידען עַל פי הדתה, און אויך דאָס דערמוטיגען די רעפּאַרמיסטישע טעטיגקייטען אין לאַנד, אַ זאָך וואָס האָט אייגענטליך נישט קיין שום אַביעקטיווען באַדאַרף, און מען האָט נישט געהערט דערפאַר קיין שום פאַדערונג פון קיין שום צד פון דער באַפעלקערונג.

דער שטרייט וואָס איז לעצטענס אַנטשטאַנען אַרום דער פּראַגע „ווער איז אַ איד“ קען אָנװײַזען אפילו פאַר די וואָס זיינען געשלאָגען מיט בלינדקייט, אויף דער פּאַקטישער שטרעבונג אין גרינדען די מדינה: „צו טראַנספּאַרמירען דאָס געשטאַלט פון אידישען פּאַלק“. ווייל לויט דער ציוניסטישער אויפפאַסונג וואָס באַטראַכט דאָס אידישע פּאַלק ווי אַ „גוי כּכל הגוים“ איז די שטעלונג פון די רעגירונגס קרייזען אין דער פּראַגע באַרעכטיגט הונדערט פּראָצענט. אַזאַ צוגאַנג — לויט דער אויפפאַסונג פון די גוים — באַטראַכט דעם „נאַציאָנאַליזם“ אַלס זעלבסטשטענדיגען און וויכטיגען פּאַקטאַר פון „רעליגיע“, טאָ פאַרוואָס זאָלען זיי זיך רעכענען מיט די באַגרעניצונגען וואָס „רעליגיע“ שטערט אין באַשטימען די „נאַציאָנאַלע“ אידענטיטעט. האָבען מיר דען נישט געזען למשל, ווי איינער פון די גרויסע דייטשע שרייבערס איז געווען אַ פּראַנצויז מיטן נאָמען שאַמיסאַ? היינט גלויבט דאָך נישט די וועלט

אין „ראַסען טעאָריע“. און די נאַציאָנאַלע צוגעהעריגקייט איז בלויז אַ קולטורעלע אידענטיטעט. טאָ פאַרוואָס זאָל נישט קענען אַ זון פון אַ קאַטוילישער פרוי זיין אַ גוטער „ישראלי“ אָדער אַפילו אַ גוטער „איד“ כאַטש ער באַלאַנגט צו דער קאַטוילישער קירכע?

נישט וועלענדיג אַריינגיין אין פאַרטייאיש־פאַליטישער פאַלעמיק אַרום דער פראַגע, קען מען אַלענפאַלס זאָגען אַז דער וויכוח אַרום דער פראַגע „ווער איז אַ איד“ און דאָס עצם שטעלען אַזאַ פראַגע, סימבאָליזירט און אונטערשטרייכט דעם אמת'ען מהות פון דער מדינה אַלס אויספיר אָרגאַן פון ציוניזם.

אין ליכט פון דעם קענען מיר פאַרשטיין וויאָזוי עס האָט געקענט אַנטשטיין אַ קרייז וואָס מען רופט אים „כנעניים“ און אין אַנדערע נעמען. „העברים הצעירים“, „האיחוד השמי“, „אנשי א" — און די אַלע אַנדערע נעמען מיט וועלכע דער קרייז רופט זיך — זיינען קיינמאַל נישט געווען אַן אָרגאַניזאַציע פון פיל מיטגלידער און פאַליטישען איינפלוס. אָבער פון אידעאָלאָגישען שטאַנדפונקט, איז די דאָזיגע שטרעבונג אַנגענומען ביי דער מערהייט פון דער אינטעליגענץ פון די „סאַברעס“, סיי זיי גיבען עס צו און סיי נישט. דער תמצית פון זייער אידעאָלאָגיע איז: דער אידישער ישוב אין לאַנד בילדעט אַ באַזונדערע נאַציאָנאַלע איינהייט, וואָס אירע פאַרבינדונגען מיט דעם וועלט אידענטום זיינען בלויז אויפן קולטורעלען געביט. די דאָזיגע נאַציאָנאַלע איינהייט דאַרף שטרעבען זיך איינצוגלידערן צווישען די סעמיטישע פעלקער, אין אַנדערע ווערטער: זיי פּרעדיגען אַפצור־רייסען זיך פון כלל ישראל.

אַט די יונגוואָרג זיינען גלייך צו יענעם קינד פון דער באַרימטער דערציילונג וועלכער רופט אויס „דער מדך איז נאַקעט!“ זייער אידעאָלאָגיע איז פאַקטיש בלויז אַ לאַגישע קאָנסעקווענץ פון דער ציוניסטישער אידעאָלאָגיע, היות זיי זיינען שוין אונטערגעוואַקסען אין אַ „פרייער“ אַטמאָספערע זיינען זיי מער אַפּענהאַרציג און זיי זיינען מודה אין איין פרינציפ אין וועלכען די „אַפיציעלע“ ציוניסטען ווילען נישט מודה זיין, אַז עס איז נישט פאַראַן קיין אידישקייט אַן תורה.

— און ווייל זיי זיינען אויפגעוואקסען און ערצויגען געווארען מיט א נעגאטיווער באציאונג צו תורה, איז דעריבער נאטירליך זייער טענה, אז אויב אזוי ווילען זיי אויך אראפוארפען דעם עול פון זיין א איד. אין גרונט גענומען ציט זיך א גראדע ליניע פון די ערשטע ציוניסטען, בערדיטשעווסקי, ברענער (זעה אויבען) ביז צו די „כנענים“ — „די גאלדענע יוגענט“ פון דער געגענווערטיגער מדינה.

זו.

מדינה און ציוניזם זיינען איינס און דאס זעלבע

עס איז קלאר אז פון אידעאלאגישען שטאנדפונקט קען נישט זיין קיין חילוק אין דער שטעלונג פון תורה אידענטום כלפי דער מדינה אדער כלפי דעם ציוניזם. אויב ס'איז יא פאראן א חילוק, באשטייט ער אין דעם וואס כלפי דער מדינה איז די שטעלונג נאך א מער נעגאטיווע ווי צום ציוניזם, ווייל די מדינה איז א פאקט, בשעת דער ציוניזם איז היפטזעכליך אן אידעע.

עס איז אויך קלאר אז אין די אלע ערשיינונגען פון עקירת און רדיפת הדת דארף מען נישט זען קיין אורזאך נאר א רעזולטאט וואס איז באזירט אויף דעם עצם מהות פון דער מדינה.

ווען א מענטש וויל אנטאן א מלבוש וואס איז נישט זיין, וועט זיך דאס מלבוש צערייסען אומעטום, ביי די פלייצעס, ביי די ארבל, פון פארנט און פון הינטען. דאס מיינט נישט אז דער שניידער האט געמאכט א טעות אין דער מאס פון בגד, דאס מיינט נאר אז דער בגד איז נישט צוגעפאסט פאר אט דעם מענטש. דאס מלבוש איז אים פרעמד און נישט פאסיג. — אזוי אויך די קאנצעפציע פון „גוי ככל הגוים“ איז אבסאלוט פרעמד דעם אידישען פאלק. ווען מען טוט אים אן דעם דאזיגען מלבוש מיט געוואלט, איז קיין וואונדער נישט וואס ער מוז זיך רייסען אין יעדען קער און ווענד. אמאל איז דאס

ביים ענין פון גיוס נשים, אַמאָל ביי העברה על הדת פון ערדיכע אידישע קינדער וכדומה.

הרב מיכאל בער וויסמאנדעל ז"ל (וועלכער ווערט שוין אויבען דערמאנט) האָט ריכטיג פאַרמולירט דעם דאָזיגען מצב אין אַ שמועס מיט איינעם פון די ציוניסטישע פירער. דער שמועס איז געפירט געוואָרען אין דער דייטשער שפראַך, און הרב וויסמאנדעל האָט גע-זאָגט צו זיין מיטשמועסער, אַביסעל אין אַ סאַרקאָסטישען טאָן, ווי זיין שטייגער איז געווען: „איר האָט איינגעטוישט אַ וועלט־רעליגיע פאַר אַ פאַראַגוואַי“... אָבער די תורה לאַזט זיך נישט איינשליסען אין אַ ראַם פון „פאַראַגוואַי“ — און אין דעם ליגט דער שורש פון די שטענדיגע אויסברוכען.

נישט „די פרייע מערהייט“ און אויך נישט דער אָדער יענער יחיד וואָס רעגירט איז פערזענליך — אָדער פאַרטייאיש — פאַראַנט-וואָרטליך אין אַט די אויסברוכען. זיי קענען זיין שולדיג בלויז אין דער שאַרפער פאַרם וואָס די אויסברוכען נעמען אָן — און מיר ווילען נישט מינערן זייער שולד אין דעם. אָבער די הויפט שולד ליגט נישט אויף קיין שום פערזאָן אינדיווידועל. דער שורש שטעקט אין דעם וואָס די תורה און ציוניזם, אָדער תורה און מדינת ישראל זיינען אין אַבסאָלוטען און פולשטענדיגען קאָנטראַסט איינס צום צווייטען, ממש מן ההיפך אל־ההיפוך.

יז.

מיינונגס פאַרשידענהייטען

און ווייל דאָס איז אַזוי איז אויך קלאַר אַז די שטעלונג צו דער מדינה קען זיין בלויז אַ נעגאַטיווע. נאָר, ווי מיר האָבען שוין אויבען אַנגעוויזען, איז שווער צו געפינען אַ לייזונג וויאָזוי צו ברענגען צום אויסדרוק אַט די נעגאַטיווע שטעלונג אין דער פראַקטיק, און פון דאַנען נעמען זיך די חילוּקי דיעות.

מיר האָבען נישט בדעה דאָ אַרײַנצוגיין אין די חילוקי דיעות, און אודאי נישט צו נעמען אַ שטעלונג צו זיי. אָבער דאָס בילד וואָלט נישט געווען פולקאָם ווען מיר זאָלען נישט אָנצייכענען עטליכע הויפט ריכטונגען וואָס האָבען זיך אַרויסגעשיילט אין משך פון יאָרען אין לאַגער פון חרדישען אידענטום.

אָבער איידער מיר טרעטען צו צו שילדערן די עקזיסטירענדע ריכטונגען, איז אויך כדאי זיך אָפצושטעלען פאַר אַ וויילע אויף אַ זאך וואָס עקזיסטירט נישט: מען וואָרט אייגענטליך געקענט אָננעמען אַז דער אַנטי־רעליגיעזער איינשטעל פון דער מדינה און די ברוטאָלע אויסברוכען וואָס קומען דאָרט פאַר פון צייט צו צייט, זאָלען פירען דערצו אַז די חרדישע אידען זאָלען אָנפירען פּראָפּאָגאַנדע צו פּאַרלאָ־זען דאָס לאַנד אין מאַסען. איז אינטערעסאַנט אָנצואווייזען אַז אַזאַ גע־דאַנק עקזיסטירט נישט. הגם עס גייט אָן אַ גרויסע באַוועגונג פון פאַר־לאָזען די מדינה, און צווישען די עמיגראַנטען איז אויך פאַראַן אַ גע־וויסער פּראָצענט פון שומרי תורה ומצוות — אַ כמעט נישט־אַנזעעוו־דיגער פּראָצענט — אָבער צווישען זיי זיינען פאַראַן גאָר ווייניג פון די וואָס געהערן צו די „עקסטרעמע“ קרייזען, און די מערהייט פון אַט דעם מיעוט באַגרינדען אויך נישט זייער אויסוואַנדערונג פון דאָרט צוליב גייסטיגע סיבות, נאָר על פי רוב צוליב מאַטעריעלע, פּאַמידיען און פּערזענליכע סיבות וכדומה. (דער שרייבער פון די שורות האָט דירעקטע אינפּאַרמאַציעס וועגען די ענינים, דורך זיין אַרבעט פון איבערזעצען דאָקומענטען). יעדענפאַלס עקזיסטירט נישט קיין פּראָ־פּאָגאַנדע צו פּאַרלאָזען דאָס לאַנד. די דאָזיגע ערשיינונג איז גענוג וויכטיג און דעריבער האָט מען עס געדאַרפט דערמאנען. די סיבה דערפון שטעקט בלי ספק אין דער נאַטירליכער ליבשאַפט צו ארץ ישראל, טראַץ דער קעגנערשאַפט צו דער מדינה.

איידער מיר טרעטען צו באַהאַנדלען די עקזיסטירענדע ריכטונגען, דאַרפען מיר מקדים זיין אַ שטיקעל הקדמה וואָס איז אויך אַקטועל פאַר די אַנדערע ווייטערדיגע קאַפיטלען: אין דער תורה איז פאַראַן

א כלל גדול, אָדער ריכטיגער, צוויי כּללים וואָס זיינען איינס : עס דעמט זיך נישט פון קיין טפּשים, און נישט פון קיין להכעיס'ניקעס (ברשיעי לא עסקינן, ובשופטני לא עסקינן). מיר ריידען דאָ נישט פון די וואָס זייערע רייד און פּראַקאַמאַציעס זיינען געבויט אויף חשובות פון פּריוואַטע קליקעס, פּאַרטייאישע אָדער פּאַליטישע, און וואָס זייערע אייגענוציגע אינטערעסען דאַמינירען זייערע רייד, היינט אַזוי און מאַרגען פּאַרקערט, נישט וויכטיג אין דעם מאַמענט צי זייער כח איז אַ שטאַרקער אָדער נישט. פונקט אַזוי ריידען מיר אויך נישט דאָ פון די וואָס זיינען אינטעלעקטועל נישט דערוואַקסען, וועלכע באַ-נוצען זיך בלויז מיט באַמבאַסטישע פּראָזען. מיר ריידען דאָ בלויז פון ערנסטע ריכטונגען, אין וועלכע עס קלאַמערן זיך מענטשען מיט אַ געפיל פון אחריות און אינטעלעקטועל דערוואַקסענע.

צווישען אַט די קען מען באַמערקען צוויי פּאַרשידענע צוגאַנגען, מיט קליינע דיפּערענצען אין דעם אָדער יענעם פּרט. עס איז פּאַראַן אַ ריכטונג וואָס פּאַדערט אַז די חרדישע אידען זאָלען זיך פּולשטענדיג אָפּוונדערן פון יעדער זאַך וואָס איז פּאַרבונדען מיט דער מדינה דירעקט אָדער אומדירעקט, איינשריטענדיג אפילו (לכל הפחות על פי הלכה) דאָס באַנוצען זיך מיט די וויטאַלע דינסטען פון דער מדינה, ווי למשל : פּאַסט, וואַלוטע, לעבענסמיטעל קאַרטען וכדומה. אַט די ריכטונג פּאַדערט ממילא אויך דאָס נישט באַטייליגען זיך אין די וואַהלען צו דער „כנסת" און אפילו צו די שטאַט־פּאַרוואַלטונגען.

פון ריין טעאָרעטישען שטאַנדפּונקט איז אַט די שטעלונג פיל באַרעכטיגט, נאָר אין דער פּראַקטיק איז פּאַר'ן רוב שווער דאָס איינ-צוהאַלטען. עס איז דעריבער פּאַראַן אַ צווייטע שטעלונג, וואָס עס האָט פּאַרמולירט ד"ר ברייער, דאָן ווען די מדינה איז נאָך געווען אין סטאַדיום פון אַ פּלאַן : „יעדע אנערקענונג וואָס מיר קענען געבען פאַר אַזאַ מדינה קען זיין בלויז אַן אנערקענונג „דע פּאַקטאַ" אָבער קיינמאַל נישט „דע יורע". דאָס אָפּוונדערן זיך פון יעדער מדינה־דינסט — זאָגט די אַנדערע ריכטונג — איז בבחינת „גזירה שאין

רוב הציבור יכודין לעמוד בה, וואָרים כמעט אַלע איינוואוינער מוזען ממילא אַנקומען צו די אַלע זאַכען, צאָלען שטייער, שטעלען זיך צו מיליטערישער דינסט (אפילו די בני ישיבות) וכדומה, ממיטא איז — לויט זיי — נישט אַזאָ גרויס אומגליק אויב מען וועט זיך אויך באַנוצען מיט דער רעכט פון באַטייליגען זיך אין די וואַהלען און אויסוויילען פאַרשטייער צו די רעגירונגס אינסטאַנצען, וועלכע זאָלען פאַרטיידיגען די תורה אינטערעסען ווי נאָר עס לאָזט זיך, און זאָלען לאָזען הערען זייער פּראָטעסט פון דער „כנסת“ טריבונע. פאַרשטייט זיך מיט אַ תנאי, אַז זיי זאָלען נישט טאָן קיין שום זאַך וואָס זאָל זיי מאַכען פאַר מיטפאַראַנטוואָרטליך צום אַלגעמיינעם רעזשים פון דער מדינה (דאָס מיינט דורך באַטייליגען זיך אין דער רעגירונגס קאָאָליציע). — אַ באַזונדערע פּראָגע איז, צי זיינען שוין בכלל געווען אין משך פון אַלע פּריערדיגע וואַהלען, אַזעלכע פאַרשטייער אין דער „כנסת“, וואָס האָבען געזאָלט אַנטשפּרעכען די דערמאנטע קוואַליפיקאַציעס...

אַבער אויך אַט די „דע פּאַקטאַ“ אנערקענונג מינערט גאַרנישט פון דער אַבסאָלוטער נישט אנערקענונג „דע יורע“. סיי די אָנהענגער פון דער ערשטער ריכטונג און סיי פון דער צווייטער האָבען אַן אַבסאָלוט נעגאַטיווע שטעלונג אין באַצוג צו דער מדינה. די חילוקי דיעות זיינען נאָר אויפ'ן געביט פון די פּראַקטישע שריט.

כאַטש די זאַכען זיינען גענוג קלאַר, האָט אַבער די ווירקליכקייט באַוווּזען אַז עס הערשט אַ גרויסער בלבול און טשטוש המוחות אויף דעם געביט. דעריבער וועט נישט זיין איבערפּליסיג צו אילוסטרירען די פּשוט'ע זאַכען מיט דער הילף פון אַ משל, גענומען פונעם לעבען אין ארץ ישראל.

אַלע רעליגיעזע קרייזען אין ארץ ישראל האַלטען אַז אַ נישט-רעליגיעזער חינוך איז פּסול. לאָמיר אָננעמען אַז אין איינעם אַ טאָג וועט קומען אַ יונגערמאַן צו אַ רב מיט דער פּאָלגענדער שאלה: מען שלאָגט אים פאַר אַ שטעלע אין אַ פּרייער אַרבעטער שולע. דער יונגערמאַן אַליין איז אַ שומר תורה ומצוות. אויב ער וועט אָנ-נעמען די שטעלע וועט ער קענען אויפּטאָן צו ראַטעווען גייסטיג

זיינע שילערס. והא ראייה: אַנדערע האַבען אַזוי געטאָן און עס איז זיי געלונגען. פון דער אַנדערער זייט ווידער: דער יונגערמאַן אַליין ווערט געשטעלט אין אַ נסיון זייענדיג טאָג טעגליך אין אַ סביבה פון נישט־רעליגיעזע, און דערצו וועט זיין אויפהאַטען זיך דאָרט דינען אַלס „הכשר“ פאַר דער שולע אין די אויגען פון די איינוואוינער, און אויך אַזעלכע עלטערן וואָס וואַלטען אין אַנדערע אומשטענדען געשיקט זייערע קינדער אין אַ מער רעליגיעזען חינוך אַנשטאַלט. וועלען אַזוי אַרום שיקען זייערע קינדער אין אַט דער שולע. טאָ וואָס זאָל טאָן דער יונגערמאַן?

אין אַזאַ פאַל וועט דער ענטפער פון רב, פאַרשטייט זיך, זיין אָפּהענגיק פון די ספּעציפישע אומשטענדען: ווער איז דער יונגערמאַן, וואו געפינט זיך די שולע, אין דער שטאָט אָדער אין אַ ווייטען מושב פון עולים, וואָס זיינען די קאָמפּעטענצען פונעם לערער וכדומה. נאָכ'ן באַקענען זיך מיט די פרטים קען זיין אַז אין געוויסע באַדינג־גונגען זאָל דעם רב'ס ענטפער זיין „יאָ“, און פאַרשטענדליך, אַז עס קען זיין אַז אַנדערע רבנים זאָלען ביי די זעלבע באַדינגונגען זיין דאָקעגען. אָבער אויף קיין פאַל קען נישט ווערען אויסגעטייטשט דער היתר פון ערשטען רב אין דעם ספּעציפישען פאַל אַלס הסכמה פאַר דעם נישט־רעליגיעזען חינוך אָדער נישט־רעליגיעזער שולע, און אפילו נישט אַלס פשרה פאַר יענעם חינוך. וואָרים נישט צוליב דעם וואָס דער רב האַלט אַז דער חינוך אָדער שולע איז ווייניגער פסוק ווי עס האַלטען די אַנדערע רבנים — דערפאַר האָט ער גע'פסק'ענט אַזוי ווי ער האָט גע'פסק'ענט, נאָר דערפאַר ווייל ער האַלט אַז די באַדינגונגען פאַרפליכטען אָדער ערלויבען לויט זיין מיינונג אַן אַנדערע שטעלונג ווי עס האַלטען די אַנדערע רבנים. דאָס מייט אַז עס איז נישט פאַראַן קיין חילוקי דעות אין זייער שטעלונג אָדער השקפה, די חילוקי דיעות זיינען נאָר אין די פראַקטישע שריט וואָס דאַרפען אָנגעווענדעט ווערען.

ביי דער געלעגענהייט איז כדאי זיך אַפצושטעלען פאַר אַ ווייער אויף דער לאַזונג וואָס ווערט געהערט דאָ און דאָרט אין די

פאַרשידענע רעליגיעזע קרייזען: „מיר זיינען קעגען דער רעגירונג, אָבער פאַר דער מדינה“. אַט די לאַזונג איז נישט קיין לאַזונג פון תורה אידענטום, און זי באַלאַנגט נישט צו איינער פון די צוויי דער-מאנטע ריכטונגען. די לאַזונג באַלאַנגט אָדער צום „רעליגיעזען ציוניזם“ (וועגען וועלכען עס וועט זיך ריידען אין נעקסטען קאָפיטל), אָדער צו יענע צוויי קאָטעגאָריעס וואָס מיר האָבען באַמערקט וועגען זיי אַז „עס רעדט זיך נישט וועגען אַזעלכע“. לויט דער השקפה פון דער תורה איז פונקט פאַרקערט: די באַציאונג צו דער מדינה מוז זיין אַן אַבסאָלוט נעגאַטיווע, אָבער די באַציאונג צו דער רעגירונג איז אַנדערש. כאַטש מען קען זיך נישט באַציען צו דער מדינה פאַ-זיטווי אָבער דאָך איז די רעגירונג אַ פאַקט און מיט איר „דאַרף מען דורכקומען“ — ווילענדיג אָדער נישט ווילענדיג. קעגען איר דאַרף מען אַפּטמאַל קעמפּען, אָבער טיידמאַל דאַרף מען פירען אונטער-האַנדלונגען מיט דער רעגירונג, אָדער מיט דעם און יענעם באַאַמטען, און אַמאַל קען מען אויך דערגרייכען אין דער פּראַקטיק געוויסע קאַנצעסיעס. אָבער די שטעלונג צו דער מדינה קען נישט זיין נאָר אַן אַבסאָלוט נעגאַטיווע.

מען קען אויך פאַרמולירען די חילוקי דיעות צווישען די צוויי דערמאנטע ריכטונגען מיט דער פאַלגענדער פּראָזע: די חילוקי דיעות זיינען בלויז אין באַצוג צו דער רעגירונג, אָבער ביידע זיינען אייניג אין זייער אַבסאָלוט קעגנערישער שטעלונג צו דער מדינה.

יח.

„רעליגיעזער ציוניזם“

אין ליכט פון דעם אויבען געזאָגטען וועלען זיך אוודאי געפינען מענטשען וואָס וועלען פּרעגען: וויאזוי קען מען באַטראַכטען דעם ציוניזם און די מדינה אַלס נגד התורה בתכלית הניגוד, אין דער צייט וואָס עס עקזיסטירט אַ „רעליגיעזער ציוניזם“, און עס זיינען פאַראַן

אידען יראים ושלמים און מדקדקים במצוות וועלכע האָבען שלום געמאַכט מיט דער מדינה, און אפילו אַזעלכע וואָס זעען אין דער מדינה אַן „אתחלתא דגאולה“?

דאָ זיינען מיר צוגעקומען צו די אַממייסטענס קאָמפּליצירטע און פאַרוויקעלטע קאַפיטלען אין דער גאַנצער פרשה, וואָס עס איז שווער צו באַהאַנדלען אין דער דאָזיגער ראָם, וואָרים די גרענעץ ליניע צווישען פּאָלעמיק — פון וואָס מיר ווילען זיך דאָ שטאַרק אויסהיטען — און אידעאָלאָגישער קלאַרקייט איז זייער אַ דינע. נאָך שווערער איז אַריינצולאָזען זיך אין דעם אין אַזאַ אַטמאָספּערע וואָס הערשט היינט צו טאָג אין דער אידישער גאַס. אָבער עס איז אויך נישט מעגליך אויסצומיידען די זאָך, וואָרים אַן דער אָפּהאַנדלונג וועט זיך דער בלוין גאָר שטאַרק פּילען.

צוליב די דערמאנטע סיבות דאַרפען מיר געבען אַ קליינע הקדמה, וואָס אייגענטליך וואָלט עס געדאַרפט זיין פאַרשטענדליך אַן דעם אויך, און וואָס איז אויך גילטיג קעגען אַלעם וואָס ווערט אַרויס-געזאָגט אין דער בראַשור, נאָר דאָ דאַרף מען עס באַזונדער אונטער-שטרייכען: אַלעס וואָס ווערט דאָ אַרויסגעזאָגט סיי לשבח און סיי פאַרקערט, איז געריכטעט קעגען די שיטות און אויפפאַסונגען, אָבער באַינ אופן נישט קעגען די פּערזאָנען וואָס האַלטען די דאָזיגע שיטות און אויפפאַסונגען, וואָרים ווי מיר האָבען שוין מערערע מאל באַטאָנט, איז דאָ נישט די כוונה צו פּאָלעמיזירען, נאָר מברר צו זיין. כדי ריכ-טיגער צו באַצייכענען דעם דאָזיגען פּרינציפּ, וועל איך זיך באַנוצען מיט אַ פּראָזע אויסגעבאַרגט דוקא פון די קרייזען פון „רעליגיעזען ציוניזם“ („עין בעין“): „מיר זיינען נישט פאַר עמיצען אָדער קעגען עמיצען, נאָר פאַר עפעס און קעגען עפעס“.

די פּראָזע וואָס מיר האָבען אויבען דערמאנט, איז פאַקטיש קיין פּראָזע נישט. ווען מיר זאָלען די שאלה אַנאַליזירען וועט זי זיך שטעלען אין אַזאַ פּאַרם: וויאָזוי קענען צוויי ווידערשפּרוכען פון אידעאָ-לאָגישען שטאַנדפּונקט האַרמאָנירען צוזאַמען? די פּראָזע איז אָבער געבויט נאָר אויף דער הנחה אַז די באַהאַנדעלטע טעמע איז באַזירט

אויף לאַגיק, און דעריבער איז קיין קשיא נישט. נישט אַזע דערשיי-
נונגען אין אונזער לעבען זיינען געבויט אויף לאַגיק, ובפרט אין אונזער
תקופה. ריכטיג האַבען פאַרגליכען די חכמי הקבלה און גדולי החסידות
(זעה תורה אור פ' וישב ד"ה בשוב ה' את שיבת ציון) די גלות תקופה
צו אַ חלום „היינו כחולמים“: „דער חלום בינדט צונויף צוויי קעגענ-
זאַצען ווי גלייך זיי וואַלטען געווען איינס“.

אין אַ צייט פון גלות און הסתרת פנים קען אַזאַ זאַך געמאַסט זיין.
די סתירה אין לאַגיק איז נישט קיין צוריקהאַלט דערפאַר. אינעם לעבען
פון די אידען אין אַמעריקע, און נישט נאָר אין אַמעריקע, שטויסען מיר
זיך אַן אויף יעדען שריט און טריט אין אַזעלכע דערשיינונגען, וואָס
זייער אַבסורד דערגייט ביז לעכערליכקייט. עס איז שוין אויבען דער-
מאָנט געוואָרען דער מוסטער פון אַ „כשר'ע קריסטמעס פאַרטיי“, וואָס
צו אונזער ווייטאַג איז עס נישט ליידער אַ פיקציע. נאָר אַ פאַקט
פון דער טראַגישער ווירקליכקייט. אַדער ווען „אַרטאָדאָקסישע“ שולען
אַראָנזשירען געמישטע טענץ פון פרויען און מענער צוזאַמען, — אַ טאַג-
טעגליכע ערשיינונג וואָס קיינער לייגט שוין מער קיין געוויכט נישט
דערויף — דאָ האַבען מיר ווידער פאַר זיך אַזאַ פאַראַדאַקס, אַז צוויי
סתירות דיגע זאַכען געפינען זיך אין איינעם.

אַצינד צו אונזער ענין: דער פאַקט וואָס עס עקזיסטירט אַ „רע-
ליגיעזער ציוניזם“ באַווייזט נישט אַז ער איז לאַגיש אויסגעהאַלטען.
מיר האַבען פריער דערמאָנט דעם משל פון חלום, לאַמיר גיין אַביסעל
ווייטער: אויך די זעאונג פון אַ חלום איז נישט קיין פאַקטישע זעאונג,
עס איז בלויז אַן אויסדוקטעניש. נאָך מער, דער פּסוק זאָגט „היינו
כחולמים“ (מיט אַ כ"ף הדמיון), נישט מיר האַבען גע'חלומ'ט, נאָר
מיר האַבען אַזויווי גע'חלומ'ט. ווייל דער צוזאַמענטרעף פון די צוויי
קאָנטראַסטען איז בלויז אויסערליך. אַז מען פאַרטיפט זיך מער דערין
זעט מען אַז די קאָנטראַסטען קענען נישט פאַרקומען מיטאַמאַל, פונקט
ווי אַ „כשר'ע קריסטמעס פאַרטיי“ איז אַדער נישט כשר, אַדער
עס איז נישט קיין קריסטמעס פאַרטיי.

מיר האַבען אויבען דערמאָנט וועגען די צוויי קאָטעגאָריעס „וועגען

וועלכע עס רעדט זיך נישט". עס מיינט צו זאגען אַז מיר קענען נישט ברענגען קיין ראיה פון זיי, אָדער זיי אַרויסשטעלען אַלס מוסטער. מען קען אָבער אויך נישט פאַרלייקענען דעם פאַקט אַז די וועלט איז פּוֹל סיי מיט די און סיי מיט די, און הגם „מיר ריידען נישט פון זיי“ מיינט עס אָבער נישט אַז זיי עקזיסטירען נישט. מען קען אפשר זאָגען אַז די פאַרשידענע ריכטונגען אין „רעליגיעזען ציוניזם“ באַלאַנגען צו איינער אָדער צווייטער פון אַט די קאַטעגאָריעס. ווייל ווי מיר האָבען געזאָגט, איז זייער האַרמאָניע בלויז אויסערליך און אילוזאָריש. עס מוז זיין אַז אין צד אָדער דער צווייטער זאָל זיין פעלערהאַפּט, אָדער זאָל בכלל נישט עקזיסטירען. אָדער עס פעלֶט — צי ס'איז געפעלשט — דער תורה עלעמענט, און דאָן באַזאָנגט עס אין דער ערשטער קאַטעגאָריע פון „רשיעי“. אָדער עס פעלט גאַרנישט נאָר די פאַראייניגונג איז צושטאַנד געקומען (לאַמיר אַנרופען דאָס קינד ביים ריכטיגען נאָמען) צוליב ווייניג פאַרשטאַנד, און דאָן באַלאַנגט עס אין דער צווייטער קאַטעגאָריע פון „שופּטני“.

כ'מיי אַז פיר ריכטונגען קען מען איינשליסען אין דער ראָם וואָס מיר רופען אַן מיט'ן שם הכולל „רעליגיעזער ציוניזם“ און וואָס נעמט אַרום פאַקטיש פיל מער ווי די פאַרטייען וואָס זיינען בפירוש מודה אין זייער צוגעהעריגקייט צו דער ציוניסטישער באַוועגונג. מיר דאַכט, אַז פון די פיר ריכטונגען איז פאַראַן בלויז איינע וואָס ווייסט קלאַר איר אייגענע השקפה, און הגם נישט אַלעמאַל, אָבער טיילמאַל שרעקען זיך נישט זייערע וואַרטזאָגער מודה צו זיין דערין, פאַרשטייט זיך אַז מיט אַ פאַרשלייערטער שפּראַך.

די דאָזיגע ריכטונג איז מסכים בפה מלאַ — צי זיי זיינען מודה דערין אָדער נישט — צו די שטרעבונגען פון ציוניזם און פון דער מדינה; צו טראַנספּאַרמירען דעם מהות פון כלל ישראל אויף אַ פאַלק צווישען פעלקער, ביי וועמען „רעליגיע“ איז אַ פּריוואַט זאַך, נאָר מיט דעם אונטערשיד וואָס דער דאָזיגער קרייז די דאָזיגע „פּריוואַט זאַך“, און זייער „פּריוואַטע מיינונג“ איז פּאָזיטיוו אין באַצוג צו דת.

אָדער, אויב מיר זאָלען זיך באַנוצען מיט דער פּראָזע פון ד"ר ברייער, זיי זיינען מסכים צו דעם אַז אין דעם ריזיגען בנין פאַר דער עבודה זרה זאָל אויך ווערען אָפּגעטיילט אַ צימערל פאַר הקדוש ברוך הוא, נאָר זיי ווילען וואוינען אין דעם דאָזיגען צימערל, און זיי ווילען אויך אַז דאָס דאָזיגע צימערל זאָל פאַרנעמען אַ בכבודיג אַרט אין דעם עבודה זרה בנין און זאָל אנערקענט ווערען אַלס אַ וויכטיגער טייל. שליסליך זיינען זיי אָבער מודה אַז "דת" איז בלויז אַ "חדר'ל" אין דעם גרויסען נאַציאָנאַלען בנין.

טריי צו דער דאָזיגער שיטה זעט אַט דער קרייז אין מדינת ישראל אַן "אתחלתא דגאולה" און ממילא אויך דעם סוף פון גלות, און די נויטווענדיגקייט צו "מאַכען נייע רעליגיעזע פאַרמען" וואָס זיינען נישט געבונדען מער צום גלות'דיגען שלחן ערוך, און דערפאַר דאַרף מען אויך באַנייען די סנהדרין וכו' וכו'.

נישט אַריינצוגיין אין דער וועלט אויפפאַסונג פון די וואָס האַלטען פון דעם צוגאַנג, וועלען זיי אַליין מוזען מודה זיין אַז פון שטאַנדפונקט פון "שולחן ערוך אידישקייט" איז זייער שיטה זייער אַ ווייטער אָפּנויג. די פּאָדערונג זייערע צו שאַפען "נייע רעליגיעזע פאַרמען" און דאָס נעגירען דעם גלות רירט אַן אין די יסודות האמונה פון "שולחן ערוך אידישקייט", ווייל לויט דער אידישער השקפה איז אויך מדינת ישראל אַ גלות, אַ טאַפעטער גלות, אַ גלות בתוך גלות. די "אתחלתא דגאולה" און די גאולה שלימה וועט נישט קומען נאָר דורך אליהו און משיח, און ממילא איז פאַלש די פּאָדערונג צו "שאַפען נייע פאַרמען" צוליב דער טענה פון "אתחלתא דגאולה", נישט ווייניגער ווי ס'איז געווען פאַלש די פּאָדערונג פון די רעפּאַרמער "צוצופאַסען נייע פאַרמען צו דער מאָדערנער עראַ" מיט אַרום הונדערט יאָר צוריק.

נישט מיר דאַרפען אַרויסטראַגען אַן אורטייל אויף יענע מענטשען וואָס קלאַמערן זיך אין דער שיטה, אָבער עס איז קלאָר אַז זייער שיטה דאַרף אַריינגערעכענט ווערען אין דער ערשטער קאַטעגאָריע. ביי זיי איז דער ציוניסטישער אַספּעקט גאַנץ, און דער תורה אַספּעקט פעלערהאַפט.

אבער נישט אלע ריכטונגען אין „רעליגיעזען ציוניזם“ האבען דעם מוט און די קלאַרקייט ווי די דערמאנטע ריכטונג. עס זיינען פאַראַן אַזעלכע וואָס ווילען זען אין דער מדינה אַן „אתחלתא דגאולה“, אַבער זיי זיינען אויך נישט גרייט מוותר צו זיין אויף דער „לאַסט“ פון שולחן ערוך. עס איז קיין ספק נישט אַז אין זייער האַרץ גנב'ענען זיך אַריין ספיקות אין דער אמונה אין ציוניזם און אין דער ציוניסטישער „אתחלתא דגאולה“, זיי זיינען אַבער נישט מסוגל — אָדער זיי האַבען נישט דעם מוט — זיך קלאַר צו מאַכען זייער אייגענע השקפה, און דעריבער בלייבען זיי ווי הענגען אין דער לופט. אלע טענות שטופען זיי אָפּ מיט מליצות און מאמרי חז"ל וועגען דער חשיבות פון ארץ ישראל, לשון הקודש, כלל ישראל „כבשה אחת בין שבעים זאבים“ וכו'. אוודאי זיינען די אלע מאמרי חז"ל אמת, און ווי מיר האַבען פריער געשריבען איז ארץ ישראל, פאַלק ישראל און לשון הקודש נישט בלויז אַ דבר שבקדושה, נאָר אַ טייל פון דער בריאה. אַבער די טענות וואָס יענע שטעלען אַרויס דורך די מאמרי חז"ל האַבען גאַרנישט צו טאָן צו דער עצם זאך. קיינער איז נישט מחולק וועגען דער קדושה פון ארץ ישראל — און אוודאי נישט די „נטורי קרתא“ וועלכע זיינען אַריינגעוועבט אין הייליגען לאַנד און באַהאַפטען צו איר פון דורות. נאָר דאָס אַלץ איז אַ באַזונדערע זאך. עס איז פונקט ווי יענער בטל-נישער רב וואָס מ'האַט אים געפרעגט אַ שאַל אַ אויף אַ בהמה, האָט ער געזאָגט אויב דאָס איז אַ לונג איז עס כשר, נאָר שפעטער האָט זיך אַרויסגעוויזען אַז דאָס איז גאָר געווען אַ לעבער...

צו וואָס איז דאָס גלייך? צו דער „שלום“ פראַפּאָגאַנדע פון די קאָמוניסטען. אויב איינער וועט קומען ברענגען ראיות פון די חז"ל אַז „גדול השלום“, איז אוודאי אמת אַז שלום איז אַ גרויסע זאך, אַבער וואָס האָט דאָס צו טאָן מיט דעם „שלום“ וואָס עס פּרעדיגט כרושטשעוו להבדיל. די קעגנערשאַפט צו ציוניזם און צו דער מדינה איז נישט געקומען פון קעגנערשאַפט צום הייליגען לאַנד און צו מצות ישוב ארץ ישראל (אפילו לויט די פוסקים אַז דאָס גייט נישט אַן בזמן הזה און עס איז נישט פון דער מנין המצוות), און אוודאי שטאַמט דאָס נישט

ח"ו פון שנאה צום כלל ישראל. נאָר פאַרקערט: צוליב דער זאָרג פאַר דער טהרה און קדושה פון די באַגריפען וואָס דער ציוניזם ליידיגט זיי אויס פון זייער קדושה און גיט פאַר זיי אַ פּרעמדען מהות. טאַקע די ראיות פון די חז"ל וועגען קדושת ארץ ישראל דווקא זיי פאָדערן צו זיין קעגען ציוניזם. און אויב עס איז פאַראַן אַ קרייז וואָס וויל באַרעכ-טיגען זיין פייערדיגע שטיצע צום ציוניזם (אונטער יעדען נאָמען) אָנ-שפאַרענדיג זיך אויפ'ן "שולחן ערוך", איז דאָס אַבסאָלוט פאַלש. און עס שטאַמט פון געדאַנקליכער נישט-דערוואַקסנקייט. אַזאַ שיטה (ווידער אַמאָל נישט די פּערזאָנען נאָר די שיטה) באַלאַנגט צו דער צווייטער קאַטעגאָריע פון "שופּטני". ווייל זייער חסרון באַשטייט אין אומקלאַרקייט און אין נישט פאַרשטיין די ציוניסטישע אידעאָלאָגיע.

אַט די ריכטונג וואָס באַמיט זיך אַריינצושטופּען די ציוניסטישע אידעאָלאָגיע אין דער ראַם פון "שולחן ערוך" פירט טיילמאָל צו משונה-דיגע גראַטעסקען און לעכערליכקייטען, ווי למשל די "ברענענדע" שאלה "וויאָזוי איז מען זיך נוהג אין יום העצמאות וואָס געפאַסט אין תענית שני בתרא פון בה"ב?" — אַ שאלה וואָס איז פאַקטיש געשטעלט גע-וואָרען מברר צו זיין מיט עטליכע יאָר צוריק, און נישט אַלס "פורים-שפיר" נאָר אין אַ גאָר "ערנסטער" פאַרם. אויך דאָס באַווייזט אַז די ריכטונג באַלאַנגט צו דער צווייטער קאַטעגאָריע.

די דריטע קאַטעגאָריע באַשטייט פון די סימפּאָטיקער פון "רע-ליגיעזען ציוניזם", דער המון עם וואָס ווערט נאָכגעשלעפט נאָך זיי. פאַקטיש איז די קאַטעגאָריע ענליך צו דער צווייטער קאַטעגאָריע, נאָר זיי זיינען מער פּרימיטיוו און עס איז פאַראַן צווישען זיי עטוואָס מער תמימות. אַט דער קרייז שלעפט זיך נאָכ'ן "רעליגיעזען ציוניזם" דערפאַר ווייל דאָס איז פאַר זיי באַקוועמער, סיי פאַר'ן גוף און סיי פאַר'ן נפש. מיט אַט דעם קרייז איז נישטאָ קיין אָרט צו פירען וויכוחים, וואָרים עס האַנדעלט זיך נישט ביי זיי אין קיין אידעאָלאָגיע, און כּף זמן די ערשטע צוויי קאַטעגאָריעס וועלען עקזיסטירען, ווע-לען אויך זיין מאַסען נאָכשלעפּערס.

די פערטע קאטעגאָריע באַשטייט פון גאָר אַן אַנדערען כאַראַקטער. זיי ווייסען דעם מהות פון ציוניזם און פון דער מדינה, און אַז דאָס איז אין קעגענזאַץ צו דער תורה. נאָך מער, אפילו אין דעם „כשר'ן“ טייל פון ציוניזם — אין בנין האַרץ — האָבען זיי כמעט גאַרנישט געטאָן. און ווען עס לוינט זיך זיי, באַהאַלטען זיי אפילו נישט אויס זייער נעגאַטיווע באַציאונג צום ציוניזם. אָבער וויבאַלד זיי האָבען באַמערקט אַז אפילו דער וואָס איז נישט געקומען בויען דאָס לאַנד קען אויפגעריכט ווערען אין דער מדינה, זיינען זיי אויך אַרויפגע- שפרונגען אויפ'ן וואָגען... צוליב חשבונות פון ריין פאַרטייאישע אינטערעסען און פראָפיטען איז ווי איבער-נאַכט אויפגעשוואומען אַ נייע „אידעאָלאָגיע“ — עפעס אַ סאָרט נייע אויפלאַגע פון דער צוויי-טער ריכטונג, מיט דעם בלויען אונטערשיד, וואָס ביי דער צווייטער ריכטונג איז דאָס אַנטשטאַנען צוליב תמימות אַדער מאַנגעל אין לאַגיק, דאָ אָבער איז דאָס געקומען דורך קאַלטער אויסרעכענונג. און כדי אַנצוקלאַרען די דאָזיגע קאַלקולאַציע אין אַ מאַנטעל פון אי-דעאָלאָגיע איז געשאַפען געוואָרען אַ שיטה פון: ציוניזם — נישט; מדינה — יאָ! אויך די לאַזונג וועגען וועלכער מיר האָבען אויבען גערעדט „קעגען דער רעגירונג, אָבער נישט קעגען דער מדינה“ שטאַמט פון אַט דעם קרייז.

אויך מיט דעם קרייז האָט נישט קיין זין צו פירען קיין אידעאָ-לאַגישע וויכוחים. עס איז יאָ פאַראַן אָרט צו פירען אַ וויכוח פון פאַרטייאיש-פאַרטיישען שטאַנדפּונקט, וואָרים אַט די גאַנצע אידעאָ-לאַגיע איז געבויט בלויז אויף אַזעלכע אינטערעסען, אָבער נישט דאָ איז דאָס אָרט דערפאַר. די תירוצים אויף די „קשיות“ כלפי אַט דער „אידעאָלאָגיע“ זיינען באַוואוסט פאַר די מנהיגים פון דעם קרייז נישט ווייניגער ווי פאַר אַנדערע. נאָך מער, ווי געזאָגט, ווען עס לוינט זיך זיי צוליב זייערע אינטערעסען, שטעלען זיי אַרויס די זעלבע אידעאָלאָגיע אַלס די ריכטיגע שיטה פון אַנטי-ציוניסטישער קנאות. און וויל יעדער איד וויל איבערליך טיף אין האַרצען זיין טריי צו דער תורה, דעריבער זאָל מיר דערלויבט זיין צו עצה'ן יעדען

וואָס קומט אין קאָנטאַקט מיט אַט דעם קרייז אַט וואָס: ווען זיי ריידען וועגען זייער „ציוניזם“ און „פאַטריאַטיזם“ גלויבט זיי נישט! צום שלום זאָל דאָ געזאָגט ווערען אין קורצען: „רעליגיעזער ציוניזם“ איז אַ פאַראַדאָקס און ווידערשפּרוך. סיי דער ציוניזם און סיי די מדינה זיינען אין קעגענזאַץ פון דער תורה השקפה. אַלע מאַמרי חכמינו ז"ל וואָס ריידען בשבט פון ארץ ישראל, אויף וועלכע זיי פאַררופען זיך שטענדיג, ענדערען נישט דעם פאַקט וואָס איז אויבען אויספירליך אַרויסגעבראַכט געוואָרען, אַז די מדינה איז די קרוין־דערגרייכונג פון ציוניזם און עס דינט אַלס וויכטיגער פאַקטאָר און הויפט אינסטרומענט צו זייער איינציגער און צענטראַלער שטרעבונג: צו פאַרוואַנדלען דעם מהות פון כלל ישראל אין אַ גוי ככל הגוים!

יט.

וואָס איז דער אויסוועג

פון דעם אַלעם וואָס איז געזאָגט געוואָרען ביז אַהער, שטעלט זיך אַרויס, אַז דאָס תורה אידענטום און די מדינה זיינען צוויי אַבסאָלוט קעגענגעזעצטע עקסטרעמען. דאָס תורה אידענטום וועט קיינמאָל נישט קענען שלום מאַכען מיט'ן ציוניזם און וועט קיינמאָל נישט אנערקענען די מדינה „דע־יורע“. דער ציוניזם און די מדינה וועלען קיינמאָל נישט קענען שלום מאַכען מיט דער עקזיסטענץ פון אַ אידענטום וואָס זעט דעם כלל ישראל אין זיין אַריגינעלען מהות, וואָרים אויב דער ציוניזם זאָל דאָס טאָן, דאָן פאַרלירט ער דעם גאַנצען באַדען אונטער די פיס.

טאָ וואָס איז די לייזונג פון פראַבלעם?

דער ענטפער וואָס דער שרייבער פון די שורות וועט דאָ אָנגעבען וועט מסתמא אַנטווישען פידע, אַבער עס איז ליבער צו זיין אויפריכטיג מיט זיך אַליין. דער ענטפער איז: עס איז נישט פאַראַן דערצו קיין

לעזונג אין דעם מענטשענליכע מעגליכקייט — אואב מען מיינט אַ ראַדיקאַלע לעזונג.

עס איז נישט די איינציגע פראַגע אין דער וועלט, און אפילו נישט בלויז אין דער אידישער וועלט — וואָס עס זעט זיך נישט פאַר איר קיין ענטפער. אין דער גאַנצער גלות תקופה פון אידישען פּאָלק, ווען אין זיין שפיץ זיינען געשטאַנען מנהיגי אמת, האָט דער כלל ישראל אפילו איינמאָל נישט פאַרמאָסטען זיך צו „לייזען די אידען־פראַגע“, אָדער וועלכע עס איז אַנדערע וועלטס־פראַבלעם. דאָס איז אין די הענט פון באַשעפער. אַלע אַקציעס פון אידישער שתדלנות אין משך פון אַלע גלות־יאָרען — און עס זיינען געווען צווישען די דאָזיגע „שתדלנים“ מענטשען מיט ברייטען קוק, שוואונג און חכמה, לכל הדעות נישט ווינציגער ווי די היינטיגע „גרויסע אידישע פּאָלי־טישענס“ — זיינען קיינמאָל נישט געווען געצילט צו „לייזען די אידען פראַגע“. דאָס שתדלנות איז אַלעמאָל געווען אַפּצושריייען אָדער לייכטער צו מאַכען אַ גזירה דאָ און דאָרט, און אַרויסצוקריגען געוויסע רעכטען דאָ און דאָרט. די אמת־דיגע מנהיגי ישראל האָבען געוואוסט אַז נישט זיי זיינען דאָס די וואָס שאַפען די פראַבלעמען און נישט אויף זיי ליגט די אויפגאַבע צו געפינען די לעזונגען.

פון פאַרשידענע זייטען זיינען שוין אַרויסגעבראַכט געוואָרען עט־ליכע ראַדיקאַלע לעזונגען, און עס איז כדאי זיך אַפּצושטלען אויף זיי אין קורצען, אפילו נאָר בלויז אַלס קוריאָז. נאָך מיט 8—9 יאָר צוריק האָט פאַרגעשלאָגען אַ טעגליכע צייטונג אין דער דייטשער שפראַך וואָס ערשיינט אין תל־אביב (וועלכע שטייט נאָענט צו די קרייזען פון דער פראַגרעסיווער פאַרטיי) אויפצושטעלען אַ גרויסען קאַנצענטראַציע־לאַגער ערגעץ־וואו אין נגב, און באַזעצען דאָרט אַלע „נטורי קרתא“... דעם דאָזיגען פאַרשלאַג האָבען דערנאָך ווידערהאַלט די קרייזען פון די „כנעניים“ און אויך אַנדערע קרייזען. ערשט מיט אַ קורצער צייט צוריק איז אַרויס אַ שרייבער (וועלכער רעכענט זיך דוקא אַלס „רעליגיעזער“...) אין „פאַרווערטס“ (ז' כסלו תשי"ט) מיט אַ פאַרשלאַג: אויסצושניידען דעם קענסער וואָס רופט זיך „סאַטמאר“

פון גוף פון אידישען פאלק, א פארשלאג וואס זיין פשוט'ער טייטש איז, אז דער קאנצענטראציע-לאגער זאל אויך זיין אן אויסראטונגס-לאגער, ווארים מען קען דאך נישט אויסשניידען קיין קענסער נאר מיט א מעסער.

די אַרע פאַרשלאגן אָבער, אפילו ווען זיי זאָלען ווען עס איז אַמאָל אַנגענומען ווערען, זיינען אפילו נישט קיין אָנהויב פון דער לייזונג. אפילו ווען מען זאָל אַרײַנזעצען אין אַ קאָנצענטראַציע-לאַגער נישט בלויז די „נטורי קרתא“, נאָר אפילו אַלע הונדערט און פופציק טויזענט ירושלימ'ער איינוואוינער, וועלען מאָרגען אויסברעכען צו־זאַמענשטויסען אין חיפה, אין בני ברק, אין פרדס חנה, אין חדרה, און אין ערטער וואו מען האָט נישט גערעכענט דערויף. וואַרים די „נטורי קרתא“ באַנוצען זיך אפשר מיט שאַרפערע מיטלען ווי אַנדערע, אָבער — ווי עס איז שוין אויבען אַרויסגעבראַכט געוואָרען — אין גרונט גענומען זיינען מסכים מיט זיי אַזויפיל אידען וואָס עס איז זיי נישט מעגליך אַרײַנצוזעצען אין קאָנצענטראַציע לאַגערן, ווייל נישט די „נטורי קרתא“ האָבען געשאַפען דעם קאָנטראַסט צווישען תורה און ציוניזם, נאָר אָט דער ווידערשפרוך נעסטעט אין דעם עצם התורה פון איין זייט, און אין ציוניזם פון דער אַנדערער זייט.

פון צווייטען עקסטרעמען צד הערט מען פון צייט צו צייט אַ פאַרשלאַג אויפצושטעלען אַן אינטערנאַציאָנאַלען רעזשים אין ירושלים, אָדער צוטיילען אַ ספּעציעלען סטאַטוס אונטער דער שוץ פון דער יו־ען פאַר די חרדישע אידען וואָס ווילען נישט זיין בירגער פון דער מדינה. אין צוגאַב צו דעם וואָס אָט דער פאַרשלאַג האָט ווייניגער אויסזיכטען אַנגענומען צו ווערען ווי די פריערדיגע צוויי פאַרשלאַגן איז אפילו ווען דאָס זאָל אַנגענומען ווערען, וועט דאָס אפּשר ברענגען בלויז אַ געוויסע פאַרלייכטערונג אין דער לאַגע פון פיל אידען, אָבער עס וועט נישט לייען די עצם פראַגע. דער שרייבער פון די שורות גלויבט נישט אַז אפילו ווען די זאך זאָל דערגרייכט ווערען וועלען אפילו די נטורי קרתא פון ירושלים אַליין אויפהערען מוחה צו זיין קעגען דער מדינה, און אודאי נישט די אַנדערע אידען אין ארץ ישראל

און אין חוץ לארץ, וואָרים די קאָנטראַסטען און די צוזאַמענשטויסען וועלען דערמיט נישט אָפגעשאַפט ווערען.

דער אמת איז, ווי געזאָגט, אַז עס איז נישט פאַראַן קיין ראַדיקאַלע לייזונג. די איינציגע זאַך וואָס קען דערגרייכט ווערען — און דאָס קען דערגרייכט ווערען מיט גוטען ווילען — איז דאָס וואָס מען רופט „מאָדוס וויווענדי“, אַ לעבענס-צופאַסונג וואָס זאָל פאַרמיידען אויף ווי ווייט מעגליך דאָס אויפרייצען די געמיטער. די איינציאָטיוו דערצו דאַרף קומען פון די קרייזען פון דער רעגירונג: צוריקהאַלטען זיך פון שאַפען געזעצען און פאַראַרדענונגען וואָס צילען דירעקט אונטערצוגראַבען די תורה; באַפעלען פאַר דער פּאָליציי צו באַנעמען זיך מענטשליך א. א. וו. און ווי ווינציגער די רעליגיעזע פּאָליטישענס וועלען זיך אַריינמישען, וועט עס אַדץ בעסער זיין. קלאַר אַז אַ צופאַסונג צום מצב איז נישט קיין לייזונג און אַודאי נישט קיין ענדגילטיגע לייזונג. וואָרים לויט'ן דעת תורה איז פאַראַן נאָר איין איינציגער וועג וואָס פירט צו אַ פולשטענדיגער לייזונג: דער וועג פון תשובה, וואָס דאָס מיינט קיום התורה סיי טעאָרעטיש און סיי אין דער פּראַקטיק. אַן אויפגאַבע וואָס אפילו די גאַנץ ערדיכע גיבען נישט דערפאַר די גענוגענדע אויפמערקזאַמקייט איז: דאָס פאַרשפּרייטען תורה'דיגע אמונה, די השקפה פון דער תורה און קיום המצות אומעטום, אין ארץ ישראל און אין חוץ לארץ, אויפ'ן פּערזענליכען און אינדי-ווידועלען באַזיס וכו'.

ביי פילע וועט אפשר אויסקוקען דאָס אַנווייזען אויפ'ן דרך התשובה אַלט זיכערן וועג צו דער „אַלגעמיינער לייזונג“ ווי אַן אור-טאַפיע, עפעס אַ מין בחינה פון „שכר מצוה בהאי עלמא“, אַ געמיש פון גייסטיגע — און אפילו מיסטישע — פאַקטאָרן מיט ערדישע ענינים. פונדעסטוועגען זעט זיך אַן דווקא אין אונזער תקופה דער קשר צווישען די זאַכען מער פילבאַר און פּראַקטיש ווי ווען עס איז פריער, און אפילו אין דער נישט-אידישער וועלט.

אין צוזאַמענהאַנג דערמיט איז כדאי צו דערציילען אַן עפיזאָר וואָס האָט זיינערייט אַרויסגערופען גרויס פובליסיטי: מיט אַ יאָר

צוריק לערן, איז אין ניו יארק דורכגעפירט געוואָרען אַ סימפּאָזיום, אין וועלכען עס האָבען זיך באַטייליגט די גרעסטע וויסענשאַפּטלער אויפֿן געביט פֿון פּרעציזער וויסענשאַפּט, ווי למשל נוקלעאַרע פיזיק, מעדיצין, ספּעיס־רייזעס, כעמיע וכדומה. די טעמע וואָס איז באַהאַנד־ דעלט געוואָרען איז געווען „די צוקונפּטיגע הונדערט יאָר“. דער שרייבער פֿון די שורות איז צופּעליג אַנוועזענד געווען ביי די דע־ באַטעס. די וויסענשאַפּטלער וואָס האָבען געהאַלטען לעקציעס זיינען געווען מענטשען וואָס זייער אַרבעטס געביט איז אַ לאַבאָראַטאָריע, אַ טעלעסקאָפּ א. א. וו. עס איז נישט געווען צווישען זיי קיין אינציגער פֿון „גייסטיגער וויסענשאַפּט“, נישט געווען דאָרט קיין איין פּילאָזאָף, קיין פּאָעט, קיין היסטאָריקער, און אוודאי איז דאָרט נישט געווען קיין טעאָלאָג. עס איז הייסט עס באַשטאַנען פֿון אַ גרופּע מענטשען וואָס זיינען ווייט פֿון יעדער „מעטאָפיזישער“ נייגונג.

פונדעסטוועגען האָבען אַלע וויסענשאַפּטלער וועלכע האָבען גע־ האַלטען די לעקציעס ווידערהאַלט איין און דעם זעלבען פּונקט, כאַטש זיי האָבען זיך נישט פּריער צוזאַמענגערעדט צווישען זיך, אָן: די צוקונפּט פֿון דער מענטשהייט הענגט אָפּ צום אַלעם ערשטען אין דער גייסטיגער שטאַרקייט; די הויפּט פּראַבלעם פֿון דער מענטשהייט היינט צו טאָג איז די מאַראַל, און אַלע אַנדערע אַספּעקטען — סיי אין דער וויסענשאַפּט און סיי אין דער פּאָליטיק — זיינען בלויז רעזולטאַטען און נישט קיין סיבות.

איך האָב געבראַכט דעם ביישפּיל כדי צו ווייזען אָן אפּילו די נישט־אידישע וועלט פּאָנגט אָן איינצוזען דעם דירעקטען קשר צווישען די גייסטיגע און מאַראַלישע ווערטען צו דער צוקונפּט פֿון דער וועלט. אָדער — צו פּאַרמולירען דעם געדאַנק אין אידישע טערמינען — דער צוזאַמענהאַנג פֿון תּשובּה צו דער פּראַקטישער צוקונפּט פֿון דער וועלט איז נישט בלויז אַ גייסטיג־מעטאָפיזישער, נאָר אַ רעאַלע ווירק־ ליכקייט. תּשובּה איז דער איין און איינציגער וועג וואָס פּירט צו דער „אַלגעמיינער גייזונג“ און וואָס איז רעאַליזירבאַר. לויט דער השקפה פֿון דער תּורה איז נישטאָ און עס קען נישט זיין נאָר אין

איינציגע לייזונג, וואָס דאָס איז אויך דורכפירבאַר און יעס איז אַן
 „אַלגעמיינע“ לייזונג צו אַלע פּראָבלעמען וואָס זיינען אויפגעקומען
 אין אַלע יאָרען פון גלות.

„ואם יעמוד מלך מבית דוד הוגה בתורה ועוסק במצוות כדוד
 אביו כפי תורה שבכתב ותורה שבעל פה ויכוף כל ישראל לילך בה
 לחוק בדקה וילחום מלחמות ד', הרי זה בחזקת שהוא משיח... ויתקן
 את העולם כולו ולעבוד את ד' ביחד שנאמר „כי אז אהפוך אל עמים
 שפה ברורה לקרוא בשם ד' ולעבדו שכם אחד“ (רמב"ם ה' מלכים פי"א).
 ...ואף על פי שיתמהמה עם כל זאת אחכה לו בכל יום שיבא...“

א י נ ה א ל ט :

- ה. פארווארט .....
- ו. קורצע ביאגראפיע פון מחבר .....
- ז. א. דער צוועק פון דער דאָזיגער בראַשור .....
- ח. ב. וואָס איז „מדינת ישראל“? .....
- ט. ג. וואָס מיינט „ציוניזם“? .....
- י. ד. וואָס מיינט כלל ישראל? .....
- יא. ה. ארץ ישראל און לשון הקודש .....
- יב. ו. „נהיה כגוים“ .....
- יג. ז. וואָס פאַר אַן אָרט פאַרנעמט „רעליגיע“ אין ציוניזם .....
- יד. ח. גלות און גאולה .....
- טו. ט. עברית און לשון הקודש .....
- טז. י. פאַרוואָס איז דער ציוניזם אַזוי מצליח .....
- יז. יא. דאָס חרדישע אידענטום .....
- יח. יב. די באַלפור דעקלאַראַציע .....
- יט. יג. דער חורבן און די יאָהרען דערנאָך .....
- כ. יד. די מדינה ווערט אַ ווירקליכקייט .....
- כא. טו. די מדינה אַלס רעאַליטעט .....
- כב. טז. מדינה און ציוניזם זיינען איינס און דאָס זעלבע .....
- כג. יז. מיינונג פאַרשידענהייטען .....
- כד. יח. „רעליגיעזער ציוניזם“ .....
- כה. יט. די לעזונג פון פראַבלעם .....
- כו. יט. וואָס איז דער אויסוועג .....

